

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

**ԼԻԻԻԹ ԹԱԳԵՎՈՍՅԱՆ
ՀԱՅԿ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ**

ՏՈՒԺՈՂԻ ՇԱՀԵՐԻ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ԱՐԴԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ (ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՍՈՏԵՅՈՒՄՆԵՐԸ) 6

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

АРМЕН ТУМАНЯН

КРИМИНАЛЬНАЯ СИТУАЦИЯ В АРМЕНИИ ПО ИТОГАМ
2011 ГОДА И ОЦЕНКА ЕЕ ИЗМЕНЕНИЙ 16

ՄՐՏԱԿ ՄՆԱՅՎԱՆՅԱՆ

ՄՏՈՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԲԱՅԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ
ՁԻՆԾԱՌԱՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ԲՈՆՈՒԹՅԱՄԲ
ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՎԻԿՏԻՄՈՒՂԻՎԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ 22

ՔՐԵԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱՐԵԿ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ԳԻՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆԸ ԾԱՆՐ ՎՆԱՍ ՊԱՏՃԱՌԵԼՈՒ
ՈՐՊԵՍ ՔՐԵՈՐԵՆ ՊԱՏԺԵԼԻ ԱՐԱՐՔԻ
ՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ 32

ՄԱՀՄԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՈՈՒԲԵՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՎԵՐԱՀՄԿԻՉ ԿԱՄ ՀԱՇՎԻՉ ՊԱԼԱՏՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԽՈՐՀՐԳԱՐԱՆԱԿԱՆ
ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՄԿՄԱՆ ՁԵՎ 36

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՄՐՄԵՆ ԹԱՎԱԴՅԱՆ

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄՐՑԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ 42

ՍԵՐՊԵՅ ԲԱՐԽՈՂԱՐՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՇԱՀԵՐԻ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԵՐԸ ԵՎ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ 48

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՎԱՀՐԱՄ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ՏԻՊԻ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻՆՔ 54

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՏԻՊՐԱՆ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

ՆՈՐ ԵՐԵՎԱՆ ԵԿԱԾ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ
ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ՁԵՎԱԿԱՆ ՆԱԽԱԳՐՅԱԼՆԵՐԸ 66

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԱՄ ՎԱՐԳԵՎԱՆՅԱՆ

ՍԱՐԳԻՍ ՏԵՐԶԻԿՅԱՆ

ՊԱՇՏՊԱՆԻ ՍԱՄՆԱԿՅՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ
ՈՐՈՇ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ 72

ՆԵՐՍԻԿ ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ

ՈՈՉԱ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ

ԴԱՏԱԽԱՉԱԿԱՆ ՀՄԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՀԵՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՆԱԽԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՆԿԱՏՄԱՄԲ
ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎ ԱՉԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՏՈՒՄ 76

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐ 82

RESUME 116

Քրեական իրավունք

Լիլիթ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր

Հայկ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՀՀ դատական դեպարտամենտի
կազմակերպահրավական վարչության մասնագետ,
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի հայցորդ

ՏՈՒԺՈՂԻ ՇԱՀԵՐԻ ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԳԻՐՆԵՐԸ ԱՐԴԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ (ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԸ)

Քրեական իրավունքի տեսության մեջ, Քրուժոդի շահերի հաշվառման հիմնախնդիրները, որպես նյութական իրավունքի արդիական հիմնահարցեր, մշտապես գտնվել են քրեագետների ուշադրության կենտրոնում: Ինչպես շատ արտասահմանյան երկրներում, այնպես էլ Հայաստանի Հանրապետությունում, դրանք մշտապես եղել են արդիական, ինչի մասին են վկայում դրանց շուրջ անընդհատ ծավալվող գիտական և գործնական քննարկումները, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի նախագիծն ու ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի հայեցակարգը:

Միայն իրավական պետությունում է, որ երաշխավորվում է մարդու իրավունքների և շահերի պաշտպանությունը, որտեղ անձի՝ բարձրագույն արժեք հանդիսանալը հիմնաքարային սկզբունք է (ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ հոդված), այնպիսի քրեական օրենսդրություն ձևավորելու համար, որտեղ տուժողի շահերը գերակա են մյուսների նկատմամբ:

Քրեաիրավական պաշտպանության հիերարխիկ արժեքների շարքում առաջին տեղը զբաղեցնում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 2-րդ հոդված):

Յուրաքանչյուր զարգացած պետության

արդարդատության առջև երկակի խնդիր է դրված՝ ապահովել քաղաքացիների արդյունավետ պաշտպանությունը հանցավոր ոտնձգություններից, ինչպես նաև հանցագործությունների դեմ արդյունավետ պայքարը: ՀՀ քրեական օրենսգրքն ինքնին հանդիսանում է վերը նշված խնդիրների ապահովման միջոց. այն իր ողջ բովանդակությամբ ուղակիորեն, իսկ որոշ կարգավորումներում՝ անուղակիորեն, վերջին հաշվով ուղղված է անձի իրավունքների և ազատությունների ապահովմանը՝ պետական հարկադրանքի միջոցներից ամենախստի՝ պատժի սպառնալիքով հանցավոր արարքներից վերջիններիս գոհ դառնալուց զերծ պահելով:

Տուժողը հանդիսանում է հասարակական հարաբերությունների սուբյեկտ, սակայն քրեական իրավունքի տեսության մեջ տուժողի հասկացությունը հատուկ մշակված չէ, այնուամենայնիվ այն ունի ինչպես տեսական, այնպես էլ գործնական նշանակություն՝ ոչ միայն քրեադատավարական, այլ նաև քրեաիրավական իմաստով¹:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 58-րդ հոդվածի համաձայն. «Տուժող է ճանաչվում այն անձը, ում քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքով անմիջականորեն պատճառվել է բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս: Տուժող է ճանաչվում նաև

ՀՈՒՆԻՐ 2013 7 (168)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն
6

այն անձը, ում կարող էր անմիջականորեն պատճառվել բարոյական, ֆիզիկական կամ գույքային վնաս, եթե ավարտվեր քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարելը»:

Նպատակահարմար է նշել, որ «տուժող» հասկացությունը սահմանված է միայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում:

Տուժողի շահերի հաշվառումը քրեական իրավունքում դրսևորվում է տարբեր ձևերով, մասնավորապես.

1. տուժողի շահերի հաշվառումը դրսևորված է պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքների միջոցով: Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետի համաձայն.

«Պատասխանատվությունը և պատիժը մեղմացնող հանգամանքներ են՝

(...)

10) հանցագործությունից անմիջապես հետո տուժողին բժշկական կամ այլ օգնություն ցույց տալը, հանցագործությամբ պատճառված գույքային և բարոյական վնասը կամուրջի հատուցելը կամ վերացնելը, տուժողին պատճառված վնասը հարթելուն ուղղված այլ գործողությունները»:

Հիշյալ նորմի բովանդակությունից կարելի է փաստել, որ վկայակոչված հանգամանքն իր էությամբ հաշվի է առնվում ինչպես պատասխանատվության ենթարկելիս, այնպես էլ պատիժ նշանակելու ժամանակ: Այն կարելի է գնահատել որպես խրախուսական նորմ, որից օգտվելու համար անհրաժեշտ է մեղադրյալի կողմից ակտիվ դրական գործողությունների կատարում՝ տուժողի նկատմամբ: Կարելի է փաստել, որ քննարկվող դրույթն իր էությամբ և նպատակով ուղղված է տուժողի շահերի ապահովմանը, որի իրագործումը ելակետ է հանդիսանում հանցանք կատարած անձի հանրային վտանգավորության գնահատման համար:

Նույն սկզբունքը գործում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում հանցագործություններն ըստ վտանգավորության աստիճանի առանձնացնելիս:

2. Տուժողի շահերի հաշվառումը դրսևորված է նաև պատիժը և պատասխանատվու-

թյունը ծանրացնող հանգամանքների միջոցով:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետի համաձայն. «Պատիժը և պատասխանատվությունը ծանրացնող հանգամանքներ են՝

(...)

11) հանցանքն առանձին դաժանությամբ, տուժողին ծաղրածանակի կամ տանջանքների ենթարկելով կատարելը»:

Քննարկվող նորմի ուսումնասիրության հիման վրա կարելի է փաստել, որ օրենսդիրը, հաշվի առնելով տուժողի նկատմամբ կատարված արարքի կատարման եղանակը, տվյալ ինստիտուտում տուժողի շահերի ապահովումն իրականացրել է վերջինիս այդպիսի եղանակներով կատարված հանցանքի գոհ դառնալուց զերծ պահելու միջոցով՝ նման հանցանք կատարելու դեպքում հանցագործություն կատարած անձի նկատմամբ ավելի խիստ մոտեցնում դրսևորելու սպառնալիքի միջոցով:

ՀՀ վճարելի դատարանն ընդհանուր առմամբ, անդրադառնալով պատժի նշանակման ինստիտուտին, արտահայտել է հետևյալ դիրքորոշումը. «(...) Պատիժ նշանակելիս հանցավորի նկատմամբ անհատական մոտեցումն անհրաժեշտ է, որպեսզի դատարանը պատժի տեսակն ու չափը ընտրելիս համոզվի, որ դրանով կհասնի պատժի նպատակներին (...)»:

Նույն սկզբունքը գործում է նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասում հանցագործություններն ըստ վտանգավորության աստիճանի դասակարգելիս:

3. Տուժողի շահերի հաշվառումն իր դրսևորումն է գտել նաև քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն. «Առաջին անգամ ոչ մեծ ծանրության կամ միջին ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հանցանք կատարելուց հետո կամուրջն անդադարեցրել է մեղայականով, աջակցել է հանցագործությունը բացահայտելուն, **հատուցել կամ այլ**

Քրեական իրավունք

Կերպ հարթել է հանցագործությանը պատճառված վնասը:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ այլ տեսակի հանցանք կատարած անձը քրեական պատասխանատվությունից ազատվում է միայն սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի հոդվածով հատկապես նախատեսված դեպքերում»:

Վերոնշյալ խրախուսական նորմը կիրառելու համար ՀՀ օրենսդիրը նախատեսում է հետևյալ պահանջները. 1) կատարվածը պետք է լինի ոչ մեծ կամ միջին ծանրության հանցագործություն, և 2) հանցանքը կատարելուց հետո հանցավորը պետք է կամոլին ներկայանա մեղայականով, աջակցի հանցագործության բացահայտմանը, և 3) հատուցի կամ այլ կերպ հարթի հանցագործությանը պատճառված վնասը:

Այնուհայտ է այն, որ վերոհիշյալ վերջին երկու պահանջներն իրականացնելու համար անձը պարտադիր պետք է կատարած լինի հանցագործություն, քանի որ քննարկվող պահանջները թե՛ իրենց ժամանակագրական առումով, թե՛ իրենց բնույթով հնարավոր կլինի իրականացնել միայն այն ժամանակ, երբ առկա է հանցագործության կատարման փաստը:

Քրեական պատասխանատվությունից ազատելը գործուն գոջալու դեպքում կիրառվում է այն անձի նկատմամբ, որի արարքում առկա են կոնկրետ հանցակազմի բոլոր հատկանիշները:

Ինչպես արդեն նշել ենք, մի դեպքում վարույթն իրականացնող մարմինը **պետք է** ազատի քրեական պատասխանատվությունից (օրինակ՝ վաղեմության ժամկետն անցնելու հետևանքով), իսկ մյուս դեպքում՝ վերոնշյալ մարմինը **կարող է** ազատել քրեական պատասխանատվությունից (գործուն գոջալու դեպքում): Որոշ գիտնականներ կարծում են, որ գործուն գոջալու դեպքում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելը հանդիսանում է «խրախուսական» նորմ, իսկ ոմանք համարում են այն «փաթանոդ» նորմ:

Գործուն գոջալու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելու նորմը թեև իր մեջ պարունակում է խրախուսական

տարրեր, ոչ այնքան խրախուսում է հանցագործություն կատարած անձին, որքան ներում է վերջինիս՝ կապված նրա կողմից հանցագործություն կատարելուց հետո դրսևորած դրական վարքագծի հետ, կամ ընդհանրապես նրան ազատում է քրեական պատասխանատվությունից, կամ վերջինիս նման վարքագիծը դիտում է որպես պատիժը մեղմացնող հանգամանք⁵:

Վկայակոչված նորմով տուժողի շահերի հաշվառումը դրսևորում է դրանով նախատեսված երրորդ վնասը հատուցելու կամ այլ կերպ հարթելու վերաբերյալ պահանջում: Ուշագրավ է նաև այն, որ քննարկվող նորմում սահմանված չէ, թե հանցավորն ում է հատուցում կամ այլ կերպ հարթում հանցագործությանը պատճառված վնասը: Մեր կարծիքով, այս հարաբերությունների նկատմամբ նպատակահարմար է կիրառել քաղաքացիաիրավական կարգավորումները, մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 345-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պարտավորության ուժով մի անձը (**պարտասպանը**) պարտավոր է մեկ այլ անձի (**պարտատիրոջ**) օգտին կատարել որոշակի գործողություն՝ վճարել դրամ, հանձնել գույք, կատարել աշխատանք, մատուցել ծառայություն և այլն, կամ ձեռնպահ մնալ որոշակի գործողություն կատարելուց, իսկ պարտատերն իրավունք ունի պարտասպանից պահանջել կատարելու իր պարտականությունը:

Հիշյալ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է՝ պարտավորությունները ծագում են (...)**վնաս պատճառելու հետևանքով** (...):

Նորմի բովանդակության վերլուծության հիման վրա կարելի է եզրահանգել, որ դեղիկտային իրավահարաբերության կողմերը հանդիսանում են վնաս պատճառողը և տուժողը, համապատասխանաբար վերջիններս էլ հանդիսանում են պարտասպանը և պարտատերը: Այլ կերպ ասած՝ վնաս պատճառողի՝ վնասը հատուցելուն կամ հարթելուն ուղղված գործողությունները պետք է կատարվեն տուժողի օգտին:

ՀՀ օրենսդիրը նախատեսում է հանցագործությանը պատճառված վնասը չեզոքացնելու երկու ճանապարհ՝ 1) հանցագործու-

թյամբ պատճառված վնասի հատուցում, կամ 2) հանցագործությանը պատճառված վնասի այլ կերպ հարթում:

Օրենսդիրը սահմանում է հանրային վտանգավոր հետևանքների վերացման երկու տեսակ. առաջին՝ «վնասի հատուցում» և երկրորդ՝ «հանցագործությանը պատճառված վնասը այլ կերպ հարթելը», երբ հանցագործություն կատարված անձը կարող է, օրինակ, վերադարձնել հափշտակված իրը կամ ամբողջովին փոխհատուցել պատճառված վնասը գումարային տեսքով, վճարել տուժողի բուժման ողջ ծախսերը (եթե հանցագործության արդյունքում, կատարվել է անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանազանցում, որի արդյունքում տուժողը կորցրել է լսողությունը կամ տեսողությունը, սպա նրան պատճառված վնասը հնարավոր չէ հատուցել, հնարավոր է միայն «հարթել») և այլն⁶:

Տուժողի շահերի նմանաբովանդակ հաշվառման դրսևորում է հանդիսանում նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի կարգավորումը, որի համաձայն. «Ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառած վնասը»: Այսինքն, եթե հանցագործություն կատարած անձը հաշտվում է տուժողի հետ և միաժամանակ իրականացնում է իր վրա օրենքով դրված այլ պահանջները, սպա կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից⁷:

4. Տուժողի շահերի հաշվառման մասին խոսելիս նպատակահարմար է նաև անդրադառնալ պատժից ազատելու քրեաիրավական ինստիտուտին:

Այսպես՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Ազատագրված կամ կարգապահական գումարտակում պահելու ձևով պատիժ կրող անձը կարող է պայմանական վաղաժամկետ ազատվել, եթե դատարանը գտնի, որ նա ուղղվելու համար նշանակված պատժի մնացած մասը կրելու կարիք չունի: Ընդ որում, անձը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել լրացուցիչ պատժից: Պատիժը կրելուց պայ-

մանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում նաև դատապարտվածի կողմից **տուժողին պատճառված վնասը հարթելու հանգամանքը**»:

Վերոնշյալ նորմում սահմանված է, որ դատապարտված անձի կողմից տուժողին պատճառված վնասը հարթելու հանգամանքը կարող է հաշվի առնվել դատարանի կողմից: Քննարկվող հարցի առավել արդյունավետ ուսումնասիրության համար նպատակահարմար է անդրադառնալ **ՀՀ վճարելի դատարանի 30.11.2007թ. թիվ ՎԲ-212/07 քրեական գործով որոշմանը, որով ՀՀ վճարելի դատարանը բեկանել է դատապարտյալի պատժից պայմանական վաղաժամկետ ազատելու միջնորդությունը բավարարելու մասին Արագածունի մարզի առաջին ատյանի դատարանի որոշումը**:

Քննարկվող որոշման մեջ ՀՀ վճարելի դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «(...) Պատիժը կրելուց պայմանական վաղաժամկետ ազատում կիրառելիս դատարանը հաշվի է առնում նաև դատապարտվածի կողմից տուժողին պատճառված վնասը հարթելու հանգամանքը: Իսկ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատում կամ պատժի չկրած մասն ավելի մեղմ պատժատեսակով փոխարինում չի կիրառվում, երբ հանցագործության կատարմամբ մարդու առողջությանը պատճառվել է վնաս կամ առաջացրել է մարդու մահ, և դատապարտյալն ամբողջությամբ չի հարթել տուժողին պատճառված վնասը»:

ՀՀ վճարելի դատարանը գտել է. «Առաջին ատյանի դատարանն անտեսել է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջը՝ տուժողին պատճառված վնասը հարթելու հանգամանքը հաշվի առնելու անհրաժեշտության վերաբերյալ, և խախտելով ՀՀ քրեակատարողական օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 1-ին մասը, որն ամրագրում է պատժի կրումից պայմանական վաղաժամկետ ազատումն արգելող ուղղակի նորմ այն դեպքերի համար, երբ հանցագործության կատարմամբ մարդու առողջությանը պատճառվել է վնաս

Քրեական իրավունք

կամ առաջացել է մարդու մահ, դատապարտ-
յալն ամբողջությամբ չի հարթել տուժողին
պատճառված վնասը»⁸:

Ուսումնասիրելով օրենսդրի կողմից սահ-
մանված՝ տուժողի շահերի հաշվառման առ-
կա դրսևորումները՝ կարող ենք փաստել այն
մասին, որ դրանք կրում են թույլ արտահայտ-
ված բնույթ:

Քրեական իրավունքում տուժողի շահերի
հաշվառման զարգացման միտումները գնա-
հատելու համար հարկ է անդրադառնալ ՀՀ
քրեական նոր օրենսգրքի հայեցակարգին
(այսուհետ՝ Հայեցակարգ):

Հայեցակարգի հեղինակները տարբեր
քրեաիրավական ինստիտուտների ուսումնա-
սիրության ժամանակ անդրադարձել են տու-
ժողի շահերի հաշվառման հիմնախնդիրնե-
րին:

Այսպես՝ Հայեցակարգի 1.4.(7)-րդ կետը
սահմանում է. «Շատ կարևոր է տուժողի իրա-
վունքների ու շահերի պաշտպանությունը:
Պատժի համակարգը և պատժատեսակները
պետք է նպատակաուղղված լինեն մաս հան-
ցագործությանը պատճառված վնասի հա-
տուցմանը: Այս տեսանկյունից վերանայման
կարիք ունի գույքի բռնագրավում և տուգանք
պատժատեսակների նկատմամբ մոտեցումը.
դրանք առաջին հերթին պետք է նպատակա-
ուղղված լինեն պատճառված վնասի հատուց-
մանը: Սինչդեո գործող օրենսդրության պայ-
մաններում այս պատժատեսակները գրեթե
մնան գործառույթ չեն կատարում»⁹:

Հայեցակարգում նշված է նաև, որ ՀՀ նոր
քրեական օրենսգրքը պետք է նպատակ հե-
տապնդի լուծելու, ի թիվս այլոց, հանցագոր-
ծության գոհի (տուժողի) իրավունքների և
սզատությունների պաշտպանությունը երաշ-
խավորելու, հանցագործությանը պատճառ-
ված վնասի հատուցման իրավունքն իրակա-
նացնելու համար առավելագույն պայմաններ
ստեղծելու խնդիրները:

Հայեցակարգի 2.7-րդ կետի համաձայն՝
քրեական օրենսգրքը պետք է առանձնապես
ուշադրությունը հրավիրի տուժողի շահերի
պաշտպանությանը և պատճառված վնասի
հատուցմանը: Այս տեսանկյունից կատարե-
լագործման կարիք ունեն գույքային սակ-

ցիաները: Աշխարհի շատ երկրների քրեական
օրենսդրություններում ուղղակիորեն կամ
անուղղակիորեն արտացոլված է այն հանգա-
մանքը, որ դրանք նպատակաուղղված են
պատճառված վնասի հատուցմանը: Ընդ
որում, այս սանկցիաները խիստ մանրակր-
կիտ կարգավորում են ստանում:

8.1-րդ կետում անդրադառնալով արարքի
հանցավորությունը բացառող հանգամանք-
ների ինստիտուտին՝ Հայեցակարգում նշվում
է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքը, թեև նախկինի
համեմատ ընդլայնել է այս հանգամանքների
ցանկը, այնուամենայնիվ կամ արարքի հան-
ցավորությունը բացառող հանգամանքներ,
որոնք տեղ չեն գտել գործող քրեական
օրենսգրքում: Խոսքը վերաբերում է հատկա-
պես մասնագիտական պարտականություն-
ների կատարմանը, օրենքի պատվիրանների
կատարմանը, **տուժողի համաձայնությանը**,
սեփական իրավունքի իրականացմանը, բան-
ցագործությունների կանխման կամ բացա-
հայտման հատուկ առաջադրանքների կա-
տարմանը: Արարքի հանցավորությունը բա-
ցառող այս հանգամանքները պետք է ստա-
նան իրենց օրենսդրական ամրագրումն ու
կարգավորումը:

Հայեցակարգը (9-րդ Բաժին Պատժի
հասկացությունը, նպատակները և տեսակնե-
րը) սահմանում է, որ ՀՀ քրեական օրենսդրու-
թյան՝ պատժի և քրեաիրավական ներգործու-
թյան այլ միջոցների վերաբերյալ նորմերի բա-
րեփոխումը նախաառաջ ենթադրում է.

(...)

հանցագործություններից տուժողներին
պատճառված վնասի պարտադիր հատուց-
ման ղեպքերի շրջանակի նախատեսում:

Հատուկ ուսումնասիրության առարկա
դարձնելով պատժի ինստիտուտը՝ Հայեցա-
կարգի հեղինակները նշել են, որ պատժի հա-
մակարգը և առանձին պատժատեսակները
պետք է նպատակաուղղված լինեն մաս հան-
ցագործություններից տուժողների իրավունք-
ների ու օրինական շահերի պաշտպանությա-
նը, հանցագործությանը պատճառված վնա-
սի հատուցմանը: Այս տեսանկյունից վերա-
նայման կարիք ունի գույքի բռնագրավում և
տուգանք պատժատեսակների կիրառման

կատարմամբ մոտեցումը: Դրանք առաջին հերթին պետք է նպատակաուղղված լինեն տուժողին պատճառված վնասի հատուցմանը: Սինչրեռ քրեական գործող օրենսդրության պայմաններում տվյալ պատժատեսակները նման գործառույթ գրեթե չեն կատարում, մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 55-րդ հոդվածի համաձայն՝ գույքի բռնագրավումը դատապարտչայի սեփականությունը հանդիսացող գույքը կամ դրա մի մասը հարկադրաբար անհատույց վերցնելն է՝ ի սեփականություն պետության: Ընդ որում, տուժողին պատճառված վնասի հատուցման մասին ոչ մի խոսք չի ասվում քրեական օրենսգրքի ոչ միայն տվյալ, այլև տուգանք պատժատեսակը սահմանող 51-րդ հոդվածում: **Ուստի, օրենսդրոեն պետք է սահմանել տուժողին պատճառված վնասի հատուցման հանգամանքը** (Հայեցակարգի 9.5-րդ կետ):

Հայեցակարգի հեղինակներն անդրադառնում են նաև քրեաիրավական կարևորագույն ինստիտուտներից մեկին՝ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելուն, որտեղ տուժողի շահերի հաշվառումը կարևորագույն դերակատարում ունի այդ ինստիտուտը կիրառելու համար, որտեղ պլրջինիս շահերի հաշվառման դրսևորումն առավել արտահայտիչ է այլ ինստիտուտների համեմատ:

Հայեցակարգի 11.1-րդ կետի համաձայն. «Տեսական և գործնական կարևոր նշանակություն ունեցող առաջնահերթ խնդիրներից է քրեական օրենսգրքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմքերի և պայմանների սպառիչ և մանրակրկիտ կանոնակարգումը, մասնավորապես, որպես քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հիմք պետք է նախատեսվի մասնավոր մեղադրանքի գործերով տուժողի կամ նրա օրինական ներկայացուցչի, իսկ անչափահաս տուժողների առկայության առանձին դեպքերում՝ նաև խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների դիմումի բացակայությունը: Ընդ որում, քրեական օրենսգրքում պետք է թվարկվեն այն արարքները, որոնք դիտվում են որպես մասնավոր մեղադրանքի գործեր: Ներկայումս այդ հարցը կարգավորվում է

միայն Քրեական դատավարության օրենսգրքով, ինչը չի համապատասխանում գործող քրեական օրենսգրքում սահմանված պատասխանատվության անխուսափելիության սկզբունքի պահանջին՝ հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից և պատժից միայն քրեական օրենսգրքով նախատեսված հիմքերի և պայմանների առկայության դեպքում:

Հիշյալ ինստիտուտի արդյունավետ կիրառելիությունն ապահովելու նպատակով, անհրաժեշտ է նաև կանոնակարգել, թե ինչպես պետք է լուծվի հարցը, եթե հանցանք կատարած անձը կամ տուժողն անչափահաս են. հարցի լուծման տարբերակ է նրանց օրինական ներկայացուցիչների կամահայտնությունը կամ հանցակցությամբ կատարված արարքի պարագայում տուժողը հաշտվել է նրանցից մեկի հետ, մինչդեռ մյուսի հետ նման հաշտություն չի կնքվել, կամ տուժողը կամ հանցավորը տառապում են հոգեկան խանգարմամբ, կամ տուժողը մահացել է, սակայն նրա ժառանգները ցանկություն են հայտնել հաշտություն կայացնելու կամ հանցավորի կողմից կատարվել են մի քանի հանցանքներ և այլն):

Հայեցակարգի հաջորդ մոտեցումը՝ տուժողի շահերի հաշվառման վերաբերյալ ամրագրված է դրա 11.4-րդ կետում, որտեղ ուսումնասիրվում է քրեական պատասխանատվությունից ազատելու հաջորդ հիմքը՝ վաղեմության ժամկետների լրանալը: Այսպես.

Հայեցակարգում սահմանվում է, որ քննարկվող ինստիտուտի կիրառման պարագայում անհրաժեշտ է կանոնակարգել նաև հանցագործությունից տուժած անձին պատճառված վնասների հատուցման հարցը: Հակառակ պարագայում կանտեսվի տուժողների իրավունքների պաշտպանության հիմնախնդիրը, ուստի օրենսդրոեն պետք է ամրագրել, որ այս ինստիտուտի կիրառումը չի ազատում այդ արարքը կատարած անձին տուժողին պատճառված վնասի հատուցման պարտականությունից:

Հայեցակարգի հեղինակները վերոնշյալ մոտեցումը տարածում են նաև իրադրության փոփոխման հիմքով քրեական պատասխան

Քրեական իրավունք

նատվությունից ազատելու ինստիտուտի նկատմամբ:

Հայեցակարգի 12-րդ կետում վերլուծվել է պատժից ազատելու ինստիտուտը, որի համաձայն. «Պատիժը պայմանականորեն չկիրառելու ինստիտուտի նշանակման ժամանակ դատարանը ուշադրություն պետք է դարձնի ոչ միայն կատարված արարքի բնույթին, վտանգավորության աստիճանին, հանցավորի անձնավորությանը, գործի հանգամանքներին, այլև դատարկի տուժողին պատճառված վնասը հատուցելու կամ այլ կերպ հարթելու պարտականության կատարումը, հանրագույն աշխատանքների կատարմանը ներգրավվելու պատրաստակամությունը: Ընդ որում, պետք է նշվի, որ պատիժը պայմանականորեն չկատարելը չի ազատում հանցանք կատարած անձին տուժողին պատճառված վնասը հատուցելու պարտականությունից»:

Հայեցակարգի 13-րդ կետը նվիրված է համաներման և ներման ինստիտուտներին, որի 13.1-րդ կետում սահմանված է. «Առավել հիմնավորված կլինի ամրագրել, որ համաներման ակտով հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից կամ լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել պատժից, իսկ ներման ակտի դեպքում դատապարտյալը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատվել պատժից կամ այն կարող է փոխարինվել ավելի մեղմ պատժատեսակով: Ընդ որում, պետք է օրենսդրորեն ամրագրել, որ այս հիմքերով հանցանք կատարած անձի կամ դատապարտյալի ազատումը չի ազատում նրանց տուժողին պատճառված վնասը հատուցելու պարտականությունից»:

Ուսումնասիրելով հայեցակարգի մտեցումները՝ տուժողի շահերի հաշվառման հիմնախնդիրների առնչությամբ՝ տարբեր քրեաիրավական ինստիտուտների շրջանակներում կարող ենք նշել, որ Հայեցակարգի հեղինակներն իրենց առջև դրել են հետևյալ կարևորագույն հիմնահարցը՝ առավելապես պաշտպանել և կարգավորել տուժողի շահերը, մասնավորապես գույքային, ինչը մեր կողմից համարվում է արդարացված: Կարող ենք նաև փաստել, որ ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքը տուժողի, հատկապես գույքային շահերի հաշ-

վառման հիմնախնդիրը, որպես առաջնային խնդիր չի դիտարկում:

Ինչպես արդեն նշել էինք, տուժողի շահերի հաշվառման դրսևորումն առավել արտահայտիչ է տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտի կիրառման դեպքում: Հարկ ենք համարում ավելի մանրամասն անդրադառնալ այդ ինստիտուտի միջոցով տուժողի շահերի հաշվառման բովանդակությունը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի համաձայն. «Ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառված վնասը»:

Դրույթի տառացի մեկնաբանությունից հետևում է, որ հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա՝

- 1) կատարել է միայն ոչ մեծ ծանրության հանցագործություն, և
- 2) հաշտվել է տուժողի հետ, և
- 3) հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառված վնասը:

Թվարկելով քննարկվող ինստիտուտի կիրառելիության պայմանները (քրեական իրավունքի տեսությունում առաջինն անվանվում է հիմք, իսկ մնացած երկուսը՝ պայմաններ)՝ կարող ենք նշել, որ հատկանիշներից որևէ մեկի բացակայության դեպքում տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով քրեական պատասխանատվությունից ազատելը անհնարին է:

Քրեական իրավունքի տեսությունը, ինչպես նաև ՀՀ քրեական օրենսգրքն ըստ բնույթի և հանրության համար վտանգավորության աստիճանի, հանցանքները դասակարգում է ոչ մեծ, միջին, ծանր և առանձնապես ծանր հանցագործությունների: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն. «Ոչ մեծ ծանրության հանցագործություններ են համարվում դիտավորյալ կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երկու տարի ժամկետով ազատազրկումը, կամ որոնց հա-

մար նախատեսված է ազատագրված հետ կապ չունեցող պատիժ, ինչպես նաև անզգուշությամբ կատարված այն արարքները, որոնց համար սույն օրենսգրքով նախատեսված առավելագույն պատիժը չի գերազանցում երեք տարի ժամկետով ազատագրվումը»:

Այսպես, անձը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածով քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու համար պետք է կատարի առնվազն երկու գործողություն.

1) հաշտվի տուժողի հետ և

2) հատուցի կամ այլ կերպ հարթի պատճառված վնասը:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի վերնագրում և քննարկվող նորմի դիսպոզիցիայում նշվում է մեղադրյալի և տուժողի հաշտության մասին, բայց ոչ նյութական, ոչ էլ դատավարական օրենսդրությունը չի սահմանում հաշտության հասկացությունը: Իրավաբանական գրականության մեջ սույն հասկացությանը պատշաճ ուշադրություն չի դարձվում, քանի որ գիտնականներին ավելի շատ հետաքրքրում են այն հարցերը, որոնք կապված են անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու գործընթացի հետ:

Հաշտությունը նշանակում է պատշաճ դատավարական ձևով ներկայացված մեղքում, որտեղ տուժողը հեքքում է իր կողմից ներկայացրած սկզբնական պահանջները և պնդումները, հանցագործություն կատարած անձին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու խնդրանքի մեղքումը (եթե քրեական գործը դեռ չի հարուցվել) կամ պահանջում է հարուցված քրեական գործը կարճել, որը հարուցվել է իր խնդրանքով¹⁰:

Հաշտությունն այն է, երբ տուժողն իր կամասարտահայտությամբ հրաժարվում է դատական կարգով իր իրավունքների պաշտպանությունից¹¹:

Հաշտությունը երկկողմանի կայացված փաստաթուղթ է, որը պահանջում է ոչ միայն տուժողի համաձայնությունը, այլ նաև մեղադրյալի¹²:

Հաշտությունը նշանակում է քաղաքացիների միջև օրինական հարաբերությունների վերականգնում՝ բացառելով պետության հար-

կադրանքի կիրառման անհրաժեշտությունը¹³:

Հաշտության հասկացության հարցի կապակցությամբ իր դիրքորոշումն է հայտնել ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, մասնավորապես նշելով. «(...) Հանցանք կատարած անձի համար հաշտությունը հանցանքի կատարման մեջ իրեն մեղավոր ճանաչելն է, այդ արարքի համար զղջալը, ավիտասնք հայտնելը, իսկ տուժողի համար՝ հանցանք կատարած անձին ներելը: Բացի այդ, հաշտությունը ենթադրում է տուժողի և ենթադրյալ հանցագործի կամավոր և փոխադարձ համաձայնություն միմյանց հետ հաշտվելու վերաբերյալ: Այսինքն՝ հաշտությունը պետք է լինի ինչպես գործողություն, այնպես էլ փոխադարձ գործողությունների արդյունք:

Հաշտության կամավոր բնույթը ենթադրում է հաշտվելու վերաբերյալ կողմերի ինքնուրույն և ազատ կամահայտնություն:

Հաշտության փոխադարձ բնույթը նշանակում է, որ կողմերից երկուսն էլ պետք է հայտարարեն հաշտության մասին»¹⁴:

Հնարավոր է նաև իրավիճակ, երբ հանցագործությունը կատարված լինի մեկից ավելի տուժողների նկատմամբ: Այս դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար անհրաժեշտ է, որ հանցագործություն կատարած անձը հաշտվի յուրաքանչյուր տուժողի հետ և հատուցի յուրաքանչյուրին պատճառված վնասը: Եթե հանցագործություն կատարած անձը տուժողներից որևէ մեկի հետ հաշտության չհասնի, նա ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի հիմքով չի կարող ազատվել քրեական պատասխանատվությունից:

Հիմք ընդունելով վերոհիշյալը՝ մեր կարծիքով կարելի է փաստել, որ *հաշտությունը հանդիսանում է գործընթաց և արդյունք, որն իր բնույթով երկկողմանի ակտ է՝ ողողված*

1. *հանցագործությամբ կողմերի միջև ձևավորված բացասական հարաբերությունները վերացնելուն.*

2. *խաղաղ հարաբերությունները վերականգնելուն.*

3. *այդ հողի վրա առաջացած հասարակական հարաբերությունների առողջացմանը և պահպանմանը:*

Քրեական իրավունք

Քննարկվող ինստիտուտում տուժողի շահերի հաշվառման հաջորդ օրենսդրական դրսևորումն է հանցագործությամբ վերջինիս պատճառված վնասը հատուցելը կամ այլ կերպ հարթելը:

Հանցագործությունից հետո մեղադրյալի կողմից պետք է դրսևորվի նաև երկրորդ դրական վարքագիծը՝ *հատուցվի կամ այլ կերպ հարթվի պատճառված վնասը*:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածում սահմանված է, որ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և *հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառված վնասը*:

Հնարավոր է արդյո՞ք վնասը հարթել ինչպես փաստացի, այսպես էլ կողմերի պայմանավորվածությամբ դեպքում՝ հետագայում: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածում *«հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է նրան պատճառված վնասը»* արտահայտությունն օգտագործվում է ձևաբանության տեսանկյունից, քննարկվող բայերը պատկանում են սահմանական եղանակի ներկա վաղակատար ժամանակին, որը ցույց է տալիս ներկա ժամանակակետի համեմատությամբ կատարված, ավարտված գործողություն¹⁵:

Լ.Վ. Գորվկոն քննարկվող հարցի շուրջ նշում է, որ արտահայտության մասն նեղ մեկնաբանումը սխալ է: «Տուժողը՝ որպես փոխատու, ձեռք է բերել իրավականորեն ամրագրված և ձևական սահմանված իրավունքներ՝ հանցագործություն կատարած անձին պահանջներ ներկայացնելու, այլ կերպ՝ գույքային իրավունք, որը հնարավոր է համարել որպես վնասը հատուցելու միջոց, իհարկե այն պայմանի դեպքում, երբ տուժողը համաձայն է ընդունել մասն հատուցման միջոց՝ համարելով այն բավարար»¹⁶:

Նյութական և դատավարական իրավունքները իրավակիրառ մարմինների վրա պարտականություն չեն դնում անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու վերաբերյալ որոշում կայացնելիս ստուգել պարտավորության փաստացի կատարումը:

Տուժողը կարող է ներել մեղադրյալին «չստանալով» պատճառված վնասի հատուցումը:

Խ. Ալիկալերովը գտնում է, որ այս դեպքում արձանագրության մեջ պետք է կատարել պարտադիր նշում՝ պայմանավորվածության պայմանի մասին՝ բացատրելով տուժողին մասն մերժման հետևանքը¹⁷: Նման մոտեցումը տուժողի իրավունքների պահպանման նպատակ է հետապնդում:

Հիմք ընդունելով վերոհիշյալը՝ կարծում ենք, որ տուժողը և հանցագործություն կատարած անձը (մեղադրյալը, կասկածյալը) պետք է ոչ միայն հաշտվեն, այլ նաև վերջինս պարտադիր պետք է հարթի հանցագործությամբ պատճառված վնասը: Այսպիսով, սույն պարագրաֆում քննարկված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածում սահմանված երկրորդ հիմքի իրականացումը, որպես դրական վարքագիծ անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու համար, պետք է փաստացի առկա լինի:

Հանցագործությամբ պատճառված վնասի ամբողջովին հատուցման կամ այլ կերպ հարթման վերաբերյալ 2011 թվականի հուլիսի 13-ի թիվ ԵԱԲԴ/0157/01/10 որոշմամբ իր դիրքորոշումն է արտահայտել ՀՀ վճարելի դատարանը. *«Եթե տուժողն իրեն պատճառված վնասի հատուցման պահանջ չի ներկայացնում, կամ տուժողն ու հանցանք կատարած անձը համաձայնության են գալիս վնասն սպազայում հատուցելու մասին, կամ տուժողը զիջում է պարտքը, կամ պարզապես չի ցանկանում ստանալ իրեն պատճառված վնասի փոխհատուցում, սպա այդ հանգամանքը չի կարող խոչընդոտել հանցանք կատարած անձին քրեական պատասխանատվությունից հաշտության հիմքով ազատելուն»¹⁸*: Նպատակահարմար է նաև ներկայացնել 2007թ. ապրիլի 26-ին ՌԳ Գերագույն դատարանի Պլենումի կողմից արտահայտած դիրքորոշումը. *«(...) Դատարանն իրավունք ունի անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ՌԳ քրեական օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի հիմքով, եթե նա հանցագործությունը կատարել է առաջին անգամ, հաշտվել է տուժողի հետ և փոխհատուցել է պատճառված վնասը: (...) Ինչպես նաև դատարանը պետք է համոզվի այն հանգամանքում, որ հանցագործությամբ պատճառ-*

ված վնասը **իրականում փոխհատուցվել է**⁹:

A prima facie (առաջին հայացքից) ակնհայտ է դառնում, որ Ռ-Գ և ՀՀ բարձրագույն դատական ատյանների կողմից արտահայտված դիրքորոշումները նույն հարցի շուրջ չեն համընկնում. ներպետական բարձրագույն դատական ատյանի դիրքորոշման համաձայն, առաջնային այլան են մոլորում հանցագործություն կատարած անձի շահերը, իսկ Ռ-Գ բարձրագույն դատական ատյանի դիրքորոշումը կառուցված է տուժողի շահերի առաջնահերթության վրա, որը, մեր կարծիքով, արդարացված է:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը, մեր կարծիքով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի կիրառման դեպքում անհրաժեշտ է ղեկավարվել վնասը փաստացի հատուցված կամ այլ կերպ հարթված լինելու մոտեցմամբ: Վերջին եզրահանգումը բխում է նաև «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածում ամրագրված իրավական ակտի տառացի մեկնաբանման սկզբունքից:

Ընդ որում, եթե նույնիսկ քրեական գործով կան մի քանի տուժողներ, հանցագործություն կատարած անձը պետք է հաշտվի և հատուցի պատճառված վնասը՝ յուրաքանչյուրի նախնի-առանձին:

Այսպիսով, եթե քրեական գործում առկա չէ պատճառված վնասի իրական և ամբողջական հատուցման կամ այլ կերպ հարթման պայմանը, տուժողի հետ հաշտվելու հիմքով հանցագործություն կատարած անձը չպետք է ազատվի քրեական պատասխանատվությունից: Բացառություն կարող է հանդիսանալ

այն հանգամանքը, որ տուժողն իր սեփական կամքով ընդհանրապես հրաժարվի պատճառված վնասի փոխհատուցումից:

Վերջին եզրահանգման համար հիմք է հանդիսանում նաև այն, որ քրեական պատասխանատվությունից ազատելն անվերապահ է, որը ենթադրում է, որ իրավակիրառ մարմինն այսուհետ հնարավորություն չի ունենա ստուգել հետագայում մեղադրյալի կողմից պատճառված վնասի հարթված լինելու հանգամանքը, հետևաբար քրեական օրենսդրությունը չի կարող պաշտպանել տուժողի իրավունքները, եթե մեղադրյալը չկատարի իր «խտատումը»²⁰:

Ուսումնասիրելով գործող ՀՀ քրեական օրենսդրությունում տուժողի շահերի հաշվառման հիմնախնդիրները՝ նպատակահարմար ենք գտնում առաջարկել որոշ կարգավորումներ՝ տուժողի հետ հաշտվելու դեպքում քրեական պատասխանատվությունից ազատելու ինստիտուտում.

1. հատակ սահմանել, որ հաշտությունը պետք լինի երկկողմանի.
2. եթե քրեական գործով տուժողները մի քանիսն են, հանցագործություն կատարած անձը պետք է հաշտվի նրանցից յուրաքանչյուրի հետ.
3. հանցագործություն կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե փոխհատուցել է պատճառված վնասն ամբողջովին (տվյալ պահանջից բացառություն է նախատեսվում միայն այն դեպքում, երբ տուժողը հրաժարվում է փոխհատուցումից):

1. *Битюкова В. Е.* Потерпевший в уголовном праве. Автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М., 1995, с. 2.
 2. Քննարկող նորի բովանդակային մեկնաբանության արդյունքում կարելի է եզրակացնել, որ դրանում առկա են գործում որպես հետևյալ տեսակները՝ 1) հանցագործությունից անդիպալես հետո տուժողին բռնկված կամ այլ օգնություն ցույց տալը, 2) գույքային և բարոյական վնաս կանոնից հատուցել կամ վերադնելը, 3) տուժողին պատճառված վնասը հարթելու ուղղված այլ գործողություններ: Հիշյալ հանգամանքները հանդիսանում են հանցագործությունից հետո մեղավոր անձի դրական վարքագծի դրսևորման հատուկ տարատեսակներ: Այս դեպքում ճանաչված վարքագծի դրսևորումը հիմք է հանդիսանում մեղմացնելու հանցանք կատարած անձի պատասխանատվությունը և պարիզը:
 3. Հարկ է նշել, որ ՀՀ օրենսդիրը բննարկվող նորմով նախատեսել է այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հաշի են առնվում պատիժ նշանակելու ժամանակ, երբ անձը հանցագործությունը կատարում է՝ 1) առանձին դատաբանությամբ, 2) տուժողին ծաղրուծանայի կամ տանջանքների ենթարկվելով: Բռնությամբ կատարվող գործեր բոլոր հանցանքներին իրենց մեջ դատաբանություն են պարունակում, սակայն բնարկված եղանակներով կատարվելու դեպքում արարքը տուժողին պատճառում է առավել մեծ տանջանքներ:
 4. ՀՀ վճարելի դատարանի 2007թ. մայիսի 4 թիվ ՎԲ-55/07 որոշումը:
 5. *Тадоева Л. З.* Проблемы ответственности за неоконченную преступную деятельность по уголовному законодательству Республики Армения. Дисс. докт. юрид. наук. М., 2010.
 6. Նույն տեղում:
 7. Քննարկվող նորի առավել մանրամասն ուսումնասիրությունը կներկայացվի ստորև:
 8. ՀՀ վճարելի դատարանի 2007թ. դեկտեմբերի 30 թիվ ՎԲ-212/07 որոշումը:

9. ՀՀ քրեական օրենսգրքի հայեցակարգը:
 10. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации: Общая часть / Под общ. ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. М., ИНФРА-НОРМА-М, 1996, с. 213.
 11. *Давыдов П.М.* Прекращение уголовных дел / П.М. Давыдов, Д.Я. Мирский. М., Юрид. лит., 1963, с. 60.
 12. *Каткало С.И.* Судопроизводство по делам частного обвинения. Ленинград / С.И. Каткало, В.З. Лукашевич. Д.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1972, с. 123.
 13. *Гальперин И.М.* Об уголовном преследовании, осуществляемом потерпевшим в советском уголовном процессе // Сов. гос-во и право. 1957, N10, с. 52.
 14. ՀՀ վճարելի դատարանի 2011թ. հուլիսի 13-ի թիվ ԵԼԲԳ/0157/010 որոշումը:
 15. *Եզնիյան Լ.* Հայրց լեզու, երկրորդ, վերանշարժված իրատարակություն. ԵՊՀ իրատարակություն. Երևան, 2007, էջ 293:
 16. *Толокко Л.В.* Прощение долга — одно из оснований прекращения уголовного дела // Рос. юстиция. 1998, N4, с. 45.
 17. *Аликперов Х.* Освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим // Законность, 1999, N6, с. 13.
 18. ՀՀ վճարելի դատարանի 2011թ. հուլիսի 13-ի թիվ ԵԼԲԳ/0157/010 որոշումը:
 19. Ռ-Գ վերագույն դատարանի 2007թ. սալիի 26-ի թիվ 7 որոշումը:
 20. *Досаева Г.С.* Уголовно-правовое регулирование примирения с потерпевшим как основание освобождения от уголовной ответственности. Дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2004, с. 106.

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ ԻՆՏԵՆՍԻՎՈՒԹՅՈՒՆ 15

Армен ТУМАНЯН

Кандидат юридических наук,

Судья Гражданского Апелляционного суда РА

КРИМИНАЛЬНАЯ СИТУАЦИЯ В АРМЕНИИ ПО ИТОГАМ 2011 ГОДА И ОЦЕНКА ЕЕ ИЗМЕНЕНИЙ

Крушение мирового социалистического лагеря, распад СССР, возникновение на его бывшей территории независимых государств, кардинально изменили геополитическую ситуацию в мире.

Предполагалось, что главным результатом крушения оплота тоталитаризма и последовавшими за этим трансформациями в бывших республиках страны Советов станет создание рыночной экономики и демократического гражданского общества. К сожалению, ни первое, ни второе не произошло. Зато намного более значительными явились криминалогические последствия распада Советского Союза.

Тотальная криминализация общества, проявившаяся в проникновении преступности и ее организованных форм в экономику, политику, культуру, пронизавшая практически все слои населения, создала реальную угрозу перерождения бывшего социалистического государства, строившего совсем недавно коммунистическое общество, в отделившиеся, независимые криминальные национально-территориальные образования.

Глобальный социально-криминалогический эксперимент, развернувшийся на просторах некогда могучего социалистического государства, объективно отразил механизм ускоренной криминализации общества.

Не случайно Карпец И.И. в своей книге «Преступность: иллюзии и реальность» отметил, что «История человеческого общества показывает, что преступность увеличивалась или уменьшалась в зависимости от состояния общества, его социальной, экономической, политической стабильности или нестабильности. Обычно исследователи преступности, особенно советские, считали всякую нестабильность этого рода делом досоциалистических формаций. Напротив, среди ученых немарксистов (или домарксистов) существовал взгляд, что революционные идеи вообще, а марксистско-ленинские, коммунистические в особенности дестабилизируют общественные отношения и влекут за собой рост преступности.

Между тем социальная нестабильность в обществе, в любой социально-политической системе вызывает рост преступности. Прежде чем общество, пройдя через какое-либо социальное потрясение, придет к упорядоченному существованию, оно неизбежно переживет всплеск (как правило, весьма значительный) преступности. Так было, например, в период Великой французской революции, так было после Октября, так есть в период нынешних экономических, социальных и политических преобразований в нашей стране».¹ Постсоветские, революционные пре-

образования во всех областях жизни привели именно к подобному всплеску преступности и криминализации общества в нашей республике.

Исследования преступности, ее состояния и динамики на стыке XX-XXI веков в Армении показали тенденцию ее постепенного роста. Подобная тенденция наметилась во всем мире и об этом говорят многие криминологи и, в частности, В.В.Лунеев в своей книге «Преступность XX века: мировые и региональные тенденции».²

Наивысшие пики роста преступности в нашей республике отмечены в 1992 году — 16250 и в 2011 году — 16572. По сравнению с 1988 годом, когда было зарегистрировано наименьшее число преступлений за последние 32 года — 6324, в 1992 году число преступлений возросло на 157% или в 2,6 раза, в 2011 году — на 162% или в те же 2,6 раза. При этом коэффициент преступности на 100000 населения по сравнению с 1988 годом, в 1992 году вырос на 141% или в 2,4 раза, а в 2011 году на 174,99% или в 2,7 раза.³

Что же такое состояние преступности? Только ли число регистрируемых преступлений? Отнюдь нет, так как для общего представления о состоянии преступности не менее важно знать, какое число лиц совершают данные преступления, являются ли субъектами преступлений индивиды или коллективные субъекты: группы либо организованные преступные формирования; каково число жертв, материальный ущерб и иной вред от преступлений, более широкие последствия преступности как массового явления. Ведь «социальность преступности проявляется в

том, что она (в числе прочего) состоит из массы индивидуальных актов поведения (поступков) людей, нарушающих социальные нормы-запреты, закрепленные в праве. Нарушаются же эти нормы-запреты вследствие конфликтов, возникающих между отдельным индивидом и обществом в целом, отдельным индивидом и государством, наконец, между конкретными людьми — членами общества. Необходимо подчеркнуть, что преступность состоит не просто из актов — нарушений социальных запретов, но и актов — нарушений норм права. Именно эта часть нарушений составляет массив преступности. Поэтому преступность — не просто «социальное, но социально-правовое явление»⁴

А.И. Долгова, которая является последовательной сторонницей системного анализа преступности и социума, в одной из своих работ пишет: «Практически термин «преступность» употребляют в тех случаях, когда речь идет о совокупности преступлений и лиц, их совершивших, в определенных временно-пространственных границах. Это — наиболее простой и понятный подход, тем более, что преступность действительно проявляет себя через преступления, совершаемые конкретными лицами».⁵

В.М. Коган также характеризует преступность как «совокупность преступлений и преступников».⁶

Г.А.Аванесов утверждал, что в реальной действительности преступность характеризуется как весьма пестрая совокупность различных актов индивидуального преступного поведения. Учитывая единство преступления и лица, его совершившего, преступность следует оценивать как

Уголовное право

совокупность не только преступлений, но и преступников.⁷

Сочетание признаков преступности Г.А.Аванесов называет «составом преступности».⁸

Вышесказанное позволяет сделать однозначный вывод, что исследование одной преступности без анализа ее личностной стороны не может дать полного представления о действительном состоянии данного негативного явления в нашем обществе.

По итогам 2011 года в Армении совершили преступления 11892 человека, что на 272 или 2,3% меньше, чем в 2010 году, однако на 6449 или на 54,2% больше, чем в 2007 году, когда было зарегистрировано наименьшее за последние 15 лет число лиц, совершивших преступления.⁹

Эти статистические данные говорят о том, что в преступную деятельность все активнее втягивались лица разного возраста и социального положения. Опережающими темпами росло число выявленных лиц, совершивших преступления в возрасте 30-49 лет. Их число в 2011 году достигло 5281, что на 2880, или 54,5% больше, чем в 2007 году. На втором месте лица в возрасте 50 и более лет. Их число в 2011 году составило 2478, что на 1731 или на 69,9% больше, чем в том же 2007 году. Среди лиц в возрасте 25-29 лет преступления совершили 1958 человек. Это в 2,1 раза больше, чем в 2007 году.

Среди выявленных преступников увеличился удельный вес лиц в возрасте 50 и более лет. Если в 2007 году он составлял 13,7, то в 2011 году уже 20,8.

Криминальная активность лиц в возрасте 30-49 лет и в возрасте 50 и более лет объясняется полным отсут-

ствием продуманной системы привлечения их к общественно-полезной деятельности и, в том числе, к труду, при резком увеличении их числа в возрастной структуре населения. По итогам 2010 года число лиц в возрасте 30-49 лет составило 901800 человек или 27,6% от числа всего населения республики, а численность лиц в возрасте 50 и более лет составило 878400 человек или 26,9%. То-есть количество лиц, входящих в зону наивысшего риска в плане своей криминальной активности составляет более 50%, а если быть более точным 54,5% от всего населения страны. При этом из общего числа безработных лица в возрасте 31-54 года составляют 63,8%, в возрасте 55 и более лет — 17,0%.¹⁰

К этому следует добавить, что, как отмечает известный армянский демограф В.Е.Ходжабекян, в Армении происходит старение населения: доля взрослого населения возрастает, параллельно уменьшается доля трудоспособного и несовершеннолетнего населения, что в свою очередь приводит к старению экономически активного населения.¹¹

Изменение социального состава преступников можно объяснить изменением социальной структуры общества, появлением и развитием частного сектора экономики, резким кризисом производственной сферы, уменьшением числа рабочих и труженников села, ростом безработицы и т.д. В обществе родился и непомерно вырос новый социальный слой населения, состоящий из лиц, не занятых в официальных государственных и частных структурах производственной и непроизводственной сфер общества. В своем большинстве эти лица не имеют постоянного источника доходов. Они отстранены от ле-

гального общества, решающего свои проблемы законным путем, зато играют основную роль в обществе криминальном, действующем за рамками закона, нарушая его нормы.

Если судить по выявленным преступникам, то общая криминальная ситуация в стране более чем на 82,5% определяется лицами, не имеющими постоянного источника дохода. При этом среди лиц этой категории, совершивших преступления, подавляющее большинство составили безработные — 9802 или 99,8%. Это — наиболее общественно опасная, организованная и профессиональная в криминальном отношении группа преступников. По оценкам экспертов ее участие в преступности тем активнее, чем выше степень тяжести и опасности совершаемых преступлений, а применение насилия чаще всего обусловлено корыстными мотивами. И, тем не менее, по итогам 2011 года доля официально признанных безработных в составе преступников, не имеющих постоянного источника дохода, снизилась на 16,8% (99,3 — 2007г., 82,5 — 2011г.). Исследования показывают, что преступность лиц, официально признанных безработными, существенно отличается от преступности иных лиц, не имеющих постоянного источника доходов: для них не характерно совершение тяжких насильственных преступлений, а при совершении корыстных общеуголовных степень их участия тем выше, чем меньше требуется насилия при их совершении.

При этом здесь следует отметить, что, по официальным данным, безработица в республике не превышает 12%. Однако, в реальности она составляет все 45%. Если же учесть, что значительная часть работающих на предприятиях загружена в полсмены,

бывают длительные простои, а невыплаты зарплат в некоторых отраслях накапливаются за несколько месяцев, то картина занятости в стране будет выглядеть весьма жалко.¹²

Удельный вес такой социальной группы преступников как наемные работники в общем числе выявленных преступников в 2011 году составил 0,2%, что практически не отличается от показателей 2007 года — 0,4%.

Более активно в 2011 году преступления совершали служащие. Их доля в общем числе лиц, совершивших преступления, составила 0,79%. Удельный вес частных собственников, совершивших преступления в 2011 году, составил 0,2%.

Интересен тот факт, что среди лиц, совершивших преступления в 1999-2011гг. не зарегистрировано ни одного рабочего.

Подобный феномен можно объяснить либо совершенным отсутствием официально зарегистрированных в соответствующих социальных органах данной категории лиц, либо уникальной способностью «гемона революции» не попадать в сферу внимания органов уголовного преследования, либо тем, что рабочие-преступники учитываются вместе с иной социальной группой, например, с наемными работниками.

Число лиц занятых иными видами деятельности по сравнению с 2007 годом увеличилось на 1173 или на 9,9%, а их удельный вес в общем числе лиц, совершивших преступления, составил 16,0%.

Примечательна тенденция стабильного снижения криминальной активности учащих. Их число в 2011 году составило 24 человека, а удельный вес — 0,2%.

В 2011 году опережающими явля-

Уголовное право

лись темпы роста числа преступников — местных жителей.

В 2007-2011 годах несколько ослабло влияние на преступность миграционных процессов. В этот период удельный вес мигрантов, в общем числе выявленных преступников снизился с 2,11% до 1,7%, однако увеличилось абсолютное число лиц данной категории, совершивших преступления, и составило 208.

В 2007-2011 годах уменьшилось число тех, кто воспроизводил криминальные способы решения своих проблем после разоблачения их предшествующего преступления и принятия, предусмотренных законом, мер. Число порочных лиц, совершивших преступления составило 542, что на 69 или 12,8% меньше, чем в 2007 году. При этом удельный вес данной категории лиц, среди совершивших преступления в 2011 году составил 4,5% при 11,2% в 2007 году.

С одной стороны, исходя из приведенной статистики, можно говорить, на первый взгляд, об определенных успехах в деле организации борьбы, превентивной работы с данным контингентом. С другой стороны, подобная картина ярко показывает, что в республике происходит активный процесс криминализации населения, а именно, лица, ранее не имевшие столкновения с законом, интенсивно втягиваются в преступную деятельность. Только в 2011 году число лиц, впервые совершивших преступления, составил 11350, что уже в 2,3 раза больше, чем в 2007 году. Только в 2007-2011 годах прошли, если можно так выразиться, первичную криминализацию 43164 человека.

Резко возросло количество женщин, совершивших преступления.

Их число в 2011 году составило 1551, что на 1022 или 65,9% больше, чем в 2007 году. Доля женщин, совершивших преступления, возросла на 3,3% и составила 13,0.

Это происходит на фоне глубоких изменений в демографической структуре общества. Вследствие масштабной миграции произошел дисбаланс в доле мужского и женского населения. Доля женщин в обществе сегодня достигает 55%, мужчин — 45%. Между тем, в начале 90-х это соотношение равнялось 51,5% и 48,5% соответственно.¹³

Конечно, корреляционных связей между ростом женской преступности и увеличением женской части населения не установлено, однако, учеными-криминалистами установлены прямые корреляционные связи между ростом безработицы и ростом преступности, а в Армении число официально зарегистрированных безработных женщин более чем в два раза превышает число официально зарегистрированных безработных мужчин (58400 женщин, при 24300 мужчин).¹⁴

В большинстве своем женщины совершают корыстные и корыстно-насильственные преступления. Однако заметна активность женщин в совершении преступлений против общественного порядка и нравственности, и, в частности, в совершении такого преступления как организация, содержание притонов для занятий проституцией или сводничество. Как видно, и здесь преобладает корыстный мотив.

По сравнению с 2007 годом наблюдается рост количества лиц, совершивших преступления в группе на 18%. При этом в группе только взрослых лиц совершили преступления 782 человека, что на 250 человек

или на 33,1% больше чем в 2007 году. При этом наблюдается снижение (на 29 или на 35%) числа лиц, совершивших преступление в группе только несовершеннолетних.

Растет количество лиц, совершивших преступление в состоянии алкогольного опьянения (303-367). При этом на 66 человек снизилось количество лиц, совершивших преступления в состоянии наркотического возбуждения (76-10).

Однако, объективная оценка криминальной ситуации не может быть дана только на основе анализа статистических данных полиции. Подобную оценку можно дать только на основе скрупулезного анализа фактического положения дел. К сожалению, в статистике отражается далеко не вся преступность, даже просто не все ее проявления. Существует еще и латентная, скрытая ее часть. Латентной частью преступности называют то множество преступлений, которое не получило отражения в уголовной или судебной статистике. Механизм образования латентной части преступности край-

не сложен и многообразен, и говорить о нем не является целью данной статьи.

Какие же выводы можно сделать из вышеприведенного статистического анализа? За рассматриваемый период выявлены следующие негативные тенденции:

1) Непрерывный рост (несмотря на некоторое снижение в определенный период) числа лиц, совершивших преступления, и на этом фоне повышение общей конфликтности армянского общества.

2) Резкий рост числа лиц, совершивших корыстные и корыстно-насильственные преступления.

3) Наметившийся процесс криминализации населения, когда все большее число лиц, ранее не имевших столкновения с законом, совершают преступления.

4) Возрастание организованного характера преступности, в результате чего в 2007-2011 годах в группе совершили преступления 4070 человек.

5) Рост величины материального ущерба от преступлений.

1. *Карпец И.И.* Преступность: иллюзии и реальность. М., Российск. право, 1992, с. 27-28.

2. *Лунеев В.В.* Преступность XX века: мировые и региональные тенденции.

3. *Туманян А.Э.* Закономерности преступности в Армении в конце XX-го, начале XXI-го веков//«Судебная власть», N11/160, ноябрь 2012, с. 67.

4. *Карпец И.И.* Преступность: иллюзии и реальность. М., Российское право, 1992, с. 28.

5. *Долгова А.И.* Преступность и общество, Серия: «Актуальные вопросы борьбы с преступностью в России и за рубежом», Выпуск 3. М., 1992, с. 47.

6. *Коган В.М.* Социальные свойства преступления. М., 1997, с. 37.

7. *Аванесов Г.А.* Криминология и со-

циальная профилактика». М., Академия МВД СССР, 1980, с. 159.

8. *Ibid*, с. 160.

9. Здесь и далее использованы статические данные полиции РА.

10. Статистический ежегодник Армении. Ереван, 2011, с. 63.

11. *Ходжабекян В.Е.* Воспроизводство и перемещения населения в Армении в XIX-XX веках и на пороге XXI века. Ереван, Гитутюн, 2001 (на арм.яз.), с. 323.

12. *Погосян Г.А.* Современное армянское общество: особенности трансформации. М., 2005, с. 176.

13. *Погосян Г.А.* Современное армянское общество: особенности трансформации. М., 2005, с. 177.

14. Статистический ежегодник Армении. Ереван, 2011, с. 54.

Արտակ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆ

Հայ-ռուսական (Մլավոնական) համալսարանի հայցորդ,

ՀՀ ոստիկանության շտաբի ավագ տեսուչ,

ՀՀ ոստիկանության ավագ լեյտենանտ

ՍՏՈՐԱԴԱՍՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱՅԱԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ԴԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ՉԻՆՏԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՉ ԲՈՆՈՒԹՅԱՄԲ ԿԱՏԱՐՎՈՂ ՀԱՆՅԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՎԻԿՏԻՄՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԱՄՊԵԿՏՆԵՐԸ

Հանցավորության պատճառների և պայմանների մասին խոսելիս պետք է նշել, որ հանցավորության պատճառ են դառնում այն երևույթները, որոնք գեներտիկորեն ծնունդ, առաջացնում են հանցավորությունը: Հանցավորության պայմաններն այն երևույթներն են, որոնք նպաստում են հանցավորության պատճառների ներգործությանը¹: Կոնկրետ հանցագործության պատճառները միշտ կրում են անհատական բնույթ և կապված են այն կատարող անձի մի շարք առանձնահատկությունների հետ, սակայն այդ առանձնահատկությունների ձևավորումը տեղի է ունենում հասարակության ընդերքում՝ այնտեղ առկա բացասական ազդեցությունների և միտումների ուղղակի կամ անուղղակի ազդեցությամբ: Այս բացասական երևույթները գոյություն ունեն ինչպես ընդհանրապես սոցիալական միջավայրում (մակրոմիջավայրում), այնպես էլ յուրաքանչյուր անձի անմիջական շրջապատում (միկրոմիջավայրում): Հանցավորության ծնող գործոնների, ինչպես նաև այս երևույթների միտումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ հանցավորության հիմնական պատճառներն ու պայմանները գտնվում են մակրոմիջավայրում: Հենց այստեղ են առկա այն բացասական երևույթները, որոնք ծնունդ են բազմաթիվ անբարենպաստ գործոններ՝ նպաստելով երիտասարդների հանցավորության աճին:

Մակրոմիջավայրն ընդգրկում է հասարակական կյանքի ամենալայն ոլորտները²: Երիտասարդության հանցավորության շրջանում հսկայական ազդեցություն է ունենում անձի անմիջական շրջապատը՝ միկրոմիջավայրը: Ձինձառայողների կողմից կատարվող հանցագործությունները կազմում են երիտասարդների կողմից կատարվող հանցագործությունների մի մասը, և պետք է նշենք, որ այս հանցագործությունների կատարմանը մեծամասամբ նպաստում է հենց զինձառայողների միկրոմիջավայրը: Ձինձառայողների կողմից բռնությամբ կատարվող հանցագործություններին նպաստում են նաև նրանց միջև առկա ոչ կանոնադրային հարաբերությունները, որոնք միշտ էլ դրսևորվում կամ ուղեկցվում են բռնությամբ: Ձինձառայողների կողմից բռնությունը կիրառվում է ամենատարբեր նկատառումներով, որոնք կարող են ունենալ ամենատարբեր և բազմաբնույթ հոգեբանական պատճառներ: Ինչպես նշվում է մասնագիտական գրականությունում, բռնությունն առաջացել է մարդկության առաջացման հետ համատեղ: Բռնության միջոցով կոնֆլիկտների լուծումը, պահանջմունքների բավարարումը և նպատակների հասնելը բնորոշ է մարդուն որպես կենսաբանական էակի³: Իրենց միկրոմիջավայրում զինձառայողները փորձում են հասնել ինքնահաս-

ՀՈՒՐԻՍ 2013 7 (168)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՉԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

տատման, և իրենց կոնֆլիկտները լուծում են բռնություն գործադրելով: Սա լավագույն միջոցն է, որպեսզի այդ շրջապատն իրեն ընդունի որպես լիդեր, առաջնորդ, անվերապահորեն կատարի իր հրամանները: Ի դեպ, բռնությունը պարտադիր չէ՝ լինի ֆիզիկան. պրակտիկայում հանդիպում են բազմաթիվ դեպքեր, երբ ուղղակի մի զինծառայող հոգեբանորեն ճնշում է գործադրում մյուս զինծառայողի վրա, և որի արդյունքում ճնշվողը դառնում է ուղղակի «ծառա», ով պարտավոր է կատարել բոլոր այն հրամանները, որոնք նրան տալիս է ճնշողը: Դրանք կարող են լինել ամենատարբեր պահանջներ: Օրինակ՝ կենցաղային՝ հավաքել անկողինը, ուտելիք բերել իր համար ճաշարանից, իր փոխարեն մաքրել տարածքը, լվանալ իր հագուստը և այլն: Կարող է պահանջել, որպեսզի վերջինս իր համար որոշակի գումար հայթայթի սահմանված ժամկետում:

Ջինծառայողների մեջ առաջանում է որոշակի շերտավորում, փաստորեն զինծառայողներին կարող ենք բաժանել երկու կատեգորիայի՝

1. Ճնշողներ,
2. Ճնշվողներ:

Ճնշողներն այն զինծառայողներն են, ովքեր ծառայության ընթացքում ձեռք են բերել որոշակի հեղինակություն ծառայակիցների շրջանում և դրա արդյունքում կարողանում են բազմաբնույթ պահանջներ ներկայացնել ծառայակիցներին: Այս կատեգորիայի անձանց բնորոշ է լիդերի խառնվածքը:

Ճնշվողներն այն զինծառայողներն են, ովքեր ենթարկվում են ճնշող ծառայակիցներին և պարբերաբար կատարում են նրանց պահանջները:

Հոգեբանորեն ճնշվող անձինք որոշ դեպքերում համակերպվում են իրենց կարգավիճակի հետ և այդպես էլ անց են կացնում ամբողջ զինվորական ծառայությունը, այսինքն՝ նրանց մեջ վախը գերազանցում է համարձակությանը, վախենում են որոշակի միջոցներ ձեռնարկել կամ ընդամենը ուզում են հանգիստ ավարտել իրենց

ծառայությունն ու վերադառնալ տուն: Այսինքն՝ այդ երկու տարին նրանք համարում են իրենց կյանքի դժվար փորձությունների շրջան և որոշում են, որ պետք է «զուլաները կախ» անցնեն այդ բարդ ժամանակաշրջանը: Սակայն լինում են դեպքեր, որ ճնշվողներից ոմանք տարբեր դրապատճառներով ուղղակի ինքնասպան են լինում: Ինքնասպանության հիմնական պատճառը ինքնասիրության, պատվի ոտնահարումն է, և զինծառայողը վախից, անհամարձակությունից դրդված չի կարողանում պաշտպանի իր ինքնասիրությունը, բայց նաև չի համակերպվում դրա հետ. անխուսափելի է դառնում ինքնասպանությունը:

Երբեմն ճնշվողներից շատերը փորձում են բռնություն գործադրել և նույնիսկ սպանությունների փորձ են անում ճնշողների նկատմամբ, որը դժբախտ հետևանքներ է ունենում:

Հիմնականում բռնություն գործադրվում է կամագուրկ և խեղճ անձանց նկատմամբ, որոնցից ավելի քիչ հավանական է պատասխան քայլը:

Բռնություն գործադրելու դրապատճառները կարող են տարբեր լինել. հոգեբանական՝ անլիարժեքության բարդույթը, երբ զինծառայողը փորձում է մյուսներին ճնշելով, բռնություն գործադրելով ցույց տալ, որ ինքը մյուսներից ավելի բարձր է կանգնած: Այս պատճառն ավելի խորն է և գալիս է ընտանիքում եղած փոխհարաբերություններից: Ընտանիքը միկրոմիջավայրի առաջնային և կարևորագույն տարրերից մեկն է, որտեղ տեղի է ունենում անձի ձևավորումը և սոցիալիզացիան: Ընտանիքն ունի վճռորոշ նշանակություն անչափահասների և երիտասարդների կողմից կենսական փորձի և գիտելիքների ձեռք բերման, հասարակական տարբեր դերերի և գործառույթների իրականացման առումով:

Ընտանիքում է տեղի ունենում անձի բնավորության, հայացքների, հետաքրքրությունների, պահանջմունքների ձևավորման բարդ գործընթացը, նրա կողմից բա-

Քրեական իրավունք

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

24

րոյականության և համակեցության կանոնների յուրացումը⁵: Համերաշխ, կայուն ընտանիքն անձի մեջ սերմանում է դրական հատկություններ և ընդհակառակը՝ ընտանիքում անբարենպաստ մթնոլորտը, հաճախակի կոնֆլիկտներն անձի գիտակցության մեջ թողնում են անջնջելի հետքեր, որոնք հետագայում կարող են նախահիմք հանդիսանալ նրա կողմից հանցանք կատարելու համար: Ընտանիքում դաստիարակությունն ավելի էմոցիոնալ բնույթ է կրում, քան ցանկացած ուրիշ վայրում: Վաղ տարիքում անձն ընկալում է ընտանիքի ազդեցությունը շատ ավելի ուժեղ, քան այլ ազդեցություն: Էմոցիոնալ հատկանիշները, որոնք անձը ձեռք է բերում ընտանիքում, շատ ավելի մեծ դեր են կատարում նրա հոգեբանության ձևավորման գործում, քան նրա կողմից հետագայում ձեռք բերված ինտելեկտուալ հատկանիշները⁶: Յուրաքանչյուր ընտանիք, լինելով հասարակության առանձին բջիջ, յուրովի է արտացոլում օբյեկտիվ իրականությունը: Ընտանիքն է անձի բնականոն զարգանալու միակ իրական հնարավորությունը, այլ անձանց հետ շփվելու, և ընդհանրապես հասարակության հետ հարաբերությունների սկզբնական օղակը: Դժվար է գտնել մի այնպիսի հոգեբանական կամ առօրեական գործունեության ասպեկտ անչափահասների կամ երիտասարդների վարքագծում, որն այս կամ այն կերպով կապված չլինի նրանց ընտանեկան պայմանների հետ: Որոշ ընտանիքներում տարբեր պատճառներով չեն կատարվում կամ թերի են կատարվում դաստիարակչական գործառնությունները, որոնք ուղղակի կամ անուղղակի նպաստում են ընտանիքի անչափահաս անդամների մոտ հակաբարոյական և հակաիրավական կողմնորոշումների առաջացմանը: Սա դառնում է երիտասարդների հետագա կենսական անհաջողության և նրանց մոտ տազնապայմության առաջացման ամենահզոր աղբյուրը: Ընտանեկան դաստիարակության թերությունները հետագայում վեր են ածվում ոչ միայն ահռելի տնտեսական

վնասների պետության և հասարակության համար, այլև արժեզրկում են հասարակության բարոյականությունը, կործանում են ճակատագրեր և, ի վերջո, բերում են արյունահեղության⁷:

Առանձին ուշադրության են արժանի, այսպես կոչված, «անբարենպաստ» (կրիմինոգեն) ընտանիքները, որտեղ ամուսինների հակահասարակական վարքագիծն ընտանիքի անչափահաս կամ երիտասարդ անդամների մոտ օրինակ է ծառայում հետագայում նմանատիպ վարքագծի դրսևորման համար: Վերջիններս մոտ ստեղծվում են հակասոցիալական կողմնորոշումներ, իրենց ցանկություններն ու պահանջները ցանկացած, այդ թվում՝ հակաիրավական միջոցներով բավարարելու ուղղվածություն: Ընտանիքում անբարենպաստ մթնոլորտը ձևավորվում է մի շարք հանգամանքների պատճառով: Դրանց թվին են պատկանում ընտանեկան կապերի թուլացումը և դեֆորմացումը, ընտանիքում կրթական և մշակութային ցածր մակարդակը, հետաքրքրությունների նեղ, պարզունակ շրջանակը, խեղաթյուրված բարոյական և իրավական տեսակետները: Ընտանիքում անբարենպաստ մթնոլորտի հաստատումը վտանգավոր է նաև այն առումով, որ այն, որպես կանոն, ունենում է շարունակական բնույթ:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ անբարենպաստ ընտանիքներում ծնողների մոտավորապես 70 տոկոսն իրենք էլ մեծացել են նմանատիպ ընտանիքներում, դրա հետ մեկտեղ այս ծնողների գրեթե 35 տոկոսը վաղ տարիքում կորցրել են ծնողներից որևէ մեկին, իսկ նրանց որոշ մասն էլ վաղ տարիքից ծնողազուրկ է եղել⁸: Նման անբարենպաստ գործոնների շարքին կարելի է դասել նաև ծնողների, և հատկապես մոր՝ աշխատանքով խիստ ծանրաբեռնված լինելը, քանզի սա աճող սերնդի նկատմամբ անուշադրության և անտարբերության ամենատարածված պատճառներից մեկն է⁹: Նման ընտանիքներում երեխաները զրկված են իրենց հա-

մար կենսականորեն անհրաժեշտ ուշադրությունից և հոգատարությունից, նրանց անձը ձևավորվում և զարգանում է առանց ծնողների անհրաժեշտ մասնակցության, ինչը երիտասարդ տարիքում ձեռք է բերում կրիմինոգեն նշանակություն: Պետք է հատակ գիտակցել, որ երեխաների դաստիարակությունը ծնողների առաջնային պարտականությունն է: Նման անբարենպաստ ընտանիքում ձևավորված երիտասարդի մոտ առաջ են գալիս օտարացման, տագնապայանության, անվստահության զգացումներ: Այս օբյեկտիվ հանգամանքները մեծապես կամխորոշում են անձի հետագա զարգացումը, նրա մոտ ձևավորվում են կայուն հակահասարակական հոգեբանություն:

Պետք է նշել, որ երիտասարդի հակահասարակական, հակաբարոյական և հակաիրավական հատկանիշների ձևավորումն ընտանիքում, ըստ առաջացման պատճառների, կարելի է դասակարգել երկու խմբի՝ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ: Օբյեկտիվ պատճառների թվին կարելի է դասել ծնողների ամուսնալուծությունը կամ նրանցից մեկի մահը, ծնողների հիվանդ լինելը և այլ հանգամանքներ, որոնք խոչընդոտում են երեխաների նկատմամբ արդյունավետ հսկողության իրականացմանը և նրանց դաստիարակությանը, և այս ամենը հետագայում, արդեն երիտասարդ տարիքում, տալիս է իր բացասական պատուհանները՝ հանգեցնելով նման ընտանիքներից դուրս եկած երիտասարդների նորմայից շեղվող վարքագծի դրսևորմանը, իրավախախտումների և, որպես այդ ամենի հետևանք, նրանց կողմից հանցանքի կատարմանը¹⁰: Օբյեկտիվ պատճառներից է նաև ընտանիքի ոչ բավարար նյութական ապահովվածությունը: Չնայած հանցագործությունները կարող են կատարվել ինչպես այն անձանց կողմից, ովքեր մեծացել են անապահով ընտանիքներում, այնպես էլ այն անձանց կողմից, որոնց ընտանիքները բավականաչափ նյութապես ապահովված են եղել: Այստեղ նշանակություն ունի ոչ միայն ընտանիքի եկամուտ-

ների չափը, այլև այն, թե ինչպես են ծախսվում այդ միջոցները, որը հիմնականում կախված է ընտանիքում առկա պահանջ-մունքներից, հետաքրքրություններից, ընտանիքի անդամների զարգացվածության մակարդակից և այլն:

Սուբյեկտիվ պատճառների թվին անհրաժեշտ է դասել ծնողների կողմից իրենց պարտականությունների չկատարումը՝ կապված երեխաների դաստիարակության, նրանց հետաքրքրությունների բավարարման հետ: Այս գործոնների թվին են դասվում նաև ծնողների կողմից կոպիտ, դեպատական վերաբերմունքը երեխաների նկատմամբ, ընտանիքում հակահասարակական, հակաբարոյական հայացքների առկայությունը, մշտական վեճերը, հարբեցողությունը, անբարոյականությունը, մուրացկանությունը և այլն¹¹:

Վերը հիշատակված օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պայմաններն անձի մոտ հակահասարակական հոգեբանության ձևավորման գործում փոխկապված են և գտնվում են միմյանց հետ սերտ համագործակցության մեջ: Անհրաժեշտ է նկատել, որ երիտասարդ հանցագործի անձի ձևավորման գործում վերը նշված սուբյեկտիվ գործոնները կարող են ունենալ ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի նշանակություն: Նմանատիպ կրիմինոգեն ընտանիքների ազդեցությունը անչափահասների և երիտասարդների անձնային հատկանիշների ձևավորման վրա կարող է հետագայում մեղմվել այլ ազդեցություններով: Այս պատճառով չի կարելի միանշանակ ասել, որ նման ընտանիքներում անպայման անձի մոտ ձևավորվում են հակահասարակական տրամադրվածություններ: Այս ամենի հետ մեկտեղ չպետք է մոռանալ, որ որոշակի դեպքերում (չնայած՝ հազվադեպ) ընտանիքում նպատակուղղված ձևով անձին դաստիարակում են հակահասարակական, հակահումանիստական ոգով: Հաճախ դա կապված է լինում նյութական, մեղ անձնական պահանջմունքները ցանկացած ձևերով բավարարելու գաղափարախոսության հետ, որը երիտասարդին

Քրեական իրավունք

ներարկվում է ընտանիքի կողմից՝ որպես ճիշտ և ժամանակակից սպրեյակերպ: Նման ընտանիքում ձևավորված անձի համար նյութական արժեքների ձեռք բերումը դառնում է միակ նպատակը՝ խամրեցնելով նրա մոտ մնացած բոլոր արժեքները, հոգևոր և մշակութային պահանջմունքները: Այս վիճակն ինքնին տվյալ անձի կողմից հանցանքի կատարման վտանգ է պարունակում: Ինչ վերաբերում է երիտասարդի մոտ այնպիսի հատկանիշների ձևավորմանը, ինչպիսիք են կոպտությունը, դաժանությունը, ագրեսիվությունը, ուրիշների նկատմամբ արհամարհանքը, սպասարանք ձևավորվում են ոչ թե ընտանիքի կողմից նպատակաուղղված ազդեցության հետևանքով, այլ ավելի շուտ տարերայնորեն՝ որպես կրիմինոգեն ընտանիքում առկա բացասական մթնոլորտի արդյունք:

Ձիճառայողների շատերն ընտանեկան այս փոխհարաբերություններից հավաքած ազդեցության, որոշակի պայմաններից էլնելով, կիրառում են իրենց հետ ծառայողների նկատմամբ: Դա կարող է կրել տարբեր բնույթ. պրակտիկայում շատ են եղել դեպքեր, երբ բռնություն է կիրառվել և նույնիսկ դժբախտ հետևանքներ են առաջացել, այսպես կոչված, վատ նայելու կամ ոչ պատշաճ կատակի հետևանքով, այսինքն՝ բռնություն գործադրելու համար բավարար է շատ փոքր, երբեմն նույնիսկ աննշան դրդապատճառ, այս շարժառիթները հատկապես ավելի մեծ ազդեցություն են ունենում զինվորական ծառայության միկրոմիջավայրում, որտեղ տիրում է լարված մթնոլորտ զինծառայողների միջև: Դրանց ավելի աջակցում են հանրաստության գնդերում տիրող ոչ կանոնադրային հարաբերությունների տարածված լինելը: Նման պայմաններում զինծառայողները փորձում են իրենք ինքնուրույն հաշվեհարդար տեսնել իրենց հետ վատ վարված զինծառայողների հանդեպ, և այս դեպքում արդեն բռնության գործադրումն անխուսափելի է:

Ագրեսիա և բռնություն անձը կիրառում է իր շրջապատի գործողություններին

հետևելով և այդ գործողությունները վերարտադրելով, իսկ զինծառայողների միկրոմիջավայրում բռնությունը և ագրեսիան չափից ավելի շատ են: Բռնություն կիրառվում է ինչպես զինծառայողների, այնպես էլ սպայական անձնակազմի կողմից: Այս միջավայրում արդեն ինքնըստինքյան անձը, որի մանկությունն անցել է «անբարենպաստ» ընտանիքում, սկսում է վերարտադրել շրջապատի կողմից տեսած և հոգեբանորեն ընկալված այդ ագրեսիան և բռնությունը: Բռնությունը, ինչպես նշեցինք, դրսևորվում է և ֆիզիկապես՝ ծեծ, խոշտանգում, այնպես էլ սպառնալիքի ձևով կամ ուղղակի հոգեբանական ճնշում գործադրելով:

Ձիճառայողների կողմից կատարվող հանցագործությունների քննարկման համար մեծ նշանակություն ունի զինծառայող-տուժողի վարքագծի ուսումնասիրությունը: Փորձենք զինծառայողների կողմից կատարվող հանցագործություններն ուսումնասիրել վիկտիմոլոգիական տեսանկյունից:

Վիկտիմոլոգիայի գիտության մեջ կատարվում է զոհերի դասակարգում՝ էլնելով տարբեր չափանիշներից: Փորձենք հիմնական զոհերի դասակարգմամբ վերլուծել զինծառայող զոհերին, վեր հանել դրանց պատճառները, մասնավորապես՝ Բենժամին Մենդելսոնի «Վիկտիմոլոգիայի դոկտրինան ու ծագումը» աշխատության մեջ զոհերը դասակարգվում են հետևյալ տեսակների՝ լրիվ անմեղ զոհ:

Այսպիսի զոհերի շարքին են դասվում երեխաները և լրիվ անմեղ սուսակները, իսկ եթե հաշվի առնենք, որ գորակոչման տարիքը մեր մոտ համարվում է տասնութ տարեկանը, և գորակոչվելուց առաջ բոլոր նորակոչիկներն անցնում են բժշկական գնում, դա բացառում է լրիվ անմեղ զոհ լինելու երկու հիմնական պայմանները: Այսինքն՝ զինծառայողների մեջ չէին կարող լինել զոհի այս տեսակը: Սակայն, մեր կարծիքով, ինչպես տեսականորեն, այնպես էլ պրակտիկայում հնարավոր է լինեն անմեղ զոհեր: Օրինակ՝ ոչ կանոնադրային

հարաբերությունների պայմաններում զին-
ծառայողը, փորձելով հաշվեհարդար տես-
նել իրեն ճնշողներից, ինքնաձիգով կրա-
կահերթ է բացում այդ անձանց վրա, որի
արդյունքում զոհ են դառնում նաև այդ
իրավիճակի հետ կապ չունեցող այլ ան-
ձինք: Կամ, օրինակ, երբ զինծառայողը
խաղաղով մոնակի հետ պատահաբար
պայթեցնում է այն, որի արդյունքում մա-
հանում են զինծառայողներ, որոնց նույն-
պես կարելի է համարել լրիվ անմեղ զոհեր:
Հնարավոր են նաև բազմաթիվ այլ դեպ-
քեր, երբ զինծառայողները դառնում են
լրիվ անմեղ զոհեր:

Ջոհերի դասակարգման մեջ հաջորդ
տեսակը քիչ մեղավորություն ունեցող զո-
հերն են: Այս տեսակի մեջ մտնում են բազ-
մաթիվ զինծառայողներ: Ինչպես գիտենք,
զինվորական ծառայությունը կարգավոր-
վում է բազմաթիվ նորմերով, ինչպես նաև
զորամասի կանոնադրություններով: Ներ-
կայումս գրեթե բոլոր զորամասերում առ-
կա են ոչ կանոնադրային փոխհարաբե-
րություններ, և հենց այս հարաբերություն-
ների զոհ են դառնում բազմաթիվ զինծա-
ռայողներ: Պրակտիկայում զինծառայող-
ները ծառայության կանոնները խախտե-
լու դեպքում պատժվում են հիմնականում
ոչ իրավական չափանիշներով, մասնավոր-
ապես՝ ծեծի են ենթարկվում սպաների
կողմից, ինչու չէ նաև զինծառայողների
կողմից: Ճիշտ է, այս դեպքում զինծառա-
յողները, որոնք կատարել են խախտում,
ունեն իրենց մեղավորությունը, սակայն
նրանք դառնում են տարբեր բռնությունե-
րի զոհ:

Ջինծառայողների կողմից վարքագծի
տարբեր դրսևորումներ ունենում են վիկ-
տիմոզեն նշանակություն, մասնավորա-
պես, ինչպես գիտենք, շատ ծեծված և
տանջալից հարց է դարձել զորամասերի
մաքրություն կատարելու խնդիրը: Պետք է
նշենք, որ շատերը դա համարում են իրենց
համար ստորացում և փորձում են խուսա-
փել տարածքները մաքրելուց, որի
հետևանքով դառնում են պոտենցիալ զո-
հեր, ենթարկվում են ինչպես հոգեբանա-

կան, այնպես էլ ֆիզիկական բռնության:
Այս դեպքում այդ զոհերը նույնպես ունեն
քիչ մեղավորություն, սակայն հենց իրենց
այս քիչ մեղավորությունն ունենում է մեծ
վիկտիմոզեն նշանակություն:

Ջինծառայողների առանձնահատուկ
միկրոմիջավայրը կարելի է նաև բնորոշել
որպես կրիմինոզեն միջավայր, քանի որ ոչ
կանոնադրային հարաբերությունների
դեպքում այս միկրոմիջավայրում մեծա-
նում են կրիմինոզեն հատկանիշները: Նաև
նշենք, որ այս միկրոմիջավայրի բոլոր ան-
դամները շատ փոխկապված են միմյանց
հետ, այստեղ գրեթե հնարավոր չէ չեզոք
մնալ, այսինքն՝ այս միկրոմիջավայրի յու-
րաբանչյուր անդամ ունի իր դերը: Աշխա-
տության մեջ զինծառայողներին բաժանե-
ցինք ճնշողների և ճնշվողների, հաշվի առ-
նելով, որ այս միկրոմիջավայրում գրեթե
անհնար է չեզոք մնալ: Վիկտիմոլոգիա-
կան տեսանկյունից այս տերմինոլոգիան
փոխենք համապատասխանաբար հան-
ցավոր (ճնշող) և զոհ (ճնշվող): Այսինքն՝
զինծառայողների մի մասին կարելի է հա-
մարել հանցավոր, իսկ մյուս մասին՝ զո-
հեր, բայց պետք նաև հաշվի առնենք՝
ամեն դեպքում չէ, որ ճնշողը միայն հան-
ցավոր է: Ճնշողը հանցավոր է այնքանով,
որ իր կողմից տարբեր կերպով՝ ինչպես
ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեբանական
ճնշում գործադրելը հանցավոր երևույթ է:
Սակայն հաճախակի են լինում դեպքեր,
երբ ճնշողը դառնում է զոհ, դրանք հաշվե-
հարդարի, վրեժի դեպքերն են, որոնց
կանոնադրաչափ գոհի համապատաս-
խան տեսակը քննարկելիս:

Նույն հաջողությամբ ճնշվողը միշտ էլ
զոհ է, սակայն, ինչպես վերը նշեցինք, նա
կարող է վերածվել նաև հանցավոր անձի,
բայց, հանցավոր լինելով, նա չի կարող
դառնալ ճնշող: Դա բացատրվում է նրա-
նով, որ անձն այդ միկրոմիջավայրում ունի
իր ճնշվողի դերը, և, հաշվեհարդար տեսնե-
լով՝ ճնշողից, նա դառնում է հանցավոր,
իսկ իրեն ճնշողը՝ զոհ, բայց դրանով չի
փոխվում այդ միկրոմիջավայրում իր՝ ճնշ-
վողի դերը:

Քրեական իրավունք

Ինչպես նշեցինք, զինծառայողների մեջ առկա է քիչ մեղավորությամբ զոհի տեսակը: Այս տեսակի զոհ դառնալու պատճառները շատ են. օրինակ՝ նորակոչիկի անհնազանդությունը հեղինակություն վայելող զինծառայողի հանդեպ: Նշենք նաև, որ շատ տարածված է զորամասերում նորակոչիկների նվաստացումը, և դրա համար ինչ-որ առանձնահատուկ պատճառներ պետք չեն, բավարար է շատ փոքր շարժառիթը, որպեսզի նորակոչիկը վերածվի զոհի: Քանի որ նորակոչիկներից շատերը փորձում են խուսափել տարբեր աշխատանքներից, այդ հանգամանքը նույնպես ձեռք է բերում վիկտիմոզեն նշանակություն, և կարող է նրանց զոհ դառնալու պատճառ հանդիսանալ:

Ձոռների հաջորդ տեսակն է՝ զոհ, որը նույնքան մեղավոր է, որքան հանցագործը:

Այս դեպքերը նույնպես չեն բացառվում զինծառայողների մեջ: Տվյալ պարագայում զոհը գիտի, որ իր այդ քայլի դեպքում ինքը զոհ է դառնալու և այդուհանդերձ գնում է այդ քայլին. օրինակ, երբ ասենք հեղինակություն վայելող զինծառայողն արգելում է զինվորներին երեկոյան դուրս գալ գումարտակի շենքից, իսկ ծառայողը, գիտակցելով, որ դուրս գալու դեպքում պատժվելու է, չի կատարում այդ պահանջը: Այս դեպքում նրանց մեղավորությունը կարելի է համարել համաչափ: Ձինծառայողը գիտակցում է, որ ինքը տվյալ գործողությունը կատարելու դեպքում կարող է զոհ դառնալ, ինքն ունի ընտրության հնարավորություն, բայց իր կամքով դառնում է զոհ:

Հենց այս զոհերի թվին կարելի է դասել այս դեպքը: Ձինծառայողին բազմիցս զգուշացվում է, որ գլուխը բարձրացնելու դեպքում հակառակորդի դիպուկահարը կարող է գնդակահարել նրան, սակայն վերջինս, գիտակցելով այդ ամենը, մյուս ծառայողների կողմից հարկադրաբար բարձրանում է դիտակետի վրա, որպեսզի հավաքի, ասենք, ծխախոտի մնացորդներ իր ծխելու համար և գնդակահարվում է

հակառակորդի կողմից: Այս դեպքում, բնականաբար, զինծառայողը, հավասարաչափ մեղավոր է, որովհետև գիտակցել է իր զոհ դառնալու հավանականությունը, սակայն խախտել է անվտանգության կանոնները և, ի վերջո, զոհ է դարձել:

Ընդհանրապես, զոհերի այս տեսակը բնութագրվում է որպես այնպիսի զոհերի տեսակ, որոնք իրենց նպատակաուղղված վարքագծով հրահրում են անձին կատարել հանցագործություն:

Այս դեպքում կարելի է ենթադրել, որ անձը գիտակցում է՝ արարքի դեպքում ինքը զոհ կդառնա, սակայն, այդուհանդերձ, կատարում է այդ գործողությունը: Ձինծառայողների մեջ այդ զոհերի թվին կարելի է դասել նրանց, ովքեր կատարում են զինվորական ծառայության կանոնների էսկան խախտումներ՝ իմանալով, որ դրա համար իրենք կարող են ենթարկվել պատժի, սակայն զոհ են դառնում, քանի որ պատժվում են ոչ օրենքի սահմաններում, այսինքն՝ ենթարկվում են բռնության: Հավասար մեղավորություն ունեն նաև այն դեպքերում, երբ անձը թղթախաղով մեծ գումարներ է տանուլ տալիս, ինչը ևս շատ տարածված է մեր զորամասերում: Բերենք պրակտիկայից օրինակ, երբ դիտարկում թղթախաղում տանուլ տալով՝ անձը պարտքը տվել է ոչ թե գումարով, այլ հաղթողի առաջարկի համաձայն՝ տասը թույլե կանգնել է խրամախորշի վրա՝ հակառակորդի համար տեսանելի վայրում: Իրականում թղթախաղը և մյուս խաղերը երբեմն ունենում են շատ բարձր վիկտիմոզեն նշանակություն:

Ձոռների հաջորդ տեսակը հանդիսանում է զոհը, որն ավելի մեղավոր է, քան հանցագործը: Այս զոհերի շարքին են դասվում այն անձինք, որոնք դրդում են հանցագործին հանցանքի կատարմանը: Ձոռների այս տեսակը ևս շատ տարածված է զինծառայողների մեջ: Այս պարագայում զոհ են դառնում այն զինծառայողները, ովքեր հիմնականում դրսևորում են հանցավոր վարքագիծ: Ճնշող զինծառայողներն իրենց ոչ կանոնադրային վարքագծով անընդհատ ճնշում են մյուսներին, և այս

դեպքում ճնշվողը երբեմն համակերպվում է իր՝ գոհ լինելու կարգավիճակին: Լինում են մաս դեպքեր, երբ այդ գոհը, այլևս չդիմանալով ճնշմանը, փորձում է վրեժխնդիր լինել ճնշողից, և արդյունքում գոհը դառնում է հանցավոր, իսկ հանցավորը դառնում է գոհ: Նշենք, որ այս տեսակի գոհերը հիմնականում վրեժխնդրության գոհ են դառնում, այսինքն՝ իրենց հակաիրավակամ վարքագծի արդյունքում: Սրա օրինակներից է, երբ նորակոչիկին անընդհատ ծաղրում են, ստիպում են, որ իրենց մատուցի որոշակի ծառայություններ՝ իրենց փոխարեն մաքրել, սնկողին հավաքել, ընդհուպ գումար հայթայթել և այլն: Գալիս է մի պահ, որ ճնշվողն այլևս չի դիմանում այդ ճնշմանը և ինչ-որ հակահարված է տալիս ճնշողին: Պրակտիկայում եղել են դեպքեր, երբ ճնշվողը գիշերը քնած ժամանակ փորձել է բարձով խեղդամահ անել ճնշողին:

Այս տեսակի գոհերի մեջ կարելի է ընդգրկել այն գոհերին, որոնք սպառնալիքներ են տալիս. արդյունքում զինծառայողը, ում սպառնացել են, փորձում է վրեժխնդիր լինել կամ ուղղակի խոչընդոտել այդ սպառնալիքի իրականացմանը: Օրինակ՝ զորամասերում ամենամեծ ոչ կանոնադրային պատիժը զինծառայողների մեջ զուգարան մաքրելուն հարկադրելն է: Պրակտիկայում եղել է դեպք, երբ դիրքում ծառայելու ժամանակ զինծառայողներից մեկը սպառնում է մյուսին, որ զորամաս իջնելուն պես ստիպելու է զուգարան մաքրել, վերջինս էլ իր ինքնաձիգով սպանում է սպառնացողին, որպեսզի ազգատվի այդ պատժից:

Ամեն դեպքում բոլոր այս տեսակի հանցագործությունները կատարվում են վրեժխնդրությունից դրդված: Ինչպես վերը նշեցինք, այս գոհերն ավելի են մեղավոր և իրենց գործողություններով դրդում են, որպեսզի հանցավորն իրենց հանդեպ կատարի որոշակի հակաիրավական գործողություն: Կարելի է ասել նաև, որ հանցավորի կողմից տվյալ հակաիրավական գործողությունը պաշտպանողական բնույթ

է կրում, այսինքն՝ իր հանդեպ կատարվող հակաիրավական գործողությունները վերջինս փորձում է այս ձևով դադարեցնել, որի արդյունքում էլ կատարվում է հանցագործություն:

Հաջորդ գոհի տեսակն է մեղավոր գոհը. այս դեպքերը կատարվում են այն ժամանակ, երբ հանցագործը, ով հենց ինքը գոհն է, դիմում է ինքնապաշտպանության և դրա հետևանքով կատարում է հանցագործություն: Այս դեպքերը նույնպես տարածված են զինծառայողների շրջանում: Սա նույնպես կապված է ճնշողների և ճնշվողների ոչ կանոնադրային փոխհարաբերությունների հետ, երբ ճնշողը, հանդիպելով ճնշվողի կողմից դիմադրության, իբր թե պաշտպանվում է, կատարում է հանցագործություն: Իսկապես, ճնշող զինծառայողը ճնշվողի կողմից յուրաքանչյուր ոսնձգություն ընդունում է որպես ըմբոստություն իր կամ իր հեղինակության հանդեպ, արդյունքում պատժում է այդ ըմբոստին՝ համարելով դա ուղղակի ինքնապաշտպանություն:

Հաջորդ գոհի տեսակը թվացյալ գոհն է: Սրանք հոգեկան հիվանդություններով տառապող մարդիկ են, որոնք անընդհատ իրենց զգում են գոհի դերում: Ինչպես գիտենք, նորակոչիկները ծառայությունից առաջ անցնում են բժշկական զննություն: Սակայն նշենք, որ շատ քիչ ուշադրություն է դարձվում զինծառայողների հոգեկան առողջությանը, չխոսենք այն դեպքերից, երբ անտեսվում են ֆիզիկական շատ հիվանդություններ: Չինծառայողներից շատերի հոգեկան վիճակն ընդհանրապես զինվորական ծառայության համար, մեղմ ասած, պիտանի չէ:

Նորակոչիկներից շատերը մինչև ծառայությունը գտնվել են ընտանիքի, ծնողների հոգատարության ներքո, երբ իրենց պաշտպանված են զգացել հենց այս միկրոմիջավայրում, իսկ զորամաս գալու պահից սկսած՝ նրանք արդեն իրենց զգում են պաշտպանված միկրոմիջավայրից դուրս, այս դեպքում արդեն իսկ առկա է գոհ լինելու զգացումը: Այս անձինք իրենց զգում են

Քրեական իրավունք

անպաշտպան և պատրաստ են ընդհուպ մինչև ինքնասպանության: Շատ են տարածված դեպքերը, երբ զինծառայողները զորամաս գալուց մի քանի օր հետո զանգահարել են տուն և լացելով խնդրել ծնողներին, որպեսզի իրենց հետ տանեն տուն: Ոմանք անգամ ուղղակի դիմում են փախուստի, որն արդեն իսկ հանցագործություն է: Նորակոչիկները, մտնելով զորամաս, իրենց արդեն զգում են որպես զոհ, իսկ ահա սրան ավելանում է զորամասի մյուս զինծառայողների, ծառայող հեղինակությունների ծաղրանքները, որոնք հետագայում առաջացնում են ծանր հետևանքներ:

Հոգեկան տարբեր խանգարումներն ազդում են դիրքերում ծառայողների վրա: Ինչպես գիտենք դիրքերի ծառայությունն ընթանում է գիշեր, թե ցերեկ, և կան զինծառայողներ, որոնք ուղղակի վախենում են մթից, կամ, ասենք, առաջնային գծում ծառայողները վախենում են հակառակորդից, այս ամենը նրանց մոտ առաջացնում է զոհի հոգեբանություն, ինչի արդյունքում զինծառայողը կարող է նույնիսկ ինքնասպան լինել: Բացի դրանից, դա անմիջականորեն ազդում է զինծառայողի ֆիզիկական առողջության վրա: Պրակտիկայում շատ են եղել դեպքեր, երբ զինծառայողը գիշերը՝ դիրքում ծառայություն տանելու ժամանակ, ուշաթափվել է՝ վախենալով ինչ-որ աղմուկից, կամ կրակել է իր հետ կանգնած ընկերոջ վրա՝ վախենալով նրա հագից:

Պետք է նշենք, որ պրակտիկայում շատ հազվադեպ են գրանցվում զինծառայողների կողմից կատարվող բազմաթիվ հանցագործություններ:

Զինվորական հանցագործությունները նույնպես կազմում են լատենտային հանցավորության մի մասը: Նախ՝ սկզբից խստենք լատենտային հանցավորության մասին. լատենտային հանցավորության պրոբլեմը հանցավորության դեմ պայքարի տեսության և պրակտիկայի կարևորագույն արդիական պրոբլեմներից է:

Պրոբլեմի կարևորությունը պայմանա-

վորված է առնվազն երկու հանգամանքով:

Առաջին՝ լատենտայությունը հանցավորության հատկանիշներից մեկն է, նրա իմանենտ հատկությունն է: Լատենտայությունը է պայմանավորված հանցավորության մասին գիտելիքների հարաբերականությունը:

Երկրորդ՝ լատենտային հանցավորության առկայությունը ծնում է մի շարք բացասական հետևանքներ, մասնավորապես, զգալիորեն դժվարանում կամ նույնիսկ անհնարին է դառնում հանցավորության իրական ծավալների օբյեկտիվ գնահատումը և հանցավորության դեմ արդյունավետ պայքարը: Լատենտային հանցավորության օրինաչափությունների, լատենտայության պատճառների բացահայտումն անչափ կարևոր նշանակություն կարող է ունենալ հանցավորության դեմ պայքարի գործում:

Լատենտային հանցավորության հասկացության շուրջ կրիմինոլոգիական գրականության մեջ միասնական կարծիք չկա: Որպես հիմք մենք ընդունում ենք այն հեղինակների կարծիքը, որոնք լատենտային հանցավորությունը բնորոշում են որպես չգրանցված հանցավորություն: Ընդ որում, առանձնացվում են իրավապահ մարմիններին հայտնի չդարձած ու այդ պատճառով չգրանցված և իրավապահ մարմիններին հայտնի, բայց այս կամ այն պատճառով չգրանցված հանցավորություն:¹²

Լատենտային հանցավորության պրոբլեմը սերտորեն կապված է վիկտիմոլոգիական պրոբլեմի հետ: Լատենտային հանցավորության վիկտիմոլոգիական ասպեկտը ենթադրում է այն շարժառիթների բացահայտումը և վերլուծությունը, որոնց ուժով տուժողները չեն դիմում իրավապահ մարմիններին, ինչպես նաև լատենտային տուժողների բացահայտումը և ուսումնասիրությունը:

Լատենտային տուժողների բացահայտումն անչափ կարևոր է թեկուզ նրանով, որ վերջիններս կարող են բավականաչափ հավաստի տեղեկություններ տալ լատեն-

տային հանցավորության մասին և հանդիսանալ հանցավորության վիկտիմոլոգիական կանխման ինքնուրույն օբյեկտ: Լատենտային հանցավորության վիկտիմոլոգիական ասպեկտը ներկայումս բավականաչափ տարածված է: Հիմնականում կիրառվում է ենթադրյալ տուժողների հարցման մեթոդը: Այդպիսի հարցումներ իրականացվել և իրականացվում են ամբողջ աշխարհում:

Հարցմանը պետք է գումարենք նաև իրավապահ մարմիններին հայտնի դարձած, բայց այս կամ այն պատճառով իրավական արձագանքի չարժանացած հանցագործությունները, որոնք տուժողի կողմից չեն ընկալվում որպես այդպիսին. հանցագործությունները, որոնց մասին տեղյակ չէ տուժողը, կամ, որոնք նյութական որևէ հետք չեն թողնում, և տուժող, որպես այդպիսին, չկա: Փաստորեն, հանցավորության լատենտային մասը մի հսկայական զանգված է կազմում, որը գերազանցում է գրանցված հանցավորության զանգվածը:

Լատենտային հանցավորության ուսումնասիրության համար, որպես դասակարգման չափանիշ, ընտրվեց հանցագործությունների կրիմինոլոգիական էությունն արտահայտող այնպիսի կատեգորիա, ինչպիսին է մոտիվացիան: Կրիմինոլոգիական գրականության մեջ առանձնացվում է մոտիվացիայի չորս հիմնական տեսակ՝ շահադիտական մոտիվացիա, բռնության մոտիվացիա, անարխիստական-անհատապաշտական մոտիվացիա, թեթևամիտ-անպատասխանատու մոտիվացիա:¹³

Չինժառայողների կողմից կատարվող հանցագործությունների մեծամասնությունը կատարվում է բռնության մոտիվացիայով: Իսկ ինչ վերաբերում է բռնության մոտիվացիայով կատարվող մի շարք հանցագործությունների, ապա լատենտային հանցավորության կառուցվածքում գրանցված հանցավորության համեմատ դրանց առավել մեծ տեսակարար կշիռը թույլ է տալիս եզրակացնելու դրանց առավել բարձր լատենտայնության մասին: Փաստորեն, պաշտոնական վիճակագրությունը ճիշտ չի արտացոլում հանցավորության իրական կառուցվածքը: Օրինակ՝ ծեծը, թեթև մարմնական վնասվածքները, ըստ պաշտոնական վիճակագրության, չնչին տոկոս են կազմում, այնինչ լատենտային հանցավորության մեջ դրանց տեսակարար կշիռը բավականաչափ մեծ է:

Հանցավորության առանձին տեսակների տեսանկյունից գրանցված հանցավորության և լատենտային հանցավորության կառուցվածքների տարբերությունը կարելի է բացատրել հանցագործությունների առանձին տեսակների լատենտայնության աստիճանով, լատենտայնության օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառներով: Միաժամանակ գրանցված և լատենտային հանցավորության կառուցվածքի մասնությունը, ըստ մոտիվացիայի, թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ լատենտային հանցավորությունը զարգանում է նույն օրինաչափություններով և իր վրա կրում է նույն սոցիալ-տնտեսական և սոցիալ-հոգեբանական երևույթների ազդեցությունները, ինչ-որ գրանցված հանցավորությունը:

1. *Сахаров А.Б., Саркисов Г.С.* Проблема преступности в современных условиях. Ер., 1991, с. 64.
2. *Մրինյան Տ.Վ.* Երիտասարդների հանցավորության կրիմինոլոգիական բնութագիրը ՀՀ-ում: Երևան, 2007, էջ 91:
3. *Габузян А. А.* Проблемы преступности в Республике Армения в переходный период, с. 98.
4. *Антонян Ю. М.* Социальная среда и формирование личности преступника. М., 1975, с. 37.
5. Совершенствование системы мер предупреждения правонарушений несовершеннолетних по месту жительства. Сборник научных трудов. М., 1985, с. 72.
6. *Харчевж А.Г.* Брак и семья в СССР. М., 1964, с. 57.

7. *Антонян Ю.М.* Жестокость в нашей жизни. М., 1995, с. 22.
8. *Кормащиков В.М.* Криминология семейного неблагополучия. Пермь, 1987, с. 9.
9. *Антонян Ю.М.* Жестокость в нашей жизни. М., 1995, с. 277.
10. Совершенствование системы мер предупреждения правонарушений несовершеннолетних по месту жительства. Сборник научных трудов. М., 1985, с. 74.
11. *Антонян Ю.М.* Социальная среда и формирование личности преступника. М., 1975, с. 38.

Նաբեկ ՇԱՀԻՆՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրատուրայի 2-րդ կուրսի ուսանող

ԴԻՏԱՎՈՐՈՒԹՅԱՄԲ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆԸ ԾԱՆՐ ՎՆԱՍ ՊԱՏՃԱՌԵԼՈՒ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵՈՐԵՆ ՊԱՏԺԵԼԻ ԱՐԱՐՔԻ ՔՐԵԱԳԻՏԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 3-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ մարդը, նրա հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները բարձրագույն արժեքներ են:

Պետությունն ապահովում է մարդու հիմնական իրավունքների ու ազատությունների, այդ թվում՝ նրա առողջության քրեաիրավական պաշտպանությունը՝ միջազգային իրավունքի սկզբունքներին ու նորմերին համապատասխան:

Մարդու կյանքն ու առողջությունը, նրա ազատությունը, պատիվն ու արժանապատվությունը, անձի անձեռնմխելիությունը, սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների քրեաիրավական պաշտպանությունը հանցավորության դեմ մղվող պայքարում զբաղեցնում են առաջնահերթ և կարևորագույն տեղ:

ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի ընդունմամբ ամրագրվել է մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների հանրային վտանգավորությունը և արժեքային փոփոխություններ են կատարվել այդպիսի հանցագործությունների որակման և պատիժների սահմանման հարցում: Մասնավորապես՝ դատավորությամբ մարդու առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու համար նախատեսվել է այդ հանցագործությունը որակյալ դարձնող մի շարք ծանրացնող հանգամանքներ, որոնք մինչև 2003թ-ը գործող՝ ՀՀ նախկին քրեական օրենսգրքում չեն նախատեսվել:

Այսպես, նախկին քրեական օրենսգրքում որպես ծանրացնող հանգամանքներ

նախատեսվել են միայն արարքի հետևանքով տուժողի մահվան, արարքը տանջահարման կամ խոշտանգման բնույթ կրելու, տուժողի ծառայողական կամ հասարակական պարտքը, ինչպես նաև առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստի կողմից կատարելու դեպքերում:

Մինչդեռ գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքն արարքը որակյալ դարձնող, ծանրացնող հանգամանքների համակարգը համալրեց այնպիսի 10 նոր հանգամանքներով, որոնք նախկինում նախատեսված չէին՝:

Դրանց շարքում են երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ, շատերի կյանքի համար վտանգավոր եղանակով, մի խումբ անձանց կամ կազմակերպված խմբի կողմից, շահադիտական կամ խուլիգանական դրդումներով կատարելը և այլն:

Մեր կողմից ուսումնասիրվել են տարբեր իրավական համակարգեր ունեցող և տարբեր մայրցամաքներում գտնվող 25 երկրների քրեական օրենսգրքերի մարդու առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների համապատասխան բաժինները՝:

Ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ նշված գրեթե բոլոր երկրների քրեական օրենսգրքերում առողջությանը դիտավորությամբ ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմը տարանջատված է միջին և թեթև մարմնական վնասվածքներ նախատեսող հանցակազմերից: Այդ երկրների քրեական օրենսգրքերը մարմնական վնասվածքի բնույթը որոշելու չափորոշիչներ են սահմանել՝ հաշվի առնելով աշխատունակության կորստի կոնկրետ ժամկետները (7 օրից պակաս, մինչև 1 ամիս և 1 ամսից ավել), ինչպես նաև մարմնի մասի կորուստը, հղիության ընդհատումը, քրոնիկ հիվանդությունների

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՂՋԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

առաջացումը, դեմքի այլանդակումը և այլն: Այս հարցում առանձնահատուկ է միայն Շապոնիայի դիրքորոշումը, որը մարմնական վնասվածքի աստիճանի որոշումը պայմանավորել է նշանակվող պատժաչափով:

Այսպես, այլ անձի մարմինը վնասելու համար դատարանն իրավունք ունի նշանակել տուգանք կամ մինչև 10 տարի ժամկետով ազատազրկում:

Ինչ վերաբերում է ԱՊՀ անդամ պետություններին, ապա այս երկրների քրեական օրենսգրքերի վերլուծությունը ցույց է տվել, որ նշված երկրներում հիմնականում պահպանվել են 1996թ-ի ԱՊՀ Մոդելային քրեական օրենսգրքի նախանշված չափորոշիչները՝ ինչպես մարմնական վնասվածքների դասակարգման, այնպես էլ արարքների համար նախատեսված պատժաչափերի առումով:

Տարբեր են միայն ԱՊՀ երկրների քրեական օրենսգրքերի դիտավորությամբ ծանր վնաս պատճառելու որակյալ դարձնող հատկանիշների համակարգը: Այսպես, այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են արարքը պատվերով, ակնհայտ անօգնական վիճակում գտնվող անձի նկատմամբ (Ռուսաստանի Դաշնություն, Մոլդովա, Բելառուս, Ուկրաինա, Տաջիկստան, Ղազախստան, Ադրբեջան), անչափահասի (ՌԴ, Մոլդովա, Բելառուս, Ղազախստան, Տաջիկստան) կամ ծերունիների (Բելառուս) նկատմամբ կատարելը, ինչպես նաև արարքը զանգվածային անկարգությունների ժամանակ (Ուզբեկստան, Տաջիկստան) կամ հանցավոր համագործակցության կողմից կատարելը (Մոլդովա, Թուրքմենիստան, Ադրբեջան) ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված չեն:

ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված չեն նաև այս արարքը որակյալ դարձնող այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են քաղաքական ատելության շարժառիթով (ՌԴ, Բելառուս), ինչպես նաև հանցանքը վտանգավոր կամ առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվի գույքորդմամբ կատարումը (Ուզբեկստան, Տաջիկստան):

Այս հանցատեսակի քրեափրավական նորմի կառուցվածքի միջազգային իրա-

վական և Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի համաձայն նորմի (112-րդ հոդված) ուսումնասիրությունն ու գործնական կիրառության փորձի վերլուծությունը ցույց է տվել, որ առավել իրավաչափ է այն մոտեցումը, որի համաձայն՝ քրեական օրենսգրքի տվյալ արարքը նախատեսող քրեափրավական նորմը պետք է կազմված լինի ոչ թե երկու, այլ երեք մասերից:

Կարծում ենք նպատակահարմար է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված անգուշությամբ տուժողին մահ պատճառելու ծանրացնող հանգամանքը ներառվի նույն հոդվածի նոր, երրորդ մասում՝ առավել խիստ սանկցիայով, քանզի գործող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասում ընդգրկված արարքը որակյալ դարձնող մնացած բոլոր հանգամանքներն արարքը հասարակական առավել վտանգավոր դարձնելու իրենց բովանդակային տեսանկյունից չեն կարող դրվել տուժողին մահ պատճառելու հանգամանքի հետ նույն հարթության վրա:

Այս առումով, կարծում ենք, միանգամայն արդարացի է ՌԴ քրեական օրենսգրքը, որում արարքը որակյալ դարձնող՝ անգուշությամբ տուժողին մահ պատճառելու փաստը դիտել է արարքը առանձնակի ծանրացնող հանգամանք, այն առանձնացրել է արարքը որակյալ դարձնող մյուս հանգամանքներից և որպես պատիժ նախատեսել է 10 տարուց ավելի ժամանակով:

Հայաստանի Հանրապետությունում 2012թ-ին արձանագրված դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու վերաբերյալ վիճակագրական տվյալների վերլուծությունը ցույց է տվել, որ նախորդ տարվա համեմատ 2012թ-ին մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների զգալի աճի պայմաններում (3499-4536) դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու դեպքերը մնացել են նույն մակարդակի վրա՝ 2011 և 2012թթ. արձանագրվել է այդ հանցագործության 170-ական դեպք:

Ուսումնասիրությունը միաժամանակ ցույց է տվել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունները վերջին հինգ տարի-

Քրեագիտություն

ների ընթացքում զգալիորեն նվազել են: Այսպես՝ 2008թ. արձանագրվել է այդ հանցատեսակի 215 դեպք, 2009թ.՝ 181, 2010թ.՝ 167, 2011թ.՝ և 2012թ.՝ 170-ական դեպք:

Հարկ է նշել, որ մեր երկրում և ԱՊՀ պետություններում 100.000 բնակչին բաժին ընկնող վերջին 5 տարիներին (2008-2012թթ.) արձանագրված այս բնույթի հանցագործությունների վիճակագրական տվյալների վերլուծությունը ցույց է տվել, որ Հայաստանի Հանրապետությունը ԱՊՀ մյուս անդամ պետություններից գերակշռող մեծամասնության համեմատ ունի այս բնույթի հանցագործությունների առանձնակի ցածր ցուցանիշներ:

Այսպես, 2012թ-ին գրանցված դեպքերի քանակով առաջատարը Ռուսաստանի Դաշնությունն է՝ 25.9 դեպքերի քանակով: Հայաստանի Հանրապետությունում այս ցուցանիշը կազմում է 5.2 դեպք: Ցուցանիշներից նվազագույնն արձանագրվել է Էստոնիայի և Տաջիկստանի հանրապետություններում, որտեղ այն կազմել է համապատասխանաբար 1.0 և 1.1 դեպք:

Հայաստանի Հանրապետությունում 2012թ-ին արձանագրված այս բնույթի հանցագործությունների 170 դեպքերի քրեագիտական վերլուծությունը ցույց է տվել, որ հանցանք կատարած անձանցից 5.3%-ը կանայք են, 7.6%-ը՝ անչափահասներ, իսկ մնացածը՝ չափահաս տղամարդիկ: Հանցանք կատարածներից միայն 3.5%-ն են օտարերկրյա քաղաքացիներ, մնացածները՝ ՀՀ քաղաքացիներ:

Հանցանք կատարածներից 22.9%-ը 18-ից 24 տարեկան են, 21.2%-ը՝ 25-ից 30 տարեկան, 26.4%-ը՝ 30-ից 50 տարեկան, իսկ 5.8%-ը 50-ից բարձր տարիքի անձինք են: Չբացահայտված 27 քրեական գործերի ուսումնասիրությամբ պարզվել է, որ թեև հանցանք կատարած անձինք չեն բացահայտվել, բայց, ըստ տուժողների, դրանք երիտասարդ կամ միջին տարիքի անձինք են:

Ինչ վերաբերվում է հանցագործությունից տուժած անձանց, ապա դրանցից 5.3%-ը կանայք են, 4.7%-ը՝ անչափահասներ, մնացածը՝ չափահաս տղամարդիկ:

Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ, ի տարբերություն կատարողների, հանցագործությունից առավել շատ տուժում են 30-ից 50 տարեկանները (31.7%): Կատարողների հետ համեմատած բարձր է նաև 18-ից 24 և 50-ից բարձր տարիքի անձանց թիվը (համապատասխանաբար 29.4 և 11.7%):

Անդրադառնալով տուժողների և հանցանք կատարած անձանց կրթական մակարդակին՝ պետք է նշել, որ երկու դեպքում էլ բացարձակ մեծամասնություն են կազմում միջնակարգ կրթությամբ, չաչափատող, մինչև 50 տարեկան տղամարդիկ:

Վերլուծությունը ցույց է տվել, որ հանցանք կատարած անձանցից 13.5%-ն արարքը կատարել են հարբած վիճակում: 12.3%-ը նախկինում եղել են դատապարտված, այդ թվում՝ 3.5%-ը համասեռ հանցագործությունների համար:

Խիստ համառոտ անդրադառնալով հանցանք կատարողների և տուժողների կապին և հանցագործության միջոցների բնույթին՝ պետք է նշել, որ հանցավոր արարքներից 14.1%-ը կատարվել են հարազատների նկատմամբ, այդ թվում՝ 4.7%-ը զավակների կողմից ծնողների նկատմամբ, իսկ 1.2%-ը, հակառակը, ծնողների կողմից զավակների նկատմամբ, 2.4%-ը՝ ամուսինների կողմից կանանց, 1.8%-ը՝ կանանց կողմից ամուսինների, իսկ 4.1%-ը՝ հարազատական կապ ունեցող այլ անձանց նկատմամբ:

Հանցագործություններից 5.3%-ը կատարվել է հրազենի օգտագործմամբ, 57.6%-ը՝ դանակի, 9.4%-ը՝ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար հարմար այլ առարկայի, իսկ 27.6%-ը՝ ծեծի միջոցով:

Դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու որպես քրեական օրենսգրքով արգելված արարքի քրեագիտական բնութագրին անդրադառնալիս պետք է խիստ կարևորել այս բնույթի հանցագործությունների կանխմանն ուղղված միջոցառումների իրականացման անհրաժեշտությունն ու այս ոլորտում առկա խնդիրների լուծման ուղիները: Պետք է նշել, որ բռնի հանցագործությունների ընդհանուր կանխարգելումը հիմնականում կապված է երկրում հետևողականորեն իրականացվող սոցի-

ալ-տնտեսական և քաղաքական բարեփոխումներից, որոնք միտված են համամարդկային արժեքների, բարոյական մթնոլորտի բարելավմանն ու սոցիալական արդարության սկզբունքի իրականացման հաստատմանը: Նշված խնդիրների խմբից կարելի է առանձնացնել նպատակասլաց աշխատանքը, անձանց միջև գթասրտություն, շփման կուլտուրա, բարոյական և անձնական հատկանիշներ սերմանելու և դրան հակառակ՝ ագրեսիվության, ցինիզմի և անհանդուրժողականության դրսևորումները վերացնելու անհրաժեշտությունը: Թեկուզև վերլուծությունը վկայում է այն մասին, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածով հանցագործություն կատարած 112 անձանց, այնպես էլ 124 տուժողների, ինչպես արդեն վերը նշվել է, գերակշիռ մասը չեն աշխատում, սակայն նշված հանցագործության պատճառների շարքում, ինչպես ցույց են տվել ուսումնասիրությունները, առաջնային են ոչ թե ֆինանսատնտեսական խնդիրները, այլ վերոհիշյալ բարոյահոգեբանական խնդիրների առկայությունը մեր հասարակությունում:

Վերոհիշյալ և այլ հանգամանքները հաշվի առնելով՝ ՀՀ կառավարության 27.03.2008թ. թիվ 1039-Ն որոշմամբ հաստատվեց Հայաստանի Հանրապետությունում հանցագործությունների կանխարգելման ծրագիրը, որը նախատեսում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից շուրջ 80 միջոցառումների ցանկ, այդ թվում՝ օրենսդրական, իրավական, դատավարական, սոցիալ-տնտեսական և այլն, որոնք ուղղված են բարելավելու Հայաստանի Հանրապետությունում հանցագործությունների կանխարգելման աշխատանքները և նվազեցնելու հանցավորության վիճակը:

Այս առումով հանցագործությունների, այդ թվում՝ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կանխարգելման գործում մեծ է ոչ միայն իրավապահ մար-

միների և ընդհանրապես պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, այլ նաև քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների՝ հասարակական կազմակերպությունների, փաստաբանների, ՉԼՄ-ների և հատկապես հեռուստատեսության դերը:

Ինչ վերաբերում է իրավապահ մարմիններին, ապա ընդհանուր առմամբ մեծանուն քննչական ծառայությունների կանխման աշխատանքներին անհրաժեշտ է ներգրավել ոստիկանության համապատասխան ստորաբաժանումների աշխատակիցներին, որպեսզի ժամանակին վեր հանվեն մարդկանց միջև ծագած կոնֆլիկտային իրավիճակները և միջոցներ ձեռնարկվեն դրանք հարթելու ուղղությամբ: Ինչպես ցույց է տալիս վերլուծությունը, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու դեպքերին հաճախ նախորդում են տևական ժամանակով ընթացող հարևանական, ընտանեկան վեճերը, բարեկամների կամ ընկերների միջև լարված փոխհարաբերությունները, որոնք տևական ժամանակով եղել են իրավապահ մարմինների տեսադաշտում, սակայն պատշաճ ուշադրության չեն արժանացել: Այդ առումով կանխարգելմանը միտված աշխատանքներն ավելի արդյունավետ կարող էին դառնալ, եթե իրավապահ մարմիններում ժամանակին ու պատշաճ միջոցներ ձեռնարկվեին, առաջին հայացքից, աննշան համարվող, կենցաղային վեճերի պատճառներն ու նպաստող պայմանները վերացնելու ուղղությամբ: Ոստիկանության հանդեպ բնակչության վստահությունը բարձրացնելու և հանցագործությունների կանխարգելման միջոցառումներն առավել արդյունավետ դարձնելու նպատակով, կարծում ենք, միանգամայն ճիշտ ու ժամանակին էր ԵԱՀԿ-ի կողմից ոստիկանության աջակցության շրջանակներում ստեղծված համայնքային ոստիկանության ինստիտուտը:

1. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, երևան, 2003թ.:

2. Մասնավորապես ուսումնասիրվել են ԱՊՀ անդամ երկրների Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության, Լատվիայի, Լիտվայի, Էստոնիայի, Ռումինիայի, Բուլղարիայի, Լեհաստանի, Նորվեգիայի Թագավորության, Հարավային Կորեայի, Արգենտինայի, Չինաստանի Ժողովրդական Հանրապետության, ԱՄՆ-ի և Ճապոնիայի քրեա-

կան օրենսգրքերը:

3. Գործող ՌԴ քրեական օրենսգրքի 111-րդ հոդված, Մոսկվա, 1996թ.:

4. Մույն հոդվածում բերված մեր երկրի և ԱՊՀ պետությունների վիճակագրական տվյալները վերցվել են ՀՀ ոստիկանության տեղեկատվական կենտրոնից և ՀՀ գլխավոր դատախազության մարդու դեմ ուղղված հանցագործությունների գործերով վարչությունից:

ՎԵՐԱՇՄԿԻՉ ԿԱՄ ՇԱՇՎԻՉ ԴԱՆԱՏՆԵՐԸ՝ ՈՐԴԵՍ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՎԵՐԱՇՄԿՄԱՆ ԶԵՎ

Խորհրդարանի կողմից հանրային ֆինանսների վերահսկումը պետության բարձրագույն ներկայացուցչական մարմնի ընդհանուր վերահսկողական իրավասությունների կարևոր ոլորտ է. դրանք կախված են այն դեպքից, որը խորհրդարանը կատարում է պետական իշխանության բարձրագույն մարմինների համակարգում՝:

Խորհրդարանային ֆինանսական վերահսկողությունն արտասահմանյան երկրներում իրականացվում է առաջնահերթ հենց խորհրդարանների կողմից նիստերի ժամանակ պետական բյուջեի կատարման մասին կառավարության հաշվետվությունը, ինչպես նաև խորհրդարանների կողմից ստեղծված հատուկ վերահսկող մարմինների հաշվետվությունները քննարկելիս: Բացի այդ, ֆինանսական վերահսկողական գործառնությունների իրականացումը խորհրդարանները հանձնարարում են իրենց կողմից հատուկ ստեղծված մարմիններին, որոնք կամ լիովին ենթարկվում են խորհրդարաններին և ղեկավարվում դրանց կողմից, կամ ձեռք են բերում հարաբերական ինքնուրույնություն: Այդպիսի մարմինները կամ անհատները որոշ երկրներում ունեն գործադիր իշխանության գործունեության լայն ֆինանսական վերահսկման իրավունք, իսկ որոշ այլ երկրներում՝ վերահսկում են միայն պետական բյուջեի կատարումը: Բացի այդ, այդպիսի մասնագիտացված մարմինները տարբեր երկրներում կրում են տարբեր անվանումներ և իրենց վերահսկողական գործունեությունն իրականացնում են տարբեր մեթոդներով, այդ գործունեության ընթացքում օժտված են ոչ նույնատիպ իրավունքներով:

Արտասահմանյան երկրներում ֆինանսական վերահսկողության կազմակերպման փորձի պատմական վերլուծությունը վկա-

յում է համապատասխան մասնագիտացված բարձրագույն մարմինների առկայության մասին արդեն XIV դարի սկզբում: Այսպես, 1314 թվականին Սեն Բրիտանիայում ստեղծվել էր պետական գանձարանի Գլխավոր հսկիչի պաշտոնը, 1319 թվականին՝ Հաշվիչ պալատը Ֆրանսիայում, 1714 թվականին՝ Գերմանիայի Գլխավոր հաշվիչ պալատը: Սակայն, պետական-իրավական իրողությունների և տնտեսական մակարդակի խնդիրների տեսակետից՝ ժամանակակից հաշվիչ պալատների նախատիպ կարելի է համարել 1807 թվականին Ֆրանսիական հեղափոխությունից հետո վերածնված Ֆրանսիայի Հաշվիչ պալատը:

Նապոլեոնական Ֆրանսիայի օրինակի համաձայն՝ 1808թ. հիմնադրվել է Վարչավայի դքսության Գլխավոր հաշվիչ պալատը, 1862թ. ստեղծվել է Իտալիայի Հաշվիչ պալատը, 1889թ.՝ Ճապոնիայի Հաշվիչ պալատը, իսկ արդեն մեր դարում (1920թ.) նույնատիպ մարմնի ստեղծում է նախատեսել Ավստրիայի Դաշնային սահմանադրական օրենքը: 1921թ. բյուջեի և ֆինանսական վերահսկողության օրենքի հիման վրա ստեղծվում է ԱՄՆ-ի Գլխավոր հաշվետու կառավարումը:

Վերջին տարիներին պետական կառույցների վերակազմավորման ակտիվ գործընթացը և շուկայական բարեփոխումներ իրականացնելու միտումը ՀՀ-ում և Արևելյան Եվրոպայի երկրներում ուղեկցվում էր վերահսկիչ պալատի տիպի մարմինների ձևավորմամբ՝ 1989թ. Հունգարիայում Պետական հաշվիչ պալատը, իսկ 1991թ. նույնատիպ մարմիններ Բուլղարիայում և Ռումինիայում: 1995թ. ստեղծվել է Ռուսաստանի Դաշնության Հաշվիչ պալատը: 1994թ. ՀՀ-ում ստեղծվել է ՀՀ Գերագույն խորհրդին

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ԴԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

առընթեր վերահսկիչ պալատը², 1996 թվականին՝ ՀՀ Ազգային ժողովի վերահսկիչ պալատը³, իսկ 2006 թվականին՝ ՀՀ վերահսկիչ պալատը⁴:

Հարկ է նշել, որ մի շարք պետություններում, ըստ էության, համանման գործառույթներն իրականացվում են Խորհրդարանի պաշտոնատար անձանց կողմից՝ Մեծ Բրիտանիայի Համայնքների պալատի Գլխավոր վերահսկիչի և հաշվեքննիչի կողմից, կանադական Խորհրդարանի Գլխավոր հաշվեքննիչի կողմից: Իսկ ասիա նրանց վրա դրված խնդիրների իրականացման համար ստեղծվում է համապատասխան գերատեսչություն՝ երբեմն բավականին բազմաբանակ: Այսպես՝ Մեծ Բրիտանիայի Գլխավոր վերահսկիչի և հաշվեքննիչի ստանձնած Ազգային վերստուգիչ գերատեսչությունը հաստիքացուցակում ունի 900 վերաքննիչներ⁵: Այսպիսով, բյուջեի վերահսկողության կազմակերպումն այս երկրներում նույնպես իրականացվում է մասնագիտացված հավաքական մարմնի կողմից, սակայն դրա նախագահի կարգավիճակը տարբեր է այդ մարմնի, Հայաստանի դեպքում՝ Վերահսկիչ պալատի նախագահի կարգավիճակից:

Վերահսկիչ կամ հաշվիչ պալատների և համանման մարմինների կազմակերպման և գործունեության իրավական հիմքը տարբեր երկրներում համապատասխան սահմանադրական նորմերն են և դրանց հիման վրա ընդունված օրենքները հաշվիչ պալատների մասին: Ընդ որում, սահմանադրական կարգավորման ծավալը բոլոր երկրներում ծայրահեղ աննշան է: Որպես կանոն՝ սահմանադրությունները որոշում են միայն այդ մարմինների կարգավիճակի առավել էական կողմերը՝ ամենաընդհանուր տեսքով ձևակերպելով պալատների ձևավորման խնդիրները և սկզբունքները: Որպես վերահսկիչ պալատների կողմից ֆինանսական վերահսկողության իրականացման արդյունավետության ընդունում կարող է ծառայել նաև 1977թ. Եվրոպական հաշվիչ պալատի ստեղծումը Եվրոպական միության շրջանակներում՝ վերջինիս եկամուտների և ծախսերի ճշտության ստուգման համար:

Խորհրդարանի բյուջետային լիազորությունների նշանակալի ընդլայնումը պահանջեց «անկախ, մասնագիտական և հեղինակավոր ֆինանսական վերահսկողության

ներմուծում: Այդպիսի վերահսկողության անհրաժեշտության մասին վկայում է այն անդամ պետությունների փորձը, որոնցում վարուց արդեն գործում են համապատասխան մասնագիտացված պետական մարմինները»⁶:

Նույն 1977թ. INTOSAI (Ֆինանսական վերահսկողության բարձրագույն մարմինների միջազգային կազմակերպություն) IX Կոնգրեսի ժամանակ Լիմայում ընդունվել է ֆինանսական վերահսկողության ղեկավար սկզբունքների հռչակագիրը⁷: Դրա նպատակն է ժամանակակից պայմաններում պետական վերահսկողության մեխանիզմի կատարելագործումը: Նրանում խոսքը գնում է ոչ թե վերահսկողության նոր ուղղությունների մշակման մասին, այլ, նախևառաջ, ժողովրդավարական հասարակությունում պետական ֆինանսների արտաքին վերահսկողության հիմնական սկզբունքների և խնդիրների ամրագրման մասին: Լիմայի հռչակագիրն սկզբունքային փաստաթուղթ է, որը հավասարապես հաշվի է առնում տարբերությունները ֆինանսական վերահսկողության համակարգերում, իշխանությունների տարանջատման համակարգում ֆինանսական վերահսկողության տեղը, ինչպես նաև առանձին երկրներում դրա զարգացման մակարդակը: Միջազգային իրավունքի տեսակետից այդ փաստաթուղթն ունի միայն խորհրդատվական բնույթ, սակայն դրա նշանակությունը և ազդեցությունը տարբեր երկրներում ֆինանսական վերահսկողության բարձրագույն մարմինների ստեղծման և զարգացման վրա չի կարելի թերագնահատել: Նրա դրույթները հիմնականում հաշվի են առնվում բազմաթիվ ժամանակակից պետությունների կողմից և դրված են այս ոլորտում օրենսդրական և սահմանադրական բազայի ստեղծման հիմքի մեջ:

Մասնագիտացված միասնական մարմին՝ վերահսկիչ պալատ, ստեղծված է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում՝ 1995թ. Մահմանադրության (2005թ. փոփոխություններով) հիման վրա:

Հայաստանի Հանրապետության Մահմանադրության 83.4-րդ հոդվածն ամրագրել է երկրի պետական ֆինանսական վերահսկողության բարձրագույն մարմնի՝ Հայաստանի Հանրապետության վերահսկիչ պալատի սահմանադրական կարգավիճակի

Սահմանադրական իրավունք

հիմունքները:

Նմանատիպ մարմինների իրավական կարգավիճակի վերաբերյալ կան տարբեր կարծիքներ: Օրինակ՝ գործնական աշխատողների և գիտնականների մեծամասնությունն արդարացիորեն դասում են Ռուսաստանի Դաշնության Հաշվիչ պալատը խորհրդարանական վերահսկողության մարմինների շարքին:⁸ Այնուամենայնիվ, հարկ է նշել, որ գոյություն ունի նաև այլ տեսակետ այս հարցի շուրջ: Ռոշ Զուս գիտնականներ գտնում են, որ Ռուսաստանի Դաշնության Հաշվիչ պալատը, իր արտասահմանյան նմանօրինակների հետ մեկտեղ, չի հանդիսանում խորհրդարանական վերահսկողության մարմին: Օրինակ՝ Մ.Օ.Շոխիևը գրում է, որ ընդհանրապես երբեք և աշխարհի ոչ մի երկրում օրենսդրական իշխանության ներքո գոյություն չի ունեցել պետական վերահսկողության պրոֆեսիոնալ մասնագիտացված մշտական գործող մարմին: Ըստ Մ.Օ.Շոխիևի՝ այդպիսի վերահսկողությունն իրականանում է կամ պետական ֆինանսական վերահսկողության անկախ մարմինների կողմից, կամ գործադիր իշխանության մասնագիտացված մարմինների կողմից: Նրա կարծիքով խորհրդարանական վերահսկողությունն ավանդաբար իրականացվում է բյուջեի, պետական ծրագրերի, այլ տնտեսական և ֆինանսական օրենքների (նախնական վերահսկողություն), դրանց կատարման (հետագա վերահսկողություն) մասին զեկույցների քննարկման և ընդունման, բյուջեի և ծրագրերի իրականացման առանձին ընթացիկ հարցերի քննարկման ձևով՝ հանձնաժողովներում, կոմիտեներում, աշխատանքային խմբերում և այլն՝ դրանց իրականացման ընթացքին համապատասխան⁹:

Սակայն թույլ տվեք նշել, որ մի շարք պետությունների մարմինների համակարգում վերահսկիչ պալատների տեղի մասին սահմանադրական ձևակերպումները դասում են դրանք հենց խորհրդարանի մարմինների շարքին, որոնք կոչված են օգնել նրան բյուջետային վերահսկողության ոլորտում իր լիազորությունների իրականացման մեջ: Այս բանաձևն ամրագրված է Ավստրիայի, Հունգարիայի սահմանադրություններում, ինչպես նաև ԱՄՆ-ի Բյուջեի և ֆինանսական վերահսկողության մասին օրենքում:

Ինչ վերաբերում է վերահսկիչ պալատներին և վերահսկիչ-վերաքննիչ մարմիններին, որոնք օժտված են ֆինանսատնտեսական վերահսկողության հարաբերականորեն ինքնուրույն բարձրագույն պետական մարմնի կարգավիճակով (Ֆինլանդիա, Բուլղարիա, Իսպանիա, Լեհաստան, Գ.Գ.Հ.), ապա իրենց իրավական կարգավիճակում նույնպես ընդհանուր առանցքային տարրն է Սահմանադրությամբ հստակ ամրագրված ենթակայությունը խորհրդարանին և իրենց գործունեության անկախությունը ցանկացած մակարդակի գործադիր և դատական մարմիններից:

Այսպես՝ Ֆինլանդիայում որոշ այլ երկրների խորհրդարանների հաշվիչ պալատներին նույնական մարմին է Պետական վերաքննիչ վարչությունը, որը ձևավորվում է պետական ֆինանսների ստուգման և պետական բյուջեի իրականացման համար (Հիմնական Օրենքի 90-րդ կետի 2-րդ մաս): Այդ վարչության անդամներն իրականացնում են ընթացիկ վերահսկողություն պետական մարմինների վիճակի, պետական հատկացումների ճիշտ և ռացիոնալ ծախսերի, հետևում են, որ միջոցները չծախսվեն այլ նպատակների համար, չկարողանան տեղափոխվել պետական բյուջեի մի հոդվածից մյուսը:

Ֆինլանդիայի Սահմանադրությունը որոշում է Պետական վերաքննիչ վարչության դիրքը որպես մի մարմին, որը կապված է Էդուսկունտի (խորհրդարանի) հետ, սակայն, միևնույն ժամանակ, անկախ է: Դա արտահայտվում է նրանով, որ այն ընտրվում է Էդուսկունտայի լիազորությունների ողջ ժամկետի համար՝ հինգ պետական վերաքննիչների և նույն քանակությամբ իրենց փոխարինողների կազմում ընդգրկված պատգամավորների քանակից: Պետական վերաքննիչների թեկնածություններն առաջադրվում են Ընտրողների կոլեգիայի կողմից: Էդուսկունտայի կողմից հաստատում ստանալուց հետո խորհրդարանի ֆինանսական հանձնաժողովն առաջադրում է այդ վարչության Գլխավոր տնօրենի թեկնածությունը: Եթե այդ առաջարկությունը չի առաջացնում առարկություններ այլ թեկնածությունների վերաբերյալ, այն դրվում է քվեարկության: Գլխավոր տնօրենը չի հանդիսանում պատգամավոր, նա բարձր որակավոր-

րում ունեցող մասնագետ-հաշվեքննիչ է:

Չնայած պետական վերաքննիչ վարչությունը ճանաչվում է որպես ինքնուրույն մարմին, բայց, միևնույն է, այն պարբերաբար հաշվետվություն է ներկայացնում Էրուսկանտային՝ ընդ որում, դա կարող է լինել բոլոր վերաքննիչների գեկույցը, նաև կարող են ներկայացվել նրանցից ցանկացածի հատուկ գեկույցները: Ձեկույցները փոխանցվում են ֆինանսական հանձնաժողովին՝ ծանոթանալու համար և, սովորաբար, առանց վերջինիս եզրակացության, այլևս նախնախնայելի չեն քննարկվում, եթե միայն պատգամավորների կողմից չեն հայտնաբերվում փաստեր, որոնք հանգեցնում են այլևս նախնախնայելի ընթացքում որոշակի բանավեճի: Այսպիսով՝ Պետական վերաքննիչ վարչության կարգավիճակը, ըստ էության, կիսանկախ է խորհրդարանից, հատկապես եթե հաշվի առնենք այն փաստը, որ նրա վերաքննիչներն ընտրվում են պատգամավորների կազմից (Էրուսկանտայի Կանոնակարգի 12-րդ կետ):

Եվ, վերջապես, շոշափելով այս թեման՝ չի կարելի չհիշատակել վերահսկիչ պալատների ևս մի խումբ, որոնց իրավական կարգավիճակը կրում է ոչ այսքան միանշանակ բնույթ, քանի որ դրանք օժտված են դատական մարմնի հատկություններով կամ ուղղակիորեն ներառված են դատական մարմինների համակարգի մեջ: Նման մոտեցումն արտացոլում է արդարադատության և վարչական արդարադատության մարմինների համակարգի կառուցվածքի առանձնահատկությունները, որոնք ունեն հաճախ խոր պատմական արմատներ: Այս խմբին կարող են դասվել Հունաստանի, Իտալիայի, Պորտուգալիայի, Ֆրանսիայի վերահսկիչ պալատները: Հատկանշական է, որ դատական բնույթն ընդգծվում է, որպես կանոն, արդեն իսկ այդ մարմինների անվանումների մեջ: Այսպես՝ իտալական եզրույթը՝ «Corte dei Conti», ինչպես և պորտուգալական «Tribunal de Contas» և ֆրանսիական «Cour des comptes» ավելի շուտ նշանակում են «հաշիվների դատարան»: Ռուսական իրավական գրականության մեջ որոշ աստիճանով արդեն հաստատվել է նման մարմինների անվանումը որպես «հաշվիչ պալատ», ինչը և բացատրում է թարգմանության հենց այս տարբերակի օգտագործումը ռուսական

իրավական համակարգում:

Նկատվում է որոշակի երկակիություն դրանց դիրքի մեջ: Այսպես՝ Ֆրանսիայի Հաշվիչ պալատը՝ 1967թ. հունիսի 22-ի «Հաշվիչ պալատի մասին»¹⁰ Օրենքի հիման վրա՝ որպես դատական կառույց իրականացնում է հանրային հաշվարկների ճշտության վերահսկողություն, իսկ որպես վարչական մարմին՝ վերահսկում պետական հաշվապահների և որոշակի կարգավիճակի վարիկների կառավարիչների գործունեությունը:¹¹

ՀՀ վերահսկիչ պալատն օրենքով բնորոշված է՝ որպես անկախ մարմին, մասնավորապես, «Վերահսկիչ պալատի մասին» օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ վերահսկիչ պալատը բյուջետային միջոցների և պետական ու համայնքային սեփականության օգտագործման նկատմամբ արտաքին պետական վերահսկողություն իրականացնող անկախ պետական մարմինն է, իսկ 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ վերահսկիչ պալատն իր խնդիրներն իրականացնելիս անկախ է Հայաստանի Հանրապետության պետական մարմիններից:

Նրա անկախությունն ընդգծվում է նրանով, որ ինքն է որոշում իր վերահսկողական լիազորությունների ձևերն ու մեթոդները, ստուգման ենթակա կազմակերպություններն ու պետական մարմինները և պետական բյուջեի միջոցները ոչ ռացիոնալ և ապօրինի օգտագործող անձանց վրա ազդելու միջոցները: Ավելին, ՀՀ Սահմանադրությունն այն անվանում է ոչ թե Ազգային ժողովի վերահսկիչ պալատ, այլ ՀՀ վերահսկիչ պալատ:

Դրա հետ միասին, վերահսկիչ պալատի գործունեության ծրագիրը հաստատում է Ազգային ժողովը: Վերահսկիչ պալատը տարեկան ոչ պակաս, քան մեկ անգամ Ազգային ժողով է ներկայացնում վերահսկիչ պալատի վերահսկողական աշխատանքների արդյունքների հաշվետվությունը: Վերահսկիչ պալատի նախագահը նշանակվում է Հանրապետության Նախագահի առաջարկությամբ՝ Ազգային ժողովի կողմից:

Վերահսկիչ պալատը մարմին է, որը ենթակալության որոշակի պարտականություններ ունի Ազգային ժողովի նկատմամբ: Այսպես, վերահսկիչ պալատը տարեկան ծրագրի կատարման վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողով է

Սահմանադրական իրավունք

ներկայացնում իր վերահսկողական աշխատանքների հաշվետվությունը, ՀՀ Ազգային ժողովին է ուղարկում իր եզրակացությունները՝ պետական բյուջեի կատարման մասին կառավարության տարեկան հաշվետվության վերաբերյալ, պետական գույքի մասնավորեցման տարեկան ծրագրի կատարման մասին կառավարության հաշվետվության վերաբերյալ, կենտրոնական բանկի տարեկան հաշվետվության վերաբերյալ և այլն:

Սակայն եթե մենք ելնենք այն բանից, որ վերահսկիչ պալատը լիովին անկախ մարմին է, ապա պետք է այդ դեպքում որոշենք նրա տեղը պետական կառուցակարգում: ՀՀ Սահմանադրությունը, ամրագրելով իշխանությունների ստորաբաժանման սկզբունքը, առանձնացնում է պետական իշխանության երեք ճյուղ՝ օրենսդիր, գործադիր և դատա-

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության՝ Վերահսկիչ պալատն օժտված չէ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքով: Սակայն գործնականում այն իր ստուգումների, տարբեր գերատեսչություններին ծանոթանալու արդյունքում ավելի ու ավելի հաճախ է խորհուրդ տալիս պատգամավորներին զբաղվել գործող օրենսդրության կատարելագործմամբ: Ինչպես նշում էր Ս.Վ.Ստեպաշինը Ռուսաստանի Վերահսկիչ-հաշվիչ պալատների ասոցիացիայի համաժողովի ժամանակ. «Մեզ չի գոհացնում, որ օրենսդրությունը դեռևս պարունակում է կոռուպցիայի ինչ-որ նստվածք»¹², այսինքն՝ դրանում կոռուպցիայի համար սողանքների վերհանում: Նույն միտքը նա կրկնել է՝ նշելով, որ այդ թերությունն առկա է մի շարք օրենքներում, ինչը տալիս է բիզնեսին հնարավորություն առանց օրենքները խախտելու խուսափել հարկերից՝ օգտագործելով, այսպես կոչված, օֆշորներ, հաշմանդամների աշխատանք և այլ սողանքներ¹³:

Այսպիսով՝ սրանով առաջնորդվելով՝ մենք պետք է պարզաբանենք, թե պետական իշխանության որ ճյուղին պետք է դասել ՀՀ վերահսկիչ պալատը: Իհարկե, ոչ գործադիր իշխանությանը, քանի որ վերահսկիչ պալատը նրանց իրավասության տակ չէ: Բնականաբար չի կարելի այն դասել դատական իշխանությանը, քանի որ դատարաններն ունեն բացարձակ այլ խնդիրներ և լիազորու-

թյուններ: Մնում է միայն օրենսդիր (ներկայացուցչական) իշխանությունը՝ ՀՀ Ազգային ժողովը:

Երբ ԽՍՀՄ-ում և ՌՍԴԽՀ-ում, իրենց սահմանադրություններին համապատասխան, 1977 և 1978 թվականներին ձևավորվել էր վերահսկող իշխանության համակարգ՝ ի դեմս ժողովրդական վերահսկողության մարմինների, կարելի էր խոսել նրանց ինքնուրույնության մասին, քանի որ դրանք առանձնացվել են գործադիր իշխանությունից: Այնուամենայնիվ, նրանք ձևավորվում էին ժողովրդական պատգամավորների համապատասխան խորհուրդներով և պատասխանատու էին նրանց առջև: Սակայն ՀՀ գործող Սահմանադրությունը այդպիսի հատուկ ճյուղ, ինչպիսին է վերահսկող իշխանությունը, չի նախատեսում, թեև որոշ արտասահմանյան երկրների սահմանադրություններում հատուկ վերահսկող իշխանություն նախատեսված է:

Այսպես՝ Վ.Ե.Չիրկինը, հետազոտելով այս հարցը արտասահմանյան երկրների առումով, մատնանշում է որոշ եզակի սահմանադրություններ (օրինակ՝ 1976 և 1899 թվականներին Ալժիրի Սահմանադրությունը), որոնցում օգտագործվում է «վերահսկող իշխանություն» եզրույթը:

Իհարկե, կարելի է տեսականորեն հիմնավորել, ինչպես դա անում է Վ.Ե.Չիրկինը, մեր երկրում հատուկ վերահսկող իշխանության առանձնացման անհրաժեշտությունը, սակայն այդ դեպքում մի կողմից պետք է օժտել ՀՀ վերահսկիչ պալատն ավելի լայն գործառնություններով, այլ ոչ միայն պետական բյուջեի իրականացման վերահսկողության իրավունք¹⁴, իսկ մյուս կողմից՝ կատարել փոփոխություններ օրենսդրության մեջ՝ ստեղծելով վերկից ներքև պետական վերահսկողության ամբողջական համակարգ, ինչպես դա նախկինում էր:

Վերոնշյալ նյութի հիման վրա կարելի է գալ հետևյալ եզրակացության.

Խորհրդարանական վերահսկողությունը Սահմանադրության և այլ նորմատիվ ակտերի կողմից երկրի բարձրագույն ներկայացուցչական մարմնին իր ամենակարևոր լիազորություններից մեկի ամրագրումն է, որն իրականացնում է կամ խորհրդարանի ողջ կազմը, կամ դրա ներքին մարմինները և անհատները, կամ իր կողմից հատուկ ստեղծ-

ված վերահսկողական մարմինները, որոնք ունեն հարաբերական անկախություն խորհրդարանից, դրա նպատակն է ունենալ հնարավորություն օգտագործելու այլ պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց պատասխանատվության տարբեր ձևերը՝ իրենց գործունեության ընթացքում օրինականությունը, նպատակահարմարությունն ու արդյունավետությունն ապահովելու համար:

Տարբեր տեսակետների վերլուծությունը թույլ է տալիս արտահայտել մտտեցում այն մասին, որ չնայած ՀՀ Սահմանադրությունն ուղղակիորեն չի ամրագրում ՀՀ Ազգային ժողովի հիմնական կարգավիճակը որպես վերահսկիչ մարմին, սակայն ընդունում է Ազգային ժողովի հատուկ վերահսկիչ գործառնության առկայությունը:

Համաշխարհային փորձում լայն տարածում ունեցող և արդեն խորհրդարանական վերահսկողության ավանդական ձևեր դարձած դասվում են նաև խորհրդարանների ֆինանսական վերահսկողությանը:

Ժամանակակից պետությունների մեծամասնությունը բնորոշ է հենց խորհրդարանի և վերջինիս կառուցվածքային ստորաբաժանումների կողմից իրականացվող ֆինանսական վերահսկողությանը զուգահեռ, հատուկ մարմինների ստեղծումը (հաշվիչ պալատներ, վերահսկիչ վարչություններ և այլն), որոնց միջոցով իրականացվում է ֆինանսական խորհրդարանական վերահսկողություն: Այդ մարմինների հարաբերական ինքնուրույնության պարագայում անգամ դրանք հատուկ համակարգ չեն կազմում պետական կառուցակարգում, այլ հանդիսանում են

հենց խորհրդարանական վերահսկողության ձև, ենթակա են խորհրդարանին և կատարում են նրա հանձնարարությունները ֆինանսական ստուգումներ իրականացնելու հարցում, իսկ որոշ երկրներում նույնիսկ կազմված են խորհրդարանի պատգամավորներից:

ՀՀ վերահսկիչ պալատի և արտասահմանյան մի շարք երկրների ֆինանսական վերահսկողության մարմինների գործունեության կազմակերպումն ու սկզբունքները հիմնականում կառուցվում են միջազգային իրավունքի և ֆինանսական վերահսկողության ղեկավար սկզբունքների Լիմայի հռչակագրի հիման վրա, որն ընդունվել է 1977թ. ֆինանսական վերահսկողության բարձրագույն մարմինների միջազգային կազմակերպության IX Համաժողովի (INTOSAI) ժամանակ, որին միացել է նաև ՌԴ-ն:

Վերահսկիչ պալատների և ֆինանսական վերահսկողության այլ հատուկ մարմինների լիազորությունների ծավալը տարբեր է և կախված է բազմաթիվ գործոններից, այդ թվում՝ հենց պետական բյուջեի նկատմամբ մտտեցումից, քանի որ որոշ երկրներում այն ներառում է և՛ եկամուտների, և՛ ծախսերի մասը, իսկ որոշ այլ երկրներում՝ միայն տարբեր նպատակների համար հատկացումները: Տարբերություններն այն են, թե ունի արդյոք այդ վերահսկողությունը միայն հաջորդական բնույթ, թե ներառում է նաև պետական բյուջեի նախագծի նախնական ստուգում: Որոշ երկրներում այն ավելի լայն բնույթ ունի և տարածվում է պետական մարմինների ողջ ֆինանսական գործունեության վրա:

1. Ameller M. Parliaments: a Comparative Study on the Structure and Functioning of Representative Institutions in 55 countries / M.Ameller. London, 1966, p. 309-310.
2. ՀՀ օրենքը ՀՀ գերագույն խորհրդին առընթեր վերահսկիչ պալատի մասին, ՀՕ-94, ընդունված է՞ 07.04.1994:
3. ՀՀ օրենքը ՀՀ Ազգային ժողովի վերահսկիչ պալատի մասին, ՀՕ-65, ընդունված է 29.05.1996:
4. ՀՀ օրենքը վերահսկիչ պալատի մասին, ՀՕ-4-Ն, ընդունված է 25.12.2006:
5. Крылова Н.С. Парламент Великобритании / Н.С.Крылова // Парламенты мира. М., 1991, с. 115.
6. Топорнин Б. Н. Европейские сообщества: право и институты / Б.Н.Топорнин. М., ИГПАН, 1992, с. 143.
7. Контроллинг, 1991, N1, с. 56.
8. Козырин А.Н. Финансовый контроль / А.Н.Козырин; под ред. проф. О.Н.Горбуновой. М., Юрист, 1996, с. 49; Химичева Н.И. Финансовое право. Учебник/ Н.И.Химичева. М., БЕК, 1995, с. 87; Логосян Н.Д. Счетная палата Российской Федерации / Н.Д.Логосян. М., Юристы, 1998, с. 121; Соменков А.Д. Правовое положение Счетной палаты Российской Федерации / А.Д.Соменков. - Элиста: АПП «Джангар»,

- 1998, с. 68.
9. Шохин С.О. Проблемы и перспективы развития финансового контроля в Российской Федерации / С.О.Шохин. М., «Финансы и статистика», 1999, с. 100.
10. Journalofficiel, 1967, p. 6211.
11. Ֆրանսիացի վարչագետ Ժ.Վեդելը հորմ է կատարում Հաշվիչ պալատի որոշումներին, մի կողմից, վեճի կամ վարույթի հասկացության և մյուս կողմից՝ որոշման դատական բնույթի միջև բացարձակ կապի առկայության մասին բանավեճում. «Հաշվիչ պալատի որոշումը հանրային հաշիվների ճշտության վերաբերյալ վճիռներ կայացնելիս ունի դատական վճիռ բնույթ, անգամ եթե դրանց ճշտության վերաբերյալ վեճ չի առաջանում: Ведель Ж. Административное право Франции / Ж.Ведель. М., «Прогресс», 1973, с. 276.
12. Логинов А. Степашин идет войной на коррупцию //А.Логинов //Российская газета. 2004, 14 февраля.
13. Панина Т. Сергей Степашин: почему в богатой стране мы живем так бедно /Т.Панина // Российская газета. 2004, 25 февраля.
14. Чиркин В.Е. Контрольная власть / В.Е.Чиркин //Государство и право. 1993, N4, с. 10.

ՀՈՒԼԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄՐՋԱԿՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՆՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

Տնտեսագիտության դասական տեսության կողմնակիցները շուկան ներկայացնում են որպես ինքնակարգավորվող համակարգ, որն առանց կողմնակի միջամտությանն արդյունավետորեն ինքնակազմավորվում է: Շուկան բնութագրելիս նշվում էր, որ այն կարգավորվում է, այսպես կոչված, «անտեսանելի ձեռքի» միջոցով:¹ Ըստ «անտեսանելի ձեռքի» տեսության՝ շուկայում ինքնուրույն հաստատվում է հավասարակշռություն առաջարկի և պահանջարկի մեխանիզմների գործունեության արդյունքում, ընդ որում, այստեղ մեծ նշանակություն ունեն գների ազդարարման և կողմնորոշման գործառույթները:²

Սակայն իրականում այդպիսի դրությունն անհասանելի է, քանի որ շուկայի վրա ազդում են բազմաթիվ պայմաններ, այդ թվում՝ նրա նշանակությանն ուղղակիորեն չառնչվող, ներառյալ՝ պետության և պետական պաշտոնյաների ոչ նպատակային գործելակերպը: Այդ պատճառով շուկան միշտ աշխատում է ոչ արդյունավետ ձևով, ավելին, այն անկայուն է: Իրականում միշտ գոյություն ունի վտանգ, որ շուկան առանց պետական միջամտության, կամ պետության կողմից սխալ կարգավորման հետևանքով կարող է վերածվել մենաշնորհայինի, իսկ այդ դեպքում շուկան աշխատում է ծայրահեղ անարդյունավետ:

Այդպիսի դրության անցանկալիությունն այն է, որ նման շուկայում գերիշխող դիրք ունեցող ձեռնարկությունը սահմանում է ապրանքների և ծառայությունների նկատմամբ գներ իր ցանկությամբ, հետևաբար, այն անհասանելի դարձնելով պոտենցիալ գնորդների մե-

ծամասնության համար, գերադասելով արտադրության ծավալների ավելացման փոխարեն ավելացնել գների մակարդակը, ինչի հետևանքով կրճատվում է շուկայի ընդհանուր ծավալը: Այդպիսի կազմակերպությունը նաև չունի խթանիչներ որակյալ ապրանքի արտադրության, նոր տեխնոլոգիաների և ինովացիաների զարգացման և ներդրման մեջ: Բացի այդ, կազմակերպությունը հետաքրքրված չէ արժեքավոր հումքի արդյունավետ օգտագործման մեջ, քանի որ չի հետապնդում ինքնարժեքի նվազեցման խնդիր: Որպես կանոն, դա բերում է շուկայի ստագնացիայի³, իսկ այլ շուկաների վրա մենաշնորհի տարածման դեպքում նաև ամբողջ տնտեսության ստագնացիային և ճգնաժամին:

Այդ իսկ պատճառով մրցակցության կարգավորումը տարբեր ժամանակաշրջաններում միշտ եղել է պետությունների ուշադրության ներքո: Մրցակցության պաշտպանության և մենաշնորհների սահմանափակման վերաբերյալ խնդիրների լուծման պահանջ ծագել է բավականին վաղ ժամանակներից: Հին Հունաստանում արդեն գոյություն ուներ մենաշնորհների կարգավորում, որպեսզի տնտեսական դժվարությունների ժամանակներում չծագեր ապրանքների պակասորդ քաղաքների բնակչության համար: Հին Հռոմում գոյություն ուներ պետական մենաշնորհ, օրինակ, աղի նկատմամբ, որն ապահովում էր պետական եկամտի զգալի մասը:⁴

Մենաշնորհների դեմ առաջին պատասխանատվություն նախատեսող իրավական ակտը, որը պահպանվել է մինչ օրս *lex Julia de annona*, կապված է

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՋՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

հացահատիկի առևտրի հետ և հավանաբար դասվում է Հուլիոս Կեսարի ժամանակաշրջանին: Այս օրենքը նախատեսում էր մեծ տուգանքներ այն անձանց համար, ովքեր միայնակ կամ այլոց հետ համատեղ որևէ գործողություն են կատարել հացահատիկի գինը բարձրացնելու համար:⁵ Սվետոնիյը նշում է, որ Տիբերիոս կայսրը սենատին հաղորդումներ էր ներկայացնում «հարկերի և մենաշնորհների վերաբերյալ»:⁶

Ընդհանուր բնույթի առաջին հակամենաշնորհային ակտն ընդունված է համարել բյուզանդական կայսր Ջենոնի գների վերաբերյալ օրենքը (483թ.), որտեղ ասվում է. «Մենք հրամայում ենք, որպեսզի ոչ մի անձ չթույլատրի իրեն համարձակվել իրականացնել մենաշնորհի հագուստի, ձկան կամ որևէ այլ ապրանքի որևէ ձևի նկատմամբ, որը ծառայում է որպես պարեն կամ նախատեսված է այլ օգտագործման համար»:⁷

Հակամենաշնորհային օրենսդրության ժամանակակից հայեցակարգն սկսել է ձևավորվել 15-ից 17-րդ դարերում, երբ առանձին վարպետներ փորձում էին ընդդիմանալ գործող համքարային կարգին: Այսպես, 1414թ-ին Անգլիայում քննվել է գործ ընդդեմ Ջորջ Դ-այերի, վերջինից տուգանք գանձելու հայցով, քանի որ նա խախտել է իր կողմից կնքած պայմանագիրը, որով պարտավորվում էր «Չօգտագործել իր ներկարարության արհեստը քաղաքի սահմանագծում կես տարվա ընթացքում»: Դատարանը ճանաչեց պայմանագիրն անվավեր և որոշեց տուգանք գանձել հայցվորից, ոչ թե պատասխանողից: Ուշ միջնադարում մենաշնորհի դեմ էին հանդես գալիս դարաշրջանի մտածողները, մասնավորապես, Էրազմ Ռոտերդամեցին նշում էր, որ մենաշնորհից պետությանը օգուտ քիչ է, իսկ թույլերը մեծ վնաս են կրում:⁸ Անգլիայում 17-րդ դարում ընդունվեց օրենք, որը վերացնում է այդ ժամանակ ձևավորված մենաշնորհների մեծամասնությունը:⁹

Մրցակցության և մենաշնորհի ոլորտը կարգավորող առաջին համակարգված իրավական ակտի ընդունումը սովորաբար կապում են Դ. Շերմանի հակատրեստային օրենսդրության ընդունման հետ, որն ընդունվել է ԱՄՆ-ում 19-րդ դարի վերջին:¹⁰

Եթե ամերիկյան հակամրցակցային օրենսդրությունը մենաշնորհների ազդեցությունը դիտում էր որպես չարիք տնտեսության զարգացման համար, ապա 20-րդ դարի սկզբներին ձևավորված եվրոպական և առաջին հերթին գերմանական մոդելը հանգիստ էր վերաբերում մենաշնորհներին և որոշ դեպքերում խրախուսում էր կարտելային համաձայնությունների կնքումը: Դա բացատրվում էր նրանով, որ Արևմտյան Եվրոպայի երկրներին անհրաժեշտ էին սեփական հզոր ձեռնարկությունները, որպեսզի ապահովեն իրենց տնտեսությունների մրցունակությունը: Այդ պատճառով եվրոպական երկրները, առաջին հերթին՝ Գերմանիան, ընտրեցին կարգավորման այդ մոդելը:¹¹

Պետք է նշել, որ պետության կողմից տնտեսական մրցակցության կարգավորման թույլատրելիությունը միանշանակորեն չի ընդունվում: Գրականության մեջ առկա են տեսակետներ, որ մրցակցության պետական կարգավորումը որևէ դրական ազդեցություն չի ունենում, կամ եթե առկա են որոշակի դրական հետևանքներ, դրանք, միևնույն է, ավելի քիչ են, քան կարող էր լինել, եթե պետությունը չմիջամտեր ազատ շուկայական հարաբերություններին: Հաճախ կարելի է տեսնել այն տեսակետը, որ շուկան հանդիսանում է ինքնակարգավորվող համակարգ և պետության ցանկացած միջամտություն դրա բնականոն գործունեությանը վնաս է հասցնում շուկային և հենց պետությանը: Մրցակցության կարգավորումը քննադատվում է ինչպես իրավաբանական, այնպես էլ տնտեսական տեսանկյունից, մասնավորապես, իրավաբանական տեսանկյունից հակա-

Քաղաքացիական իրավունք

մենաշնորհային օրենսդրության քննադատությունը հանգում է նրան, որ այն խախտում է քաղաքացիական ազատությունները և անհատական իրավունքները¹², սեփականության իրավունքը և ենթադրում է խտրականություն՝ խոշոր ձեռնարկությունների իրավունքների խախտման տեսքով¹³:

Տնտեսագետ քննադատները պնդում են, որ մրցակցային օրենսդրությունը ներպետական կազմակերպությունների վատթար վիճակում է դնում միջազգային առևտրում¹⁴, և շուկաները հակված են ինքնակարգավորման գնային տեսության տնտեսական սկզբունքների շնորհիվ¹⁵ Նշվում է նաև, որ հակամենաշնորհային քաղաքականությունը տնտեսությունն իրականում դարձնում է ավելի քիչ մրցակցային և արտադրատունակ¹⁶:

Այդ պատճառով Ռուսաստանի Դաշնության դաշնային հակամենաշնորհային ծառայության ղեկավարներ Ի. Արտեմևը և Ա. Մուշկևիչն իրենց հոդվածներից մեկում նշում էին, որ «պետության հակամրցակցային օրենսդրությունը, մասնավոր գործերին պետության միջամտության ոչ մի այլ ձևից շատ չի գտնվում տնտեսագիտական գիտության մշտական քննադատության թիրախում»¹⁷:

Կարծում ենք այս մոտեցումները ծայրահեղական են և հիմնականում առաջ են գալիս որպես հակազդեցություն պետության կողմից սխալ մրցակցային օրենսդրությանը: Սակայն դրանք կրում են որոշակի ռացիոնալ հատիկ, և սխալ մրցակցային քաղաքականությունն իրականում վնաս կարող է հասցնել պետությանը: Նման իրավիճակից խուսափելու համար, կարծում ենք, մրցակցային օրենսդրությունը կիրառելուց պետք է հիմնվել մի շարք կանոնների վրա.

- Առանձին հակամրցակցային դրսևորումների սահմանափակումը և պատասխանատվության կիրառումը այդպիսի գործողությունների իրականացման համար չպետք է դիտել որպես

առաջնային և ինքնանպատակ: Մրցակցային օրենսդրության հիմնական նպատակը պետք է լինի մրցակցային իրավիճակին հասնելը հիմնականում տնտեսական և ոչ վարչական միջոցներով, այսինքն՝ այնպիսի տնտեսական իրավիճակ ստեղծելուն, որի դեպքում հակամրցակցային վարքագիծ դրսևորելու հավանականությունը շատ ցածր կլինի գուտ տնտեսական գործոններից ելնելով:

- Մրցակցային օրենսդրությունը կիրառելուց պետք է հաշվի առնել տվյալ պետության տնտեսական վիճակը, պայմանները և առանձնահատկությունները: Պետք է բացառել մրցակցային օրենսդրության մեխանիկական կիրառումը, քանի որ որոշակի մոտեցումներ, որոնք արդյունավետ են, օրինակ, խոշոր տնտեսություն ունեցող երկրների համար, կարող են քայքայիչ ազդեցություն բողնել փոքր տնտեսություն ունեցող երկրների վրա:

- Մրցակցային օրենսդրությունը պետք է տարբերակված մոտեցում ցուցաբերի տնտեսության տարբեր ճյուղերին՝ կախված դրանց պետության համար նշանակությունից: Օրինակ՝ արտահանող կազմակերպությունների նկատմամբ պետք է առավել մեղմ մրցակցային քաղաքականություն վարել, որովհետև այդպիսի կազմակերպությունների կոնսոլիդացումը կարող է բերել միջազգային շուկայում հայկական ապրանքների մրցունակության բարձրացմանը, իսկ այդպիսի կոնսոլիդացումը շատ թույլ ազդեցություն կթողի հայաստանյան ապրանքային շուկաների և հայաստանյան սպառողների վրա: Եվ ընդհակառակը, այն կազմակերպությունների նկատմամբ, որոնք հիմնականում ներկրում են կամ արտադրում են հայաստանյան սպառման ապրանքներ, մրցակցային օրենսդրությունը պետք է առավել խիստ կիրառվի, քանի որ այդպիսի սուբյեկտների հակամրցակցային վարքագիծն անմիջականորեն ազդելու է հայաստանյան սպառողի վրա:

ՀՀ-ում տվյալ ոլորտը կարգավորող

հիմնական իրավական ակտը «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքն է¹⁸ (այսուհետ՝ Օրենք), որի 1-ին հոդվածը սահմանում է՝ Օրենքի նպատակն է պաշտպանել և խրախուսել ազատ տնտեսական մրցակցությունը, ապահովել բարեխիղճ մրցակցության համար անհրաժեշտ միջավայր, նպաստել ձեռնարկատիրության զարգացմանը և սպառողների շահերի պաշտպանությանը Հայաստանի Հանրապետությունում:

Այսինքն՝ Օրենքում տրված նպատակները կարելի է բաժանել երկու մասի՝

- ազատ տնտեսական մրցակցության խրախուսում, բարեխիղճ մրցակցության համար անհրաժեշտ միջավայրի ապահովում, ձեռնարկատիրության զարգացմանը նպաստում: Այս երեք ուղղությունները կարելի է ընդհանրացնել մեկ նպատակի մեջ՝ տնտեսվարող սուբյեկտների մեջ ազատ տնտեսական մրցակցության ապահովում.

- երկրորդ նպատակը սպառողների շահերի պաշտպանությունն է:

Պետք է նշել, որ Օրենքում օգտագործված նպատակների այս բաժանումը կարելի է դասական համարել: Նպատակների նմանատիպ բաժանում կարելի է տեսնել նաև ԱՄՆ-ում, որտեղ այս խնդրի վերաբերյալ առկա է երկու հիմնական դպրոց՝ հարվարդյան և չիկագյան:

Հարվարդյան դպրոցի ներկայացուցիչները պնդում են, որ այն շուկաներում, որտեղ տնտեսական կենտրոնացվածության մակարդակը բարձր է, առկա է ցածր տնտեսական արդյունավետություն:¹⁹ Այդ շուկաներում առկա են դեպի շուկա մուտքի խոչընդոտներ: Ուստի շուկաների ցածր արդյունավետությունը վերացնելու համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է վերացնել շուկա մուտքի խոչընդոտները: Այսինքն՝ հարվարդյան դպրոցը մրցակցության կարգավորման հիմնական նպատակը դիտում է տնտեսվարող սուբյեկտների միջև ազատ ձեռ-

նարկատիրության իրականացման համար հավասար պայմանների ապահովումը:

Չիկագյան դպրոցի ներկայացուցիչները պնդում են, որ մրցակցության պետական կարգավորման հիմնական նպատակը պետք է լինի սպառողների բարեկեցության բարելավումը:²⁰ Այս դպրոցի ներկայացուցիչները գտնում են, որ մրցակցային օրենսդրությունը չպետք է ծանրաբեռնել շուկայական համակենտրոնացումների և մենաշնորհացման դեմ պայքարով: Եթե ընդհանրացնենք չիկագյան դպրոցի առաջ քաշած դրույթները, կստանանք հետևյալ միտքը՝ եթե շուկայում համակենտրոնացումը և շուկայի մենաշնորհացումը նպաստում է սպառողների շահերին, չպետք է դրա դեմ պայքարել:

Առաջին հայացքից կարող է թվալ, որ Օրենքում նշված այս երկու նպատակները չեն հակասում իրար: Սակայն երբեմն կարող են հանդիպել իրավիճակներ, երբ այս նպատակները կարող են իրար չհամընկնել: Օրինակ՝ խոչոր տնտեսվարող սուբյեկտները շուկա նոր տնտեսվարող սուբյեկտների մուտքը խոչընդոտելու համար երբեմն դիմում են գների իջեցման, որպեսզի նոր տնտեսվարողները չդիմանան մրցակցությանը և դուրս մնան շուկայից: Թվում է, թե գների իջեցումը նպաստում է սպառողների շահերին: Սակայն դրա պատճառով ստեղծվում են շուկա մուտքի խոչընդոտներ, առավել ևս, որ գների իջեցումը կրում է ժամակավոր բնույթ, և հետագայում, երբ կազմակերպությունները ձեռք են բերում մենաշնորհային դիրք, հիմնականում բարձրացնում են գները: Եթե ԱՄՆ կամ ԵՄ նման մեծ տնտեսություն ունեցող երկրներում սպառողների պաշտպանության նպատակը կարող է առաջնային լինել, որովհետև շուկայի մեծության պատճառով մեծ տնտեսվարող սուբյեկտները երբեք չեն կարողանա արդյունավետ պայքարել նոր տնտեսվարող սուբյեկտների մուտքը խոչընդոտելու համար, ապա Հայաստա-

Քաղաքացիական իրավունք

նի դեպքում իրադրությունն այլ է: Ցանկացած երկրում մրցակցության կարգավորման շրջանակները և պետության կողմից տնտեսությանը միջամտության սահմանները որոշելու համար, առաջին հերթին, պետք է ելնել տվյալ երկրի տնտեսական իրավիճակից: Կարծում ենք, որ Հայաստանում մրցակցության կարգավորման հիմնական նպատակը պետք է լինի տնտեսվարող սուբյեկտների համար ազատ ձեռնարկատիրության իրականացման համար հավասար պայմանների ապահովումը, թեկուզ այդ նպատակի իրականացումը սկզբնական շրջանում որոշակիորեն վնասի սպառողներին: Իրականում, եթե ապահովվի ապրանքային շուկա մուտքի խոչընդոտների նպատակը, վերացումը կապահովվեն նաև սպառողների շահերը:

Հայաստանի Հանրապետությունում մրցակցության պաշտպանության հիմնական նպատակը և տնտեսության վրա ներգործության սահմանները պարզելու համար նաև անհրաժեշտ է որոշել, թե որ սուբյեկտների դեմ են ուղղված մրցակցության պաշտպանությանն ուղղված քայլերը: Ըստ Օրենքի 2-րդ հոդվածի՝ Օրենքը տարածվում է տնտեսվարող սուբյեկտների, պետական մարմինների, ինչպես նաև դրանց պաշտոնատար անձանց այն գործողությունների կամ վարքագծի վրա, որոնք հանգեցնում են կամ կարող են հանգեցնել տնտեսական մրցակցության սահմանափակմանը, կանխմանը, արգելմանը կամ անբարեխիղճ մրցակցության գործողությանը, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի, ինչպես նաև վնասել սպառողների շահերը: Այսինքն՝ Օրենքը մատնանշում է սուբյեկտների երկու խումբ՝

- տնտեսվարող սուբյեկտներ.
- պետական մարմիններ և դրանց պաշտոնատար անձինք:

Կարող է թվալ, որ ապրանքային շուկաներում մենաշնորհներ հաստատվում են առաջին հերթին տնտեսվարող սուբյեկտների գործունեության արդյունքում.

սակայն որոշ գիտնականներ առաջ են քաշում այն տեսակետը, որ մենաշնորհի աղբյուր է հենց պետությունը, որի քաղաքականությունը բերում է ընկերությունների ձեռքում մենաշնորհային իշխանության կենտրոնացմանը:²¹

Կարծում ենք, որ այսպիսի դիտարկումներն արդար են նաև մեր իրադրությունում: Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ Հայաստանի պես փոքր տնտեսություն ունեցող երկրի համար պետական մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից առանձին տնտեսվարող սուբյեկտներին արտոնություններ տրամադրելը կարող է շատ ավելի վնաս տալ ընդհանուր տնտեսական վիճակին, քան հենց տնտեսվարող սուբյեկտների հավանքակցային վարքագիծը: Սրա մասին են խոսում ինչպես միջազգային, այնպես էլ տեղական կազմակերպությունների հաշվետվությունները, մասնավորապես՝ Համաշխարհային բանկի զեկույցներից մեկում նշված է՝ կաշառակերությունը և պետական պաշտոնյաների հետ վարձավճարի բաժանումը տարածված գործելակերպ է Հայաստանի գործարար ոլորտում: Շուկայում իրենց տեղն ունեցող սուբյեկտներն անօրինական վճարումներ են անում կառավարական պաշտոնյաներին կամ գաղտնի համաձայնության մեջ մտնում նրանց հետ՝ պայմանավորվելով կիսել եկամուտները, որոնք կառաջանան դրա հետևանքով:²²

Այս իսկ պատճառով ՀՀ կառավարության նախաձեռնությամբ 22 փետրվարի 2007թ-ին լրացումներ և փոփոխություններ կատարվեցին Օրենքում²³, որի արդյունքում Օրենքում լրացվեցին 16.1-րդ և 16.2-րդ հոդվածները, որոնք արգելեցին պետության, պետական մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից տնտեսվարող սուբյեկտների արգելված պետական աջակցության տրամադրումը: ՀՀ Ազգային ժողովում նշված օրենքի նախագծի քննարկման ժամանակ ՀՀ կառավարության ներկայացուցիչը նշել

է. «Նախագծում ամրագրված է նաև պետական օժանդակության վերաբերյալ նոր գլուխ, որով արգելվում է պետական այնպիսի օժանդակություն, որը կարող է հանգեցնել ապրանքային շուկայում մրցակցության սահմանափակմանը, կանխմանը, արգելմանը և կարող է վնասել սպառողների շահերին: Ընդհանուր առմամբ, մենք հույս ունենք, որ այս օրենքի ընդունմամբ այս կարևորագույն խնդիրը, որը, իրոք, այսօր արդիական է ՀՀ ներկա տնտեսական իրավիճակի համար, լրացուցիչ լուրջ լծակներ և գործիքներ կտրամադրի հանձնաժողովին և կհատակեցվեն այլ դրույթներ, որոնք այս բնագավառում հնարավորություն կտան պայքարել այդ դրսևորումների դեմ, հնարավորինս ապահովել հավասար տնտեսական մրցակցության դաշտը»:²⁴ Սակայն Օրենքի արգելված պետական աջակցության տրամադրման դեմ պայքարին ուղղված քայլերը արդյունավետ չեղան: Ավելին, որևէ տնտեսավարող սուբյեկտ պատասխանատվության դեմ չի ենթարկվել արգելված պետական օժանդակություն ստանալու համար²⁵, և իրադրությունը, ըստ էության, շարունակում է մնալ նույնը: Այդ մասին են վկայում Հա-

յատանի ազգային մրցունակության վերաբերյալ տարբեր տարիների զեկույցները, մասնավորապես՝ Հայաստանի ազգային մրցունակության 2011-2012թթ. զեկույցում նշվում է, որ հարկային և մարսային մարմինների կողմից անհավասար վերաբերմունքի արժանացող մասնակիցները շուկայում էլ գտնվում են անհավասար դիրքերում՝ տարբեր ծախսային բեռ ունենալու հետևանքով:²⁶

Այսպիսով, տնտեսական մրցակցության կարգավորումը պետության հիմնական ֆունկցիաներից մեկն է, և առանց պետական կարգավորման շուկան աշխատում է ոչ արդյունավետ: Սակայն տարբեր երկրներում պետական կարգավորման նպատակները և ձևերը պետք է լինեն տարբեր՝ կախված տվյալ երկրի առանձնահատկություններից, և արտասահմանյան փորձի մեխանիկական կիրառումը կարող է չտալ դրական հետևանքներ: Կարծում ենք, որ Հայաստանում մրցակցային միջավայրի ամրապնդման հիմնական միջոցը պետք է լինի պետության և պետական մարմինների կողմից տարբեր տնտեսավարող սուբյեկտների նկատմամբ անհավասար մոտեցման վերացումը:

1. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов, Издательство социально-экономической литературы. М., 1962, с. 56-62.
2. *Մարտիրոսյան Ա.Օ.* Տնտեսագիտական մտքի պատմություն Ուսումնառության նյութեր խմբագիր, ՀՀ ՓՀԱ թղթակից անձամ, պրոֆեսոր Փ.Վարդիյանի եր.: Ոսկան, Երևանից 2005, էջ 122:
3. Ստագանդիա՝ տնտեսության դրություն, որը բնութագրվում է արտադրության, առևտրի լծացման և ուղեկցման է գործազուրկների բլի ավելացմամբ, աշխատավարձի և կենսամակարդակի իջեցմամբ:
4. "Introduction to the competition law in Brazil" Vicente Bagnoli, p. 4. http://www.globalcompetitionforum.org/regions/s_america/Brazil/Bagnoli_V_Competition_Law_Brazil.pdf.
5. Prof DV Cowen Ancient origins of Competition Law, ADVOCATE, No 2, august 2007, p. 38. <http://www.sabar.co.za/law-journals/2007/august/2007-august-vol020-no2-contents.html>.
6. *Гай Светоний Транквила* Жизнь Двенадцати Цезарей, Издательство "Наука". М., 1964, с. 88.
7. Предпринимательское право (правовая основа предпринимательской деятельности): учеб. для вузов / С.Э. Жилинский. — 8-е изд., пересмотр. и доп. М., Норма, 2007, с. 561.
8. Эразм Роттердамский Воспитание Христианского Государя, пер. с лат. А.В. Тарасовой, "Мысль". М., с. 77.
9. *Беллева О.А.* Предпринимательское право: Учебное пособие/ под. ред. проф. Ляндреса В.Б. М., Юридическая фирма "Контракт": "Инфра-М", 2006, с. 208.
10. История государства и права зарубежных стран: Учебник для вузов: В. 2 ч. Ч. 2 / Под общ. ред. д.ю.н., проф. О.А. Жидкова и д.ю.н., проф. Н.А. Крашенинниковой. — 2-е изд., стер. М., Изд. Норма, 2003, с. 594-595.
11. *Микаелян Микаэл* Антимонопольная политика или защита конкуренции в Армении // Вестник Антимонопольного комитета Украины, Конкуренция, 2004, N5, с. 45-46.
12. *Armeniano Antitrust D. T.* The case for repeal, Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 2007, p. 99.
13. *Кизилов В.В., Навиков В.В.* К вопросу о необходимости отме-

ны антимонопольного законодательства // Закон N2 Февраль 2008, с. 1.
14. *Albert A. Foer* International Implications of Section 7 Enforcement, Antitrust Law Journal, 50 Antitrust L.J. 819 (1981).
15. *Baxter* Placing the Burger Cook in Historical Perspective, 47 ANTITRUST L.J. 803 (1978).
16. *Арменатио Д. Т.* Антитраст против конкуренции. М., ИРИ-СЭН, Мысль, 2011, с. 34.
17. *Артемьев И., Сухачев А.* Основания антимонопольной политики государства // Экономическая политика. 2007 No 4, с. 200.
18. ՀՀՊՏ 2000.12.15/30(128) «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենք N ՀՕ-112:
19. *Jones A., Sufrin B.* EC Competition Law, third edition, Oxford University Press, 2001, p. 22.
20. *Bork R.* The Antitrust Paradox: A Policy at War with Itself, New York, Basic Books, 1978, p. 7.
21. *Yale Brozen*, "Is Government the Source of Monopoly?" *The Intercollegiate Review*, Vol. 5., Winter 1968-69, p. 67-78. http://www.mmisi.org/IR/05_02/brozen.pdf.
22. *The Caucasian Tiger: Sustaining Economic Growth in Armenia*, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington DC, 2007.
23. ՀՀՊՏ 2007.04.04/18(542) Հոդ. 413 «Տնտեսական մրցակցության պաշտպանության մասին Հայաստանի Հանրապետության օրենքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» N ՀՕ-107-Ն:
24. Հայաստանի Հանրապետության ազգային ժողով երրորդ գումարման իններորդ նստաչրթյան արտահերթ միտ տպագրություն - N 96, 20 փետրվարի 2007: <http://parliament.am/transcript.php?AgendaID=1435&day=20&month=02&year=2007&language=arm#20.02.2007>.
25. Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական մրցակցության պաշտպանության պետական հանձնաժողովի վիճակագրությունը <http://competition.am/index.php?menu=301&lng=1>:
26. 2011-2012 Հայաստանի ազգային մրցունակության զեկույց, կառավարման արևելակիսի բարելավման օրակարգ, «Տնտեսություն և արժեքներ» հետազոտական կենտրոն, «Ե-Վի Քոնսալթինգ» ՓԲԸ, 2012թ., էջ 43:

ՀՈՒԼԻՍ 2013 7 (168)
ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

ՔԱՂԱՔԱՅԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ԴԱՇՏԴԱՆՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԵՐԸ ԵՎ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և օրենսդրության այլ ճյուղերով ֆիզիկական անձանց և կազմակերպությունների համար սահմանված ցանկացած իրավունք, այնպես էլ յուրաքանչյուր սուբյեկտիվ քաղաքացիական իրավունք, իրավագոր սուբյեկտի համար ունի էական նշանակություն, եթե այդ իրավունքը կարող է պաշտպանվել ինչպես անմիջականորեն հենց իրավասու սուբյեկտի գործողություններով, այնպես էլ անհրաժեշտության դեպքում պետական և այլ իրավասու մարմինների կողմից:

ՀՀ Սահմանադրությունն ու գործող օրենսդրությունն իրավական պետության կառուցման ճանապարհին պետք է արտահայտեն միակ իշխանությունը կրողի՝ ժողովրդի շահերը, որոնք անհրաժեշտ պայման են մարդու իրավունքների և ազատությունների հետևողական պաշտպանության, դրանց իրականացման իրական երաշխիքների ապահովման համար:

Պաշտպանության իրավունքը հանդիսանում է իրավասության մի տարր, որը ներառված է ցանկացած սուբյեկտիվ իրավունքի բովանդակության մեջ: Դրա համար պաշտպանության սուբյեկտիվ իրավունքն իրավասու անձի իրավաբանորեն ամրագրված հնարավորությունն է՝ օգտագործելու իրավապահպանիչ բնույթի միջոցները՝ նպատակ ունենալով վերականգնել խախտված իրավունքը և իրավունքը խախտող գործողությունների խափանումը:

Ներկա պայմաններում ՀՀ-ում շուկայական հարաբերությունների բնականոն զարգացումն ապահովելու հետ մեկտեղ անհրաժեշտություն է դարձել որոշել այն սահմանը, որտեղ վերջանում է անձի սեփական իրավունքը և սկսվում է ուրիշի իրավունքների ոտնահարումը: Որքան էլ ժամանակակից հասարակության զարգացման մակարդակը լինի բարձր, իսկ հա-

սարակության անդամներն էլ հնարավորինս իրենց իրավունքներն ու պարտականությունները կատարեն բարեխղճորեն, այնուհանդերձ իրական կյանքում դեռևս հաճախ կատարվում են իրավախախտումներ, որոնց հետևանքով հայտարարված և իրագործվող իրավունքի արժեքը մի ակնթարթում կարող է արժեզրկվել: Հետևաբար կախված այն հանգամանքից, թե որքանով է պատրաստ պետությունը, կամ էլ հենց քաղաքացին պաշտպանել իր իրավունքը ոտնձգումից կամ վերականգնել այն, մեծ մասամբ կախված է ինչպես ողջ հասարակության իրավագիտակցությունից ընդհանրապես, այնպես էլ յուրաքանչյուր քաղաքացու օրինապահ վարքագծից մասնավորապես:

Օրենքում ամրագրված կամ սանկցիավորված իրավապահպան միջոցները, որոնց կիրառմամբ իրականացվում են իրավունքի խախտման վերացումը և ներգործությունն իրավախախտի վրա, քաղաքացիական իրավունքի գիտության մեջ ընդունված է անվանել քաղաքացիական իրավունքի պաշտպանության միջոցներ:

Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվել են մի շարք կարծիքներ քաղաքացիական իրավունքների և շահերի հասկացության և պաշտպանության ձևերի որակման մասին, այդ պատճառով պաշտպանության ձևերի սահմանազատման և դասակարգման հիմքում հետազոտողները կիրառում են ոչ միատեսակ չափանիշներ: Այսպես, Օ. Կրասավչիկովը գտնում է, որ պաշտպանության միջոցներն անհրաժեշտ է սահմանազատել՝ հաշվի առնելով օբյեկտի յուրահատկությունը և պաշտպանվող իրավունքի բնույթը: Դրանով իսկ նա առանձնացնում է պաշտպանության այնպիսի ձևեր, ինչպիսիք են իրավունքի ճանաչումը, մինչև իրավունքի խախտումը եղած դրությունը վերականգնելը և իրավունքը խախտող գործողությունների կան-

ՀՈՒՐԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ Իշխանություն

խումբ, պարտականությունը բնեղենով կատարելուն հարկադրելը, իրավահարաբերության դադարեցնելը կամ փոփոխելը, իրավունքը խախտած անձի նկատմամբ տուժանք բռնագանձելը²:

Ա. Դոբրովոլսկին և Ս. Իվանովը հակված են քաղաքացիական իրավունքների և շահերի պաշտպանության հայցային և ոչ հայցային ձևերի դասակարգմանը: Նրանց կարծիքով «բոլոր վեճերի իրավական պահանջները, որոնք ենթակա են քննման, պահպանելով իրավունքների պաշտպանության դատավարական ձևերը (օրինակ՝ իրավունքի պաշտպանությունը վարչական կարգով), օրենսդրության և տեսության մեջ իրավամբ հայցային չեն համարվում»³:

Ա. Մերգենը, պաշտպանության ձևի տակ հասկանալով սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանության և օրենքով պահպանվող շահերի ներքին համաձայնեցված կազմակերպչական միջոցառումների համալիր, նշում է երկու հիմնական ձև՝ յուրիսդիկցիոն և ոչ յուրիսդիկցիոն: Յուրիսդիկցիոն ձևերի պաշտպանության շրջանակներում ընդգրկվում է պաշտպանության դատական (ընդհանուր կարգ) և վարչական կարգ (հատուկ կարգ): Քաղաքացու կամ կազմակերպության քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության ինքնուրույն գործունեությունը, առանց պետական կամ այլ իրավասու մարմինների ղեկավարության կամ նրա օգնության ոչ յուրիսդիկցիոն⁴: Դրա հետ մեկտեղ ևս արտահայտվում է ինքնապաշտպանության որակման դեմ՝ որպես քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակներից մեկի: Նրա կարծիքով քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանությունը պաշտպանության ձև է, ոչ թե եղանակ⁵:

Օրենքով թույլատրված քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության եղանակները միմյանցից տարբերվում են իրավաբանական և նյութական բովանդակությամբ:

Այդ հատկանիշներով քաղաքացիական իրավունքի պաշտպանության եղանակները կարելի է դասակարգել հետևյալ տեսակների՝ ա. օպերատիվ ներագոյցության միջոցներ՝ քաղաքացիական իրավունքները խախտողի նկատմամբ, բ. իրավապահպան բնույթի միջոցներ իրավասու պետական կամ այլ մարմինների կողմից

քաղաքացիական իրավունքը խախտողների նկատմամբ, գ. իրավասու սուբյեկտների փաստացի գործողությունները՝ դրանց մեջ ներառելով քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանության եղանակները:

Պետական հարկադրանքի տարրեր պարունակող միջոցները, որոնք կիրառվում են իրավասու պետական մարմինների կողմից, պայմանականորեն կարելի է բաժանել երկու խմբի: Առաջին խումբը կազմում են պետական հարկադիր բնույթի միջոցները, որոնք չեն պարունակում քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության հատկանիշներ:

Քաղաքացիական իրավունքի գիտության մեջ այն ընդունված է անվանել պաշտպանության միջոցներ նեղ իմաստով:

Երկրորդ խումբը կազմում են քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության միջոցները: Իր հերթին պետական հարկադիր բնույթի միջոցները, որոնք չեն կրում քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության հատկանիշներ, կարելի է բաժանել հետևյալ տարատեսակների՝ ա. պրևենտիվ (նախազգուշական) բնույթի միջոցներ, բ. կարգավորիչ բնույթի միջոցներ, որոնք խնդիր ունեն հաստատելու բնական հարաբերություններ, քաղաքացիական իրավահարաբերություններում միմյանց հետ վիճող մասնակիցների միջև:

Նախազգուշական բնույթի միջոցները նպատակ ունեն կամ անմիջականորեն նախազգուշացնել հնարավոր իրավախախտումների առաջացումը, կամ էլ դրանց վերացումն այն անձանց կողմից, որոնք թույլ են տվել օրենքի պահանջներին չհամապատասխանող վարքագիծ: Դրանց թվին է դասվում իրավունքի հնարավոր խախտման նախազգուշացումը (ՀՀ քաղ. օր-ի 1059-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Նախազգուշական բնույթ ունեն նաև այնպիսի միջոցները, ինչպիսիք են իրավունքի ճանաչումը և իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստի ճանաչումը: Պրակտիկայում քիչ չեն դեպքերը, երբ ճանաչման վերաբերյալ դատարան հայց է ներկայացվում, օրինակ՝ շինության սեփականության իրավունքի, կամ գիտության, գրականության և արվեստի ստեղծագործությունների վերաբերյալ հեղինակության իրավունքը ճանաչելը: Խոսքն այն մասին է,

Քաղաքացիական իրավունք

որ տվյալ պարագայում իրավունքը պատկանում է տվյալ անձին, բայց բացակայում են անհրաժեշտ ապացույցները, հետևաբար պահանջվում է դատարանի որոշում, որը կվերացնի տվյալ առիթով վեճի առաջացումը հետագայում:

Ի տարբերություն իրավունքի ճանաչման, փաստի ճանաչումն առկա է այն դեպքում, երբ անհրաժեշտ է ճանաչել իրավաբանական նշանակություն ունեցող որոշակի վիճակ: Օրինակ, երբ անհրաժեշտ է ճանաչել այն փաստը, որ քաղաքացին որոշակի աստիճանի արյունակցական կապի մեջ է գտնվում մահացողի հետ: Դատարանի կողմից նման փաստի հաստատումը հիմք է տվյալ քաղաքացուն ժառանգորդ ճանաչելու համար:

Նախագուշակական բնույթի կարևոր միջոց է պետական մարմնի կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտի անվավեր ճանաչելը: Նշված միջոցի առանձնահատկությունն այն է, որ վերջինս ունի երկակի նշանակություն: Սի կողմից այն խախտում է արդեն առաջացած, բայց դեռ չավարտված իրավախախտումը, մյուս կողմից՝ վերացվում իրավախախտման հնարավորությունը հետագայում:

ՀՀ քաղ. օր-ի 15-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին չհամապատասխանող և քաղաքացու կամ իրավաբանական անձի քաղաքացիական իրավունքներն ու օրենքով պահպանվող շահերը խախտող պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի ակտը դատարանով կարող է ճանաչվել անվավեր: Սինույն ժամանակ կոնկրետ դեպքում օրենքը թույլ է տալիս այդ ակտերի հետ մեկտեղ անվավեր ճանաչել այլ մարմինների ակտերը: Այսպես, ՀՀ քաղ. օր-ի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ քաղաքացիների գործունակությունը կամ ձեռնարկատիրական, կամ այլ գործունեությամբ զբաղվելու նրանց իրավունքների սահմանափակման՝ օրենքով սահմանված պայմանները և կարգը չպահպանելը հանգեցնում է համապատասխան սահմանափակում սահմանած պետական կամ այլ մարմնի ակտի անվավերության:

Կարգավորիչ բնույթի պետական հարկադրանքի միջոցներն ընդունվում են իրավասու պետական մարմինների կողմից քաղաքացիաիրավական վեճեր լուծելիս

սովորաբար այն դեպքերում, երբ կողմերն ի վիճակի չեն կարգավորել միմյանց միջև առաջացող տարաձայնությունները: Կարելի է առանձնացնել կարգավորիչ բնույթի քաղաքացիաիրավական միջոցների երեք հիմնական խումբ: Առաջին խումբ՝ միջոցներ ուղղված քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների մասնակիցների միջև որոշակի հանգամանքներում առաջացած տարաձայնությունների վերացմանը: Դրանք վերաբերում են մասնավորապես դատարանի կողմից ընդհանուր սեփականության իրավունքում շինությունների կամ այլ գույքի նկատմամբ բաժնեմասի որոշումը, եթե դա պահանջել են կողմերը և եթե գույքը կարող է բաժանվել առանց դրա ուղղակի նշանակությանը վնաս պատճառելու:

Պրակտիկայում հաճախ վեճեր են ծագում՝ պայմանավորված տվյալ բնակչի նություն ինքնուրույն օգտագործողների կողմից բնակտարածքի կամ ժառանգորդների միջև ժառանգության բաժանմամբ և այլն:

Երկրորդ խմբի միջոցներն ուղղված են տուժող կողմի գույքային ոլորտը վերականգնելուն: Դա վերաբերում է առաջին հերթին գույքը պահպանելու միջոցներին, որը պատկանում է սեփականատիրոջը կամ այլ տիրապետողին և գտնվում է ուրիշի անօրինական տիրապետման տակ, ինչպես նաև միջոցներ վերացնելու նշված անձանց իրավունքների խախտումները, որոնք կապված չեն տիրապետման իրավունքից զրկելու հետ:

Երրորդ խմբի միջոցներն ուղղված են պարտապանի կողմից պարտավորությունների ռեալ կատարման ասպեկտմանը:

Գրականության մեջ պարտատիրոջը պարտականությունների կատարմանը հարկադրումը դիտվում է որպես իրավական պատասխանատվության միջոց: Դրա հետ մեկտեղ ոչ մի պատասխանատվություն այստեղ չկա, այլ գոյություն ունի իրավունքների իրականացման հատուկ ձև, քանի որ ոչ մի այլ բան, բացի արդեն գոյություն ունեցող իրավունքներից ու պարտականություններից, որը կազմում է վիճելի իրավահարաբերության բովանդակությունը, տվյալ դեպքում ի հայտ բերելը հնարավոր չէ: Հարկադրանքը սոսկ դրա իրագործման հարկադրական ձևն է: Նմանա-

տիպ միջոցներ են՝ ա. պարտապանին պարտքը վերադարձնելուն հարկադրելը, բ. պարտապանի կողմից գույքի բարելավումը կամ փոփոխումն ըստ երաշխիքային պարտավորության, գ. պատասխանողի կողմից ծախսերի այն մասի հատուցումը, եթե կողմերի միջև հարաբերությունները դադարել են պատվիրատուի պահանջով և կապալառուի բացակայությամբ և այլն:

ՀՀ քաղ. օր-ի ընդհանուր մասում որպես պաշտպանության միջոցներ նշված են վնասների հատուցումը (17-րդ հոդված) և հատկապես պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից պատճառված վնասի հատուցումը:

Հետագա հետազոտման համար առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում քաղաքացիական իրավունքների ինքնապաշտպանությունը, որն իրավասու անձի կողմից փաստացի կամ իրավաբանական բնույթի ինքնուրույն գործողությունների կատարումն է՝ ուղղված իրավունքի խախտումների վերացմանը: ՀՀ քաղ. օր-ի 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ ինքնապաշտպանության եղանակները պետք է համաչափ լինեն խախտմանը և դուրս չգան խախտման համար անհրաժեշտ գործողությունների սահմաններից: Տվյալ նորմի բառացի մեկնաբանությունը հնարավորություն է տալիս գալ այն եզրակացության, որ ինքնապաշտպանության սահմանը համարվում է իրավունքի խախտման փաստը, քանզի առանց խախտման հնարավոր չէ նաև ինքնապաշտպանություն:

Անհրաժեշտ պաշտպանությունը և ծայրահեղ անհրաժեշտությունն ինքնապաշտպանության երկու հիմնական եղանակներն են՝ նախատեսված հատուկ նորմերով (Քաղ. օր. 1060-րդ, 1061-րդ հոդվածներ): Դրանց առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք կարող են կիրառվել դեռևս մինչև իրավախախտումը: Ամեն դեպքում ՀՀ քաղ. օր-ի 16-րդ հոդվածն ինքնապաշտպանությունը կապում է արդեն խախտված իրավունքի հետ, այլ ոչ թե հետագայում իրավունքի հնարավոր խախտման հետ:

Ինքնապաշտպանությունը պաշտպանության հատուկ դիպված է, որի առանձնահատկությունը դրսևորվում է նրանով, որ իրավագոր անձն անմիջականորեն իր գործողություններով կարող է պաշտպանել իր

խախտված իրավունքը: Անգամ եթե երրորդ անձը տուժողին պաշտպանի հարձակումից, ապա ինքնապաշտպանության մասին կարելի է խոսել պաշտպանվողի իրավունքի և շահերի տեսանկյունից: Ինչ վերաբերվում է տուժողին, ապա դա ոչ թե ինքնապաշտպանության իր իրավունքի իրագործումն է, այլ նրա պաշտպանությունը: Այդ դեպքում այլ սուբյեկտի պաշտպանություն է իրականացվում:

Իրավաբանական գրականության մեջ տարբեր կարծիքներ են արտահայտվել ինքնապաշտպանության իրավունքի իրագործման շրջանակների վերաբերյալ: Այսպես, Վ. Գրիբանովը, Վ. Ռյասանցևը հավաստում են, որ ինքնապաշտպանությունը թույլատրվում է ոչ պայմանագրային հարաբերություններում՝: Յու.Բասինը հնարավոր է համարում ինքնապաշտպանությունը ինչպես ոչ պայմանագրային, այնպես էլ պայմանագրային հարաբերություններում՝: Գ. Ստոյակինի կարծիքով ինքնապաշտպանությունը հնարավոր է միայն պայմանագրային հարաբերություններում՝:

ՀՀ քաղ. օր-ի 12-րդ և 14-րդ հոդվածների բովանդակությունն առիթ չի տալիս կասկածելու ինչպես արտապայմանագրային, այնպես էլ պայմանագրային ինքնապաշտպանության հնարավորությունը: Այլ բան է, երբ հարց է ծագում այս և մյուս հարաբերություններում ինքնապաշտպանության հնարավորությունների մասին: Ակնհայտ է, որ արտապայմանագրային հարաբերություններում ինքնապաշտպանությունը կարող է իրականացվել առավելապես փաստացի գործողություններով (օրինակ՝ անհրաժեշտ պաշտպանության): Պայմանագրային հարաբերություններում առաջին պլանում հանդես են գալիս իրավագոր անձի իրավաբանական գործողությունները: Օրինակ՝ պայմանագրի կատարումից հրաժարվելը, ապրանքից հրաժարվելը: Սակայն պայմանագրային հարաբերություններում չի բացառվում ինքնապաշտպանությունը նաև իրավագոր անձի փաստացի գործողությունների միջոցով: Օրինակ՝ սպրանքի թերությունների վերացումը (Քաղ. օր-ի 491-րդ հոդված): Ինքնապաշտպանության տարբերությունը նշված հարաբերություններում այն է, որ ոչ պայմանագրային հարաբերություններում ինքնապաշտպանության

Քաղաքացիական իրավունք

եղանակները և դրա իրագործման պայմանները որոշվում են օրենքով, երբ նույն պայմանագրային հարաբերությունների ժամանակ իրագործման եղանակները և պայմանները կարող են սահմանվել պայմանագրով: Դրա հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է հաշվի առնել օրենքով որոշված պայմանագրի ազատության սկզբունքից շեղվելը:

Այսպես, ՀՀ քաղ. օր-ի 417-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ պարտավորությունը դիտարկելով խախտելու համար պատասխանատվությունը վերացնելու կամ սահմանափակելու մասին նախապես կնքված համաձայնությունն առջինն է:

Քաղաքացիական իրավունքների պաշտպանության իրավունքներից մեկը հանդիսանում է անհրաժեշտ պաշտպանությունը: Անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում պատճառված վնասը ենթակա չէ հատուցման, եթե չեն գերազանցվել դրա սահմանները (Քաղ. օր-ի 1060-րդ հոդված): Հետևաբար անհրաժեշտ պաշտպանություն են ճանաչվում իրավունքների պաշտպանության այնպիսի միջոցներ, որոնք վնաս են հասցնում այն խախտողին, բայց պաշտպանվողի համար վնասը հատուցելու պարտավորություններ չեն առաջացնում, քանի որ ճանաչվում են իրավաչափ:

Անհրաժեշտ պաշտպանության ինստիտուտը համարվում է համալիր ինստիտուտ՝ կանոնակարգվելով ինչպես քաղաքացիական, այնպես էլ քրեական իրավունքով: Անհրաժեշտ պաշտպանության բովանդակությունը քաղաքացիական իրավունքում ավելի լայն է, քան քրեական իրավունքում: Եթե քրեական իրավունքում անհրաժեշտ պաշտպանության տակ հասկացվում են գործողություններ, թեկուզ և համընկնելով հանցակազմի հատկանիշներին, բայց չհամարվելով հանցագործություններ, ապա քաղաքացիական իրավունքում անհրաժեշտ պաշտպանությանը վերաբերում են այնպիսի գործողություններ, որոնք համընկնում են «քաղաքացիական իրավախախտում» հասկացության հետ, բայց չեն հանգեցնում իրավաբանական պատասխանատվության միջոցների կիրառման»:

Պայմանները, որոնց դեպքում պաշտպանվողի գործողությունները կարող են ճանաչվել անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում կատարված, միատեսակ են ինչ-

պես քրեական, այնպես էլ քաղաքացիական իրավունքի համար: Դրանք վերաբերում են հարձակման և պաշտպանության իրավաչափությանը: Գործողությունները անհրաժեշտ պաշտպանության ճանաչելու հիմնական պայմանը համարվում է դրա սահմանների անցման անթույլատրելիությունը: Քաղ. օր-ի 16-րդ հոդվածի համաձայն՝ ինքնապաշտպանության եղանակները պետք է համաչափ լինեն խախտմանը և դուրս չգան խախտման համար անհրաժեշտ գործողությունների սահմաններից:

Անհրաժեշտ պաշտպանության վիճակում գործողությունների իրավական հետևանքների գնահատումը քաղաքացիական իրավունքի տեսանկյունից համարվում է այն, որ հարձակվողին պատճառված վնասը ենթակա չէ հատուցման: Այլ կերպ է հարցը լուծվում անհրաժեշտ պաշտպանության սահմաններն անցնելիս, քանի որ արդեն խոսքը վերաբերում է քաղաքացիական պատասխանատվություն առաջացնող ոչ իրավաչափ գործողություններին: Բայց և այստեղ հաշվի է առնվում տուժողի ոտնձգությունը պաշտպանվող անձի օրինական շահերի նկատմամբ, թեկուզ և անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանի անցումով:

Քաղաքացիական իրավունքի պաշտպանության իրավունքներից մեկն էլ համարվում է իրավագոր անձի գործողությունները ծայրահեղ անհրաժեշտության պայմաններում: Ծայրահեղ անհրաժեշտության վիճակում կատարված գործողություններ ասելով՝ հասկանում ենք այնպիսի գործողություններ, որոնք ձեռնարկվում են անձի կողմից վտանգը վերացնելու համար, որը սպառնում է վնաս պատճառողին կամ այլ անձանց, եթե այդ վտանգը տվյալ հանգամանքներում չէր կարող վերացվել այլ միջոցներով, պետք է հատուցի վնաս պատճառած անձը (Քաղ. օր-ի 1061-րդ հոդված): Նշված գործողությունները թույլատրելի են, եթե պատճառված վնասը քիչ նշանակալի է, քան կանխված վնասը:

Ինչպես անհրաժեշտ պաշտպանության, այնպես էլ ծայրահեղ անհրաժեշտության պայմաններում գործողությունները կարող են ձեռնարկվել ոչ միայն որպես իրավագոր անձի իրավունքների և շահերի, այլև պետության և հասարակության շահերի պաշտպանության միջոց (44-րդ

հողված):

Ի տարբերություն անհրաժեշտ պաշտպանության՝ ծայրահեղ անհրաժեշտության ժամանակ իրավագոր անձի համար վտանգն առաջանում է ոչ թե այն անձանց գործողությունների հետևանքով, որոնց վնաս է հասցվում, այլ տարերային աղետների, մեխանիզմների անսարքության և այլ դեպքերում:

Եթե անհրաժեշտ պաշտպանության ժամանակ վնասն անմիջականորեն պատճառվում է հարձակվողին, ապա ծայրահեղ անհրաժեշտության գործողությունների պայմաններում վնասը պատճառվում է երրորդ անձանց: Դրա համար էլ Քաղ. օր-ի 1061-րդ հոդվածի ուժով վնասը, ընդհանուր կանոնների համաձայն, ենթակա է հատուցման վնաս պատճառած անձի կողմից: Սակայն քանի որ ծայրահեղ անհրաժեշտության պայմաններում կատարված գործողություններն օրենքով դիտվում են որպես իրավաչափ, թեկուզ և վնասակար, հաշվի առնելով այն հանգամանքները, որոնց առկայությամբ վնաս է հասցվել, դատարանը կարող է վնասի հատուցման առկայությունը դնել երրորդ անձանց վրա, որոնց շահերից ելնելով գործել է վնաս հասցնողը, կամ էլ վնասը հատուցելուց լրիվ կամ մասնակի ազատել ինչպես երրորդ անձին, այնպես էլ վնաս հասցնողին: Օրինակ՝ փրկելով գետում խեղդվող քաղաքացուն՝ մյուս քաղաքացին օգտագործում է ափին կանգնած նավակը, որտեղից նախապես ձորն է նետում նրանում գտնվող ուրիշի գույքը: Հասցված վնասի պարտականությունը դատարանի կողմից դրվում է փրկվածի վրա, որն անզգուշորեն լողացել է վտանգավոր վայրում:

Ծայրահեղ անհրաժեշտության պայմաններում ինքնապաշտպանության միջոցներ կիրառելիս անձը չպետք է գերա-

զանցի ծայրահեղ անհրաժեշտության սահմանները: Ի տարբերություն քաղաքացիական իրավունքի ինքնապաշտպանության միջոցների՝ օպերատիվ ներագրեցության միջոցները, չնայած դրանք կիրառվում են հենց իրավագոր անձի կողմից առանց պետական մարմիններին դիմելու, կրում են իրավաբանական, այլ ոչ թե փաստացի բնույթ, այսինքն՝ իրավունքների և պարտականությունների համապատասխան փոփոխություններ են առաջացնում առաջին հերթին իրավախախտի համար: Նշված միջոցները համարվում են իրավապահական միջոցներ: Դրանք կիրառվում են իրավագոր անձի կողմից միայն այն դեպքում, երբ պարտավոր կողմը թույլ է տվել այս կամ այն խախտումը (օրինակ՝ սահմանված ժամկետում չի կատարել պարտավորությունը, խուսափում է այս կամ այն գործողության կատարումից և այլն):

Օպերատիվ ներագրեցության միջոցների մյուս առանձնահատկությունն այն է, որ դրանց կիրառումը կրում է միակողմանի բնույթ: Իրավագոր կողմի համար անհրաժեշտություն չի առաջանում դիմելու պետական իրավասու մարմիններին, որի համար էլ նշված միջոցները կրում են «օպերատիվ» անվանումը: Օպերատիվ ներագրեցության միջոցների միակողմանի բնույթը որոշում է նաև դրանց ճիշտ կիրառման երաշխիքների հատուկ բնույթը: Այդ երաշխիքները երկակի բնույթ են կրում: Նախ՝ օպերատիվ ներագրեցության միջոցներն իրավագոր անձի կողմից կարող են կիրառվել իրավախախտի նկատմամբ միայն այն դեպքում, երբ դրանք ուղղակի նախատեսված են օրենքով կամ էլ կողմերի համաձայնությամբ և երկրորդ՝ դրանց կիրառումը չի սպառում պարտավոր անձի հնարավորությունները դատարանում վիճարկելու կիրառման ճիշտ լինելը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ Սահմանադրություն:
2. ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրք:
3. *Братусь С.М.* Юридическая ответственность и законность. М., 1976, с. 72-79.
4. Советское гражданское право. Под. ред. Красавчикова О.А. Учебник В. 2т. т.1 Высшая школа 1985, с. 95-98.
5. *Добровольский А.А., Иванова С.А.* Основные проблемы исковой формы защиты права. М., Изд-во МГУ.1979, с. 25.
6. *Грибанов В.П.* Пределы осуществления и защиты гражданских прав. М., Статут 2000, с.

- 168.
7. *Стоякин Г. Я.* Меры защиты в советском гражданском праве. Дисс. канд. юрид. наук. Свердловск, 1973, с. 82.
8. *Басин Ю.Г.* Основы гражданского законодательства о защите субъективных гражданских прав. Саратов, 1971, с. 26-32.
9. Уголовное право России. Практический курс. учеб-прак. пособие. М., Волтерс Клувер 2007.
10. Судебная практика по уголовным делам. Изд-во Проспект. 2008, с. 237.

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Ինչխանութուն

Վահրամ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի վարիչ,
իրավագիտության թեկնածու

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ՏԻՊԻ ԻՐԱՎԱՔԱՆԱԿԱՆ ԱՆՁԻՆՔ

Քաղաքացիական շրջանառության մեջ քաղաքացիների հավաքական մասնակցության հիմնական ձևն իրավաբանական անձի կառուցակարգն է: Ժամանակակից հասարակության կյանքը, թե մասնավոր և թե հանրային ոլորտում ամենարհիմ է պատկերացնել առանց մարդկանց տարատեսակ միավորումների, որոնք ստեղծվում են դրա մասնակիցների կողմից այս կամ այն նպատակին հասնելու համար:

Քսաներորդ դարի երկրորդ կեսին ձևավորվեցին իրավաբանական անձանց մասին մի քանի տեսություններ, որոնցից առաջինը, այսպես կոչված, «անձնավորման» տեսությունն էր, որի հիմնադիրն էր Հռոմի պապ Ինոկենտիա Չորրորդը: Այդ շրջանում այս տեսությունը համընդհանուր ճանաչում էր գտել Ֆրանսիայում: Դրա հետևորդներից էր նաև ռուս ակադեմիկոս Գիլիստ Գ. Ֆ. Շերշենևիչը, որն իրավաբանական անձն անվանում էր միստիկ (ֆիկտիվ) անձ¹: Սակայն իրավաբանների մեկ այլ խումբ առաջ քաշեց հակադիր այլ տեսություններ, որոնց համաձայն՝ որպես իրավունքի սուբյեկտ կարող են հանդես գալ ոչ միայն ֆիզիկական, այլև վերանձնային, սոցիալական օրգանիզմները ևս (սոցիալական օրգանիզմների մասին տեսություն)², իսկ մեկ այլ խումբ գտնում էր, որ իրավաբանական անձը ֆիզիկա չէ, այլ դիտվում է որպես ֆիզիկական անձի նման իրականում գոյություն ունեցող իրավունքի սուբյեկտ³ և այլն:

Հետագայում, երբ գիտակցվեցին այնպիսի ֆենոմենի գոյության անհրաժեշտությունը և բնույթը, ինչպիսին է իրավաբանական անձը, տարակարծություններ առաջացան այդ երևույթի էությունն արտահայտող տերմինաբանության ընտրության հարցում: Գերմանական օրենսդրության

մեջ օգտագործվեց «իրավաբանական անձ», ֆրանսիական օրենսդրությունում՝ «բարոյական անձ», իսկ անգլիական օրենսդրությունում՝ «կորպորացիա» եզրույթը⁴:

Հանրային և մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձինք զարգացած տնտեսություն և իրավակարգ ունեցող երկրների գույքային շրջանառության ամենասակտիվ ու հիմնական մասնակիցներից են, որոնց կողմից իրականացվող գործառնությունները պայմանականորեն կարելի է բաժանել չորս խմբի.

- * ձևավորում է կոլեկտիվի շահերն ու նպատակները,
- * միավորում է հիմնադիրների (մասնակիցների) կապիտալը,
- * սահմանափակում է ձեռնարկատիրական ռիսկը,
- * կառավարում է կապիտալը⁵:

Ըստ էության իրավաբանական անձի ինստիտուտի ի հայտ գալը պայմանավորված է նույն հանգամանքներով, ինչպիսիք ընկած են իրավունքի ծագման և զարգացման հիմքում. հասարակության սոցիալական կազմակերպման բարդացում, տնտեսական հարաբերությունների և հանրային գիտակցության զարգացում⁶:

ՀՀ քաղ. օր-ի 50-րդ հոդվածի համաձայն. «Իրավաբանական անձ է համարվում այն կազմակերպությունը, որը որպես սեփականություն ունի առանձնացված գույք և իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է այդ գույքով, կարող է իր անունից ձեռք բերել ու իրականացնել գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, կրել պարտականություններ, դատարանում հանդես գալ որպես հայցվոր կամ պատասխանող»:

Ինչպես երևում է օրենսդրությամբ իրավաբանական անձին տրված վերոհիշյալ

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՂԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒՄՆԵՐՈՒՆ

Կորպորատիվ իրավունք

բնորոշումից՝ կազմակերպությունն իրավաբանական անձ ճանաչվելու համար պետք է օժտված լինի որոշակի հատկանիշներով, որոնցից յուրաքանչյուրն անհրաժեշտ է, իսկ բոլորը միասին՝ բավարար, որպեսզի կազմակերպությունը հնարավոր լինի ճանաչել քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտ:

Տեսական գրականության⁷ և գործող օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս առանձնացնել իրավաբանական անձին բնութագրական հետևյալ հատկանիշները.

* Տնտեսական հատկանիշ, որն արտահայտվում է նրանով, որ իրավաբանական անձն ունի իր գործունեության նյութական բազան ապահովող գույք: Այդ գույքն առանձնացված է նրա մասնակիցների կամ հիմնադրի գույքից և տիրապետման, օգտագործման կամ տնօրինման իրավունքով պատկանում է տվյալ կազմակերպությանը: Առանձնացված գույք հասկացությունը մեկնաբանվում է տարածականորեն և դրա ներքո հասկացվում է ինչպես կազմակերպության սեփական գույքը, այնպես էլ կազմակերպության սեփականությունը չհանդիսացող, բայց նրան ամրացված գույքը: Որքան էլ առանձնացված գույք ունենալը տարածականորեն մեկնաբանվի որպես իրավաբանական անձի հատկանիշ, հնարավոր են դեպքեր, երբ իրավաբանական անձը ինչպես ստեղծման պահին, այնպես էլ իր գոյության որոշակի ժամանակահատվածում ընդհանրապես գույք չունենա: Օրինակ՝ ոչ առևտրային կազմակերպությունների մեծամասնությունը ստեղծման պահին կարող է որևէ գույք չունենալ: Այդպիսի իրավաբանական անձանց գույքային առանձնացվածությունը պայմանավորված է միայն նրանց առանձնացված գույք ունենալու ունակությամբ:

Իրավաբանական անձի կողմից որոշակի առանձնացված գույք ունենալը նպատակ է հետապնդում սահմանափակել հիմնադիրների (մասնակիցների) պատասխանատվության ռիսկը, ինչպես նաև ապահովել նրա հնարավոր պարտատերերի նվա-

զագույն պահանջները:

* Գործառնական հատկանիշ - իրավաբանական անձինք բնորոշվում են իրենց կազմակերպական միասնությամբ: Կազմակերպական միասնությունը ենթադրում է, որ տվյալ կազմակերպության անդամները ենթարկվում են միևնույն կազմակերպական կարգ ու կանոնին, ունեն միասնական նպատակներ և կազմակերպության որոշակի կառուցվածք: Իրավաբանական անձի կազմակերպական միասնությունն արտահայտվում է տվյալ կազմակերպության կանոնադրությունում*: Կանոնադրությամբ են սահմանվում նաև տվյալ կազմակերպության նպատակն ու խնդիրները, դրա կառուցվածքն ու գույքային դրությունը, կազմակերպության անդամների ու մարմինների իրավունքներն ու պարտականությունները:

* Նյութաիրավական հատկանիշ - այս հատկանիշն արտահայտվում է նրանով, որ իրավաբանական անձը քաղաքացիական շրջանառությունում հանդես է գալիս իր անունից, իր անունից կարող է ձեռք բերել գույքային և անձնական ոչ գույքային բնույթի իրավունքներ ու կրել պարտականություններ, իր ունեցած գույքով կրել ինքնուրույն գույքային պատասխանատվություն: Իրավաբանական անձի անվանումը հանդիսանում է քաղաքացիական շրջանառությունում նրա անհատականացման միջոցը, որը պետք է տեղեկություններ պարունակի նաև նրա կազմակերպաիրավական ձևի մասին:

Նյութաիրավական հատկանիշին բնութագրական պայմաններից է ընկերության ինքնուրույն գույքային պատասխանատվությունը: Իրավաբանական անձը պատասխանատու է իրեն պատկանող ամբողջ գույքով: Հիմնադիրները կամ նրա մասնակիցները, որպես կանոն, պատասխանատու չեն իրավաբանական անձի պարտավորություններով, իսկ իրավաբանական անձն էլ պատասխանատու չէ սեփականատիրոջ կամ հիմնադրի պարտավորություններով, բացառությամբ օրենքով կամ հիմնադրման փաստաթղթում նախա-

Կորպորատիվ իրավունք

տեսված դեպքերի: Մասնավորապես, եթե բաժնետիրական ընկերության անվճարունակության (սնանկության) պատճառ է հանդիսանում բաժնետերերի կամ այլ անձանց գործունեությունը (անգործությունը), որոնք ունեն ընկերությանը կատարման համար պարտադիր ցուցումներ տալու իրավունք կամ ընկերության գործունեությունն այլ կերպ կանխորոշելու հնարավորություններ, ապա ընկերությանը պատկանող գույքը չբավարարելու դեպքում այդ բաժնետերերի կամ այլ անձանց վրա կարող է դրվել լրացուցիչ (տուբսիդիար) պատասխանատվություն՝ ընկերության պարտավորությունների համար⁹:

* Դատավարական հատկանիշ, որն արտահայտվում է դատարանում որպես հայցվոր կամ պատասխանող հանդես գալու հնարավորությամբ:

Իրավաբանական անձանց բնութագրական հատկանիշների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 1-ին կետում տրված իրավաբանական անձի հասկացությունն իրերի փաստացի վիճակը չի արտացոլում: Մասնավորապես, Քաղ. օր-ի վերը նշված նորմում իրավաբանական անձը բնորոշվում է որպես կազմակերպություն, որը, որպես սեփականություն, ունի առանձնացված գույք ... Այսինքն՝ դրանից կարելի է եզրակացնել, որ եթե կազմակերպությունը սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող գույք չունի՝ չի կարող համարվել իրավաբանական անձ: Սակայն հետագա իրավակարգավորմամբ օրենսդիրն ինքն իր տրամաբանությանը հակասում է: Մասնավորապես, վերացնելով նվազագույն կանոնադրական կապիտալի չափերը, օրենսդիրը ստեղծել է մի իրավիճակ, երբ կարող է ստեղծվել իրավաբանական անձ, որին ստեղծման պահին սեփականության իրավունքով որևէ գույք չպատկանի: Իրավիճակն առավել ակնհայտ է ոչ առևտրային կազմակերպությունների, մասնավորապես, հիմնադրամների պարագայում, որոնց համար ստեղծման պահին սեփականության իրավունքով գույք ունե-

նալու պարտադիր պահանջ օրենսդրությամբ սահմանված չէ: Փաստորեն, սեփականության իրավունքով գույք ունենալու հատկանիշը, գործող իրավակարգավորման պայմաններում, ընդամենը սեփականության իրավունքով գույք ունենալու հնարավորության արձանագրումն է, և այդ հանգամանքը պետք է հստակ արտահայտվի իրավաբանական անձի օրենսդրական հասկացության ձևակերպման մեջ: Եվ ընդհանրապես, քաղաքացիական օրենսդրության կատարելագործման ճանապարհին պետք է հետևել այն սկզբունքին, որ քաղաքացիական օրենսգրքում չամրագրվեն իմպերատիվ նորմեր կամ հասկացություններ, որոնց բացառությունները կամ դրանց տրամաբանությունից շեղվող այլ նորմերը սահմանվում են օրենսգրքի այլ նորմերում կամ հատուկ օրենքներում:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք Քաղաքացիական օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 1-ին կետը փոփոխել և շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«1. Իրավաբանական անձ է համարվում այն կազմակերպությունը, որն ունի սույն օրենսգրքով կամ օրենքով նախատեսված համապատասխան կազմակերպարավական ձև և պետական գրանցում»:

Իրավաբանական անձի կազմակերպարավական ձև ասելով՝ նկատի ունենք որոշակի յուրահատուկ հատկանիշների ամբողջություն, որոնք կապված են իրավաբանական անձի գույքի, կազմակերպական կառուցվածքի, մասնակիցների (հիմնադիրների, անդամների), մասնակիցների (հիմնադիրների, անդամների) և կառավարման մարմինների միջև առաջացող հարաբերությունների, իրավաբանական անձի հետ մասնակիցների (հիմնադիրների, անդամների) փոխհարաբերության, ինչպես նաև իրավաբանական անձի մասնակիցների (հիմնադիրների, անդամների) և կորպորատիվ իրավաբանաբերությունների այլ մասնակիցների առջև ունեցած պարտավորությունների հետ:

Իրավաբանական անձանց գործունեության նպատակից ելնելով՝ ՀՀ քաղ. օր-ի 51-րդ հոդվածի 1-ին մասն իրավաբանական անձանց բաժանում է երկու տեսակի՝ առևտրային կազմակերպություններ և ոչ առևտրային կազմակերպություններ: Առևտրային կազմակերպությունների գործունեության հիմնական նպատակը շահույթի ստացումը և մասնակիցների միջև դրա բաշխումն է, իսկ ոչ առևտրային կազմակերպությունների գործունեությունը նման նպատակ չի հետապնդում: Ոչ առևտրային կազմակերպություններն առևտրային գործունեությամբ կարող են զբաղվել միայն այնքանով, որքանով այն անհրաժեշտ է կանոնադրային խնդիրներն իրականացնելու համար: Նման գործունեության արդյունքում ստացված եկամուտը նրանք իրավունք չունեն բաշխել հիմնադիրների միջև և պարտավոր են ծախսել կանոնադրությամբ նախատեսված նպատակներով:

Առևտրային կազմակերպություն հանդիսացող իրավաբանական անձինք կարող են ստեղծվել տնտեսական ընկերակցությունների, ընկերությունների և առևտրային կոոպերատիվների ձևով, իսկ ոչ առևտրային կազմակերպությունները՝ սպառողական կոոպերատիվների, հասարակական և կրոնական կազմակերպությունների (միությունների), սեփականատիրոջ կողմից ֆինանսավորվող հիմնարկների, բարեգործական և այլ հիմնադրամների (ֆոնդերի), ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ ձևերով:

Իրավաբանական անձանց տարատեսակ կազմակերպատիրավական ձևերի գոյությունը Հայաստանի Հանրապետությունում թույլ է տալիս իրավաբանական անձանց միմյանցից տարբերել նաև գույքի նկատմամբ հիմնադիրների (մասնակիցների) իրավունքի բնույթից ելնելով, որոնք պայմանականորեն բաժանվում են հինգ խմբի. իրավաբանական անձինք, որոնց հիմնադիրները (մասնակիցները) իրավաբանական անձի համապատասխան գույք հանձնելով, ամբողջովին կորցնում են

իրենց իրային իրավունքներն այդ գույքի նկատմամբ (այդպիսիք են ընկերակցությունները և ընկերությունները), իրավաբանական անձինք, որոնց հիմնադիրները (մասնակիցները) գույքը հանձնելով իրավաբանական անձի տիրապետմանը, օգտագործմանը և տնօրինմանը, շարունակում են մնալ դրա սեփականատեր, իրավաբանական անձինք, որոնց հիմնադիրները (մասնակիցները), համապատասխան գույքը հանձնելով իրավաբանական անձին ի սեփականություն, կորցնում են իրային իրավունքն այդ գույքի նկատմամբ և ձեռք բերում պարտավորական իրավունքներ¹⁰, իրավաբանական անձինք, որոնց գույքի մի մասը ձևավորվում է հիմնադրման ժամանակ և հետագայում հիմնադրի կողմից սեփականության իրավունքով հանձնվող, ինչպես նաև գործունեության ընթացքում արտադրված և ձեռք բերված գույքից, իսկ մյուս մասը՝ անժամկետ և անհատույց օգտագործման իրավունքով հանձնված (ամրացված) գույքից, իրավաբանական անձինք, որոնց հիմնադիրները (մասնակիցները) իրավաբանական անձի համապատասխան գույք հանձնելով, իրավաբանական անձինք, որոնց հիմնադիրները (մասնակիցները) իրենց գույքը հանձնում են իրավաբանական անձին ի սեփականություն և իրավաբանական անձի նկատմամբ որևէ իրավունք՝ իրային կամ պարտավորական, ձեռք չեն բերում¹¹:

Գտնում ենք, որ Քաղաքացիական օրենսգրքի իրավաբանական անձանց տեսակները նախատեսող կամ սահմանազատող դրույթները լրամշակման և փոփոխման անհրաժեշտություն ունեն: Մասնավորապես, կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ինքնուրույն բնույթը, որի գոյությունը փորձեցինք հիմնավորել սույն գլխի առաջին պարագրաֆում, պահանջում է իրավաբանական անձանց առևտրային և ոչ առևտրային ավանդական դասակարգմանը գուգահեռ սահմանազատել կորպորատիվ և ոչ կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձինք: Այն իրավաբանական անձինք, որոնց հիմնադիրները (մասնա-

Կորպորատիվ իրավունք

կիցները, անդամները) ունեն դրանց գործունեության կառավարմանը մասնակցելու իրավունք, պետք է դասել կորպորատիվ կազմակերպությունների (կորպորացիաների) շարքը, օրինակ՝ տնտեսական ընկերությունները¹² և ընկերակցությունները¹³, արտադրական ու սպառողական կոոպերատիվները, հասարակական կազմակերպությունները, ասոցիացիաները (միությունները): Իսկ այն իրավաբանական անձինք, որոնց հիմնադիրները իրավաբանական անձի գործերի վարմանը մասնակցության կամ անդամության իրավունք ձեռք չեն բերում, պետք է դասել ոչ կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանց շարքը, օրինակ՝ հիմնադրամներ, կրոնական կազմակերպություններ և այլն:

Հարկ ենք համարում նշել, որ իրավաբանական անձանց բաժանումը կորպորատիվ և ոչ կորպորատիվի (ունիտարի) համապատասխանում է արևմտյան երկրների մեծամասնության՝ պատմականորեն ձևավորված դոկտրինային, ինչն արտացոլվել է նաև գերմանացի ցիվիլիստներ Գեյզելի, Սավինի, Գիրկեի, Բերանացիու աշխատություններում¹⁴: Այս մոտեցումը համապատասխանում է նաև ռուսական, վրացական իրավակարգին: Ռուսական մինչհեղափոխական իրավունքում նույնպես իրավաբանական անձինք դասակարգվում էին կորպորացիաների և հիմնարկների՝ ելնելով դրանց մասնակիցների միջև առկա կապերի բնույթից¹⁵:

Կարծում ենք, որ Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսդրության կատարելագործմանը կնպաստի նաև իրավաբանական անձանց հանրային և մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց դասակարգումը ևս: Օրինակ՝ «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է. «Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկը պետական գործառնություններով օժտված իրավաբանական անձ է, որի միակ հիմնադիրը Հայաստանի Հանրապետությունն է: Կենտրոնական բանկը գործում է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան»: Հարց է ծագում, թե Կենտրոնական բանկը, հանդիսանալով իրավաբանական անձ, ինչ կազմակերպակիրական ձև ունի: Գործող իրավակարգավորման պայմաններում մենք այդ հարցի պատասխանը տալ չենք կարող: Այդ իսկ պատճառով գտնում ենք, որ Քաղաքացիական օրենսգիրքը մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց պետք է տարանջատի հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանցից: Պետք է ճանաչվի հանրային իրավունքի իրավաբանական անձանց մասնավոր իրավունքի իրավաբանական անձանց հետ համահավասար քաղաքացիական իրավահարաբերություններում հանդես գալու հնարավորությունը, դրանց ստեղծման, կազմակերպման և գործունեության փաստող հավաստող օրենսդրության շրջանակներում: Նշենք, որ նման իրավակարգավորում առկա է Վրաստանի Հանրապետության քաղաքացիական օրենսգրքում¹⁶:

Ինչպես արդեն նշեցինք, կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանցից Հայաստանի Հանրապետությունում առավել լայն տարածում ունեցող, բարդ կազմակերպակիրական ձևերից են բաժնետիրական և սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունները, և հետագա շարադրանքում կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձանց վերաբերող խնդիրները կքննարկվեն բաժնետիրական և սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերությունների օրինակով: Այս կազմակերպակիրական ձևերի օրինակի վրա վեր հանված խնդիրները (իրավասուբյեկտություն, հսկող և վերահսկվող կորպորացիաներ, կորպորացիաների տեղաշարժ, շահերի բախում, կորպորատիվ կառավարում և այլն) և կատարված առաջարկներն անհրաժեշտության դեպքում կարող են ընդհանրացվել և կիրառվել կորպորատիվ տիպի այլ իրավաբանական անձանց պարագայում ևս:

«Բաժնետիրական ընկերությունների

Կորպորատիվ իրավունք

մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Բաժնետիրական ընկերություն է համարվում առևտրային կազմակերպություն հանդիսացող այն տնտեսական ընկերությունը, որի կանոնադրական կապիտալը բաժանված է ընկերության նկատմամբ բաժնետերերի պարտավորական իրավունքը¹⁷ հավաստիացնող որոշակի թվով բաժնետոմսերի»:

Բաժնետիրական ընկերության կազմակերպարավական ձևը խոշոր ձեռնարկատիրական գործունեություն իրականացնելու առավել բարդ, բայցև արդյունավետ եղանակն է: Իրավաբանական անձի այս կազմակերպարավական ձևը անցել է պատմական զարգացման յուրօրինակ ուղի, որի արդյունքում ձևավորվել են բաժնետիրական ընկերությունների մասին տեսություններ, որոնցից մի քանիսը ինչ-որ առումներով իրաչվում են իրավաբանական անձանց մասին տեսություններին¹⁸:

Բաժնետիրական ընկերության կազմակերպարավական ձևը հնարավորություն է ընձեռում մեծածավալ կապիտալ կենտրոնացնել, որպես կանոն, խոշոր տնտեսական ծրագրեր իրականացնելու համար: Բաժնետիրական ընկերությունների գոյության անհրաժեշտությունն առավել պատկերավոր է նշել Կ. Մարքսը. «Աշխարհը մինչ օրս կմնար առանց երկաթուղու, եթե սպասեր, որ առանձին կապիտալների կուտակումը հասներ այնպիսի չափերի, որ հնարավոր լիներ կառուցել երկաթուղիները: Բաժնետիրական ընկերությունների միջոցով նման կենտրոնացումը կատարվեց մեկ ակնթարթում»¹⁹:

Բաժնետիրական ընկերության կազմակերպարավական ձևը հնարավորություն է տալիս մանր սեփականատերերին պատկանող կապիտալը կենտրոնացնել և դրա հիման վրա ստեղծել անհրաժեշտ չափի կապիտալ՝ ընկերության առջև դրված նպատակին հասնելու համար: Ընկերության կանոնադրական կապիտալում մասնակցի բաժնեմասը ձևակերպվում է բաժնետոմսերով, որոնք կարող են շուկայում ազատ շրջանառության մեջ դրվել: Այս կա-

ռուցվածքը հնարավոր է դարձնում ապահովել կապիտալի հոսքը գործարարության մի ոլորտից մյուսը:

Բաժնետիրական ընկերությունն օժտված է իրավունքի սուբյեկտին բնորոշ բոլոր հատկանիշներով՝ իրավունակությամբ և գործունակությամբ: Մասնավորապես, ունի բաժնետերերի գույքից առանձնացված գույք, իրավասու է ձեռք բերել ու իրականացնել գույքային և անձնական ոչ գույքային իրավունքներ, կրել պարտականություններ, դատարանում հանդես գալ որպես հայցվոր կամ պատասխանող:

Քաղաքացիական իրավունքի տեսության մեջ ընդունված է տարանջատել իրավաբանական անձի ընդհանուր (ունիվերսալ) և հատուկ իրավունակություն հասկացությունները: Ընդհանուր իրավունակությունը ենթադրում է իրավունքի սուբյեկտի հնարավորությունը օրենքով չարգելված ցանկացած գործունեություն իրականացնելու համար ունենալ իրավունքներ և կրել պարտականություններ: Իսկ հատուկ իրավունակությունը ենթադրում է իրավաբանական անձի մոտ միայն այնպիսի իրավունքների ու պարտականությունների առկայություն, որոնք անհրաժեշտ են կանոնադրությամբ ամրագրված նպատակներին հասնելու համար²⁰:

Մինչև ՀՀ նոր քաղաքացիական օրենսգրքի ընդունումը Հայաստանի Հանրապետությունում իրավաբանական անձինք օժտված էին հատուկ իրավունակությամբ, ինչը, մեր կարծիքով, արգելք էր շուկայական հարաբերությունների բնականոն զարգացման համար: Սակայն ՀՀ նոր քաղաքացիական օրենսգրքին առևտրային կազմակերպության համար ամրագրեց օրենքով չարգելված գործունեության ցանկացած տեսակ իրականացնելու հնարավորություն, որի արդյունքում այդ խոչընդոտը որոշակիորեն հաղթահարվեց: Սահմանվեց, որ առևտրային կազմակերպությունները կարող են ունենալ գործունեության ցանկացած տեսակներ իրականացնելու համար անհրաժեշտ քաղաքացիական իրավունքներ և կրել քաղաքացիական

Կորպորատիվ իրավունք

պարտականություններ (Քաղ. օր-ի 52-րդ հոդված): Սակայն օրենսգիրքը միաժամանակ նախատեսեց, որ գործունեության առանձին տեսակներով, որոնց ցանկը սահմանվում է օրենքով, իրավաբանական անձը կարող է զբաղվել միայն հատուկ թույլտվության (լիցենզիայի) հիման վրա: Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ բաժնետիրական ընկերության իրավունակությունը կարող է սահմանափակվել միայն օրենքով նախատեսված դեպքում և օրենքով սահմանված կարգով, ինչպես նաև ընկերության կանոնադրությամբ:

Այսինքն՝ բաժնետիրական ընկերությունը կարող է ունենալ օրենքով չարգելված գործունեության ցանկացած տեսակ իրականացնելու համար անհրաժեշտ քաղաքացիական իրավունքներ և կրել քաղաքացիական պարտականություններ: Ընկերությունը գործունեության առանձին տեսակներով, որոնց ցանկը սահմանվում է օրենքով, իրավունք ունի զբաղվելու միայն հատուկ թույլտվության (լիցենզիայի) առկայության դեպքում: Բաժնետիրական ընկերության իրավունակությունն ու գործունակությունը միասնական են և ծագում են ընկերության պետական գրանցման պահից: Քաղ. օր-ում և Օրենքում ամրագրված է բաժնետիրական ընկերությունների ընդհանուր իրավունակության կանխավարկածը: Դրա հետ մեկտեղ լիցենզավորումը նշանակում է, որ համապատասխան լիցենզիա չունեցող առևտրային կազմակերպությունը չի կարող զբաղվել լիցենզավորման ենթակա գործունեությամբ: Իսկ որոշակի դեպքերում համապատասխան լիցենզիայի առկայությունը իրավաբանական անձին սահմանափակում է լիցենզավորման ենթակա գործունեությունից, բացի այլ գործունեություն իրականացնելու հնարավորությունը: Օրինակ՝ վիճակախաղի կազմակերպման գործունեությունից բացի, կարող է զբաղվել միայն վիճակախաղերի տոմսերի իրացման, պատրաստման և (կամ) ներմուծման գործունեությամբ («Վիճակախաղերի մասին» ՀՀ օրենք, 5-րդ

հոդված, կետ 1, «ը» ենթակետ), Կենտրոնական դեպոզիտարիային արգելվում է իրականացնել կենտրոնացված պահառուի, կենտրոնացված ռեեստրավարի և արժեթղթերի հաշվարկային համակարգի օպերատորի գործառնությունից բացի որևէ այլ գործունեություն, եթե այլ բան սահմանված չէ Կենտրոնական բանկի կողմից ընդունված նորմատիվ իրավական ակտերով («Արժեթղթերի շուկայի մասին» ՀՀ օրենք, 175-րդ հոդված) և այլն:

Այս հանգամանքը վկայում է կազմակերպության իրավունակության որոշակի սահմանափակման մասին: Ընդհանուր իրավունակության կանխավարկածի օրենսդրական ամրագրումը բաժնետիրական ընկերության հիմնադիրներին չի զրկում իրենց կողմից ստեղծվող իրավաբանական անձի կանոնադրության մեջ գործունեության այն տեսակների ցանկը սահմանելու իրավունքից, որով պետք է զբաղվի հիմնադրվող առևտրային կազմակերպությունը: Այսինքն՝ առևտրային իրավաբանական անձանց հիմնադիրները կարող են գնալ իրավունակության ինքնասահմանափակման:

Նման իրավիճակներում կարևոր է դառնում քաղաքացիական շրջանառության մյուս մասնակիցների շահերի պաշտպանության խնդիրը: Ելնելով այդ շահերի պաշտպանությունից՝ Քաղ. օր-ի 314-րդ հոդվածը սահմանում է, որ իրավունակությունն ինքնասահմանափակված առևտրային կազմակերպության կողմից երրորդ անձանց հետ կնքված գործարքը կարող է անվավեր ճանաչվել միայն այն դեպքում, եթե ապացուցված է, որ գործարքի մյուս կողմը գիտեր կամ ակնհայտորեն պետք է գիտենար նման սահմանափակման մասին:

Ընկերությունը պետք է ունենա իր անվանմամբ կտր կնիք, կարող է ունենալ ֆիրմային անվանում պարունակող դրոշմներ, ձևաթղթեր, ինչպես նաև օրենքով սահմանված կարգով գրանցված խորհրդանիշ, ապրանքային, առևտրային և այլ նշաններ:

Ընկերությունն իր պարտավորությունների համար պատասխանատու է իրեն

Կորպորատիվ իրավունք

պատկանող ամբողջ գույքով և պատասխանատու չէ իր բաժնետերերի պարտավորությունների համար, վերջիններս էլ պատասխանատու չեն ընկերության պարտավորություններով և իրենց պատկանող բաժնետոմսերի արժեքի սահմաններում կրում են ընկերության գործունեության հետ կապված վնասների ռիսկը: Սակայն, եթե ընկերության անվճարունակության (սնանկության) պատճառ է հանդիսանում բաժնետերերի կամ այլ անձանց գործողությունը (անգործությունը), որոնք ունեն ընկերությանը կատարման համար պարտադիր ցուցումներ տալու իրավունք կամ ընկերության գործունեությունն այլ կերպ կանխորոշելու հնարավորություններ, ապա ընկերությանը պատկանող գույքը չբավարարելու դեպքում ընկերության պարտավորությունների համար այդ բաժնետերերի կամ այլ անձանց վրա կարող է դրվել լրացուցիչ (սուբսիդիար) պատասխանատվություն:

Վերոհիշյալ բաժնետերերի կամ այլ անձանց գործողությունները (անգործությունը) համարվում են ընկերության անվճարունակության (սնանկության) պատճառ միայն այն դեպքում, եթե նրանք օգտագործել են իրենց այդ իրավունքը կամ հնարավորությունները՝ ընկերությանը որոշակի գործողություններ կատարելուն կամ չկատարելուն պարտադրելու նպատակով՝ նախօրոք գիտենալով, որ այդ պատճառով ընկերությունը կհայտնվի անվճարունակության (սնանկության) վիճակում:

Հայաստանի Հանրապետությունը և համայնքները պատասխանատվություն չեն կրում ընկերության պարտավորությունների համար, իսկ ընկերությունն էլ իր հերթին պատասխանատվություն չի կրում Հայաստանի Հանրապետության և համայնքների պարտավորությունների համար:

Բաժնետիրական ընկերությունն իրավաբանական անձի միակ կազմակերպարավական ձևն է, որն ունի երկու տեսակ՝ բաց և փակ բաժնետիրական ընկերություններ: Ընկերության ձևի մասին նշումները պետք է արտահայտվեն նրա կանո-

նադրության կամ ֆիրմային անվանման մեջ:

Ընկերությունը համարվում է բաց, եթե նրա բաժնետերերն իրավունք ունեն օտարելու իրենց պատկանող բաժնետոմսերը՝ առանց մյուս բաժնետերերի համաձայնության: Այդ ընկերություններն իրավունք ունեն անցկացնելու իրենց թողարկած բաժնետոմսերի բաց բաժանորդագրություն և դրանց ազատ վաճառք, կարող են իրականացնել նաև իրենց թողարկած բաժնետոմսերի փակ բաժանորդագրություն: Բաց բաժնետիրական ընկերությունների բաժնետերերի թվաքանակը չի սահմանափակվում (Օրենքի 8-րդ հոդված, կետ 1-ին և 2-րդ):

Ընկերությունը համարվում է փակ, եթե ընկերության բաժնետոմսերը բաշխվում են նրա բաժնետերերի (այդ թվում՝ հիմնադիրների) կամ նախապես որոշված այլ անձանց միջև: Փակ ընկերությունն իրավունք չունի անցկացնելու իր թողարկած բաժնետոմսերի բաց բաժանորդագրություն կամ անսահմանափակ թվով անձանց այլ կերպ առաջարկելու ձեռք բերել դրանք (Օրենքի 8-րդ հոդված, կետ 3-րդ):

Փակ ընկերությունը պետք է ունենա ոչ ավելի, քան 49 բաժնետեր: Եթե բաժնետերերի թիվը 49-ից ավելի է դարձել, ապա ընկերությունը մեկ տարվա ընթացքում պետք է վերակազմավորվի²¹ կամ համապատասխանաբար կրճատի իր բաժնետերերի թվաքանակը: Հակառակ դեպքում այն ենթակա է դատական կարգով լուծարման:

Փակ ընկերության բաժնետերն ունի այդ ընկերության այլ բաժնետերերի կողմից վաճառվող բաժնետոմսերը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք: Եթե ընկերության կանոնադրությամբ նախատեսված ժամկետում բաժնետերերից ոչ մեկը չի օգտվում նախապատվության իրավունքից, ապա ընկերությունն իրավունք ունի այդ բաժնետոմսերը ձեռք բերել սեփականատիրոջ հետ համաձայնեցված գնով: Ընկերության կողմից բաժնետոմսերը ձեռք բերելուց հրաժարվելու կամ դրանց գնի վերաբերյալ համաձայնության չզալու դեպքում

Կորպորատիվ իրավունք

բաժնետոմսերը կարող են օտարվել երրորդ անձի: Ընկերության կողմից բաժնետոմսերը ձեռք բերելու կամ դրանցից հրաժարվելու մասին որոշումը կայացնում է ընկերության բաժնետերերի ընդհանուր ժողովը, եթե ընկերության կանոնադրությամբ այլ բան նախատեսված չէ:

Փակ ընկերության բաժնետերերի կողմից վաճառվող բաժնետոմսերը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունքի իրականացման կարգը և ժամկետները սահմանվում են ընկերության կանոնադրությամբ: Սակայն նախապատվության իրավունքի իրականացման ժամկետը չի կարող բաժնետոմսերի վաճառքի առաջարկման պահից 30 օրից պակաս և 60 օրից ավելի լինել:

Հարկ ենք համարում նշել, որ նախապատվության իրավունք նախատեսող նորմն ըստ էության ունի ձևական բնույթ և պրակտիկայում հեշտությամբ շրջանցվում է: Մասնավորապես, նախապատվության իրավունքը գործում է միայն բաժնետոմսերի վաճառքի դեպքում: Այսինքն, բաժնետոմսերը վաճառելուց բացի, այլ գործարքների միջոցով օտարելիս (նվիրատվություն, փոխանակություն) փակ բաժնետիրական ընկերության բաժնետերերը բաժնետոմսերը ձեռք բերելու հնարավորությունից զրկվում են: Բացի այդ, միանշանակ կարող ենք նշել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում գործող փակ բաժնետիրական ընկերությունների ճնշող մեծամասնության կանոնադրությունները կազմված են արդարադատության նախարարի կողմից հաստատված կանոնադրությունների տիպային ձևերի հիման վրա, որոնցով բաժնետերերի նախապատվության իրավունքի իրականացման կարգը սահմանված չէ, այլ բառացի արտացոլված է օրենքի նորմը: Այս առումով հետաքրքրական է Վճռաբեկ դատարանի կողմից թիվ 3-2027 (ՎԳ-) քաղաքացիական գործով կայացված որոշումը և գործի նախապատմությունը²²:

Դիմելով դատարան՝ հայցվորը խնդրել է կողմերի միջև կնքված «Ավտոմատիկա ԳՀԻ» ՓԲ ընկերության բաժնետոմսերի նվիրատվության և առուվաճառքի պայմա-

նագրերը ճանաչել անվավեր և իրեն վերապահել իր՝ որպես բաժնետիրոջ, դրանք գնելու նախապատվության իրավունքը՝ իրեն փոխանցելով գնորդի իրավունքներն ու պարտականությունները:

Լռու մարզի առաջին ատյանի դատարանի 18.05.2006թ. վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 19.07.2006թ. վճռով հայցը բավարարվել է մասնակի՝ պատասխանողներ Խաչատուր Խաչատրյանի և Արայիկ Կոստանդյանի միջև 2005թ. դեկտեմբերի 5-ին կնքված և նոտարական կարգով վավերացված 99582 հատ 45.86% ընկերության բաժնետոմսերի առուվաճառքի պայմանագրով, պայմանագրի նույն պայմաններով գնորդի իրավունքները և պարտականությունները փոխանցվել են հայցվոր Հովհաննես Ազիզբեկյանին²³:

Գործով վճռաբեկ բողոք ներկայացրած պատասխանողներ Արայիկ Կոստանդյանը, Խաչատուր Խաչատրյանը և Վարդգես Վարդերեսյանը խնդրել են բեկանել (ուժը կորցրած ճանաչել) ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 19.07.2006թ. վճիռը և օրինական ուժ տալ Լռու մարզի առաջին ատյանի դատարանի 18.05.2006թ. թիվ 2/1007-2006թ. վճռին: Գործով բողոք է ներկայացրել նաև հայցվոր Հովհաննես Ազիզբեկյանը և խնդրել է ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի 19.07.2006թ. վճիռը բեկանել մասնակի՝ նվիրատվության պայմանագրին վերաբերող մասով:

Քննելով վճռաբեկ բողոքները՝ նշված հիմքերի սահմաններում Վճռաբեկ դատարանը պատասխանողների բողոքը բավարարել է հետևյալ հիմնավորումներով.

* «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 47-րդ և 48-րդ հոդվածները երաշխիքային նորմեր են սահմանում ընկերության բաժնետերերի համար ընկերության կողմից բաժնետոմսեր թողարկելու դեպքում: Վճռաբեկ դատարանը, ուսումնասիրելով տվյալ գործում առկա փաստերը, գտավ, որ տեղի է ունեցել ոչ թե բաժնե-

տոմսերի թողարկում, այլ բաժնետիրոջ կողմից սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող բաժնետոմսերի օտարում: Իրավաբանական հետևանքների առումով այս երկու փաստերը միմյանցից տարբերվում են նրանով, որ բաժնետոմսերի թողարկումը հանգեցնում է ընկերության կանոնադրական կապիտալի մեծացմանը, իսկ բաժնետոմսի օտարումը հանգեցնում է ընկերության մասնակիցների կազմի և/կամ մասնակիցների կողմից տնօրինվող բաժնետոմսերի քանակի փոփոխությանը և ոչ մի կերպ չի հանգեցնում կանոնադրական կապիտալի չափի փոփոխման: Հետևաբար, «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 47-րդ և 48-րդ հոդվածի կանոնները սույն վեճի նկատմամբ կիրառելի չեն:

* ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի կանոնները կիրառվում են բաժնային սեփականության հարաբերությունների նկատմամբ:

* ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ փակ բաժնետիրական ընկերության բաժնետերն ունի այդ ընկերության այլ բաժնետերերի կողմից վաճառվող բաժնետոմսերի ձեռքբերման նախապատվության իրավունք: Տվյալ դեպքում առկա է նվիրատվության գործարք, որի նկատմամբ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասով և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածով բաժնետիրոջ նախապատվության իրավունքը սահմանող համապատասխան դրույթը կիրառելի չէ:

* Փակ բաժնետիրական ընկերությունների բաժնետերերի կողմից իրենց բաժնետոմսերն օտարելու հետ կապված հարաբերությունները կարգավորվում են «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի երրորդ մասով: «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ փակ բաժնետիրական ընկերության բաժնետերերի կողմից վաճառվող բաժնետոմսերը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք ունեն ընկերության կամ երրորդ անձի նկատմամբ, այլ ոչ թե միմյանց նկատմամբ:

ճառվող բաժնետոմսերը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունքի իրականացման կարգը և ժամկետները սահմանվում են ընկերության կանոնադրությամբ, իսկ նախապատվության իրավունքի ժամկետը չի կարող բաժնետոմսերի վաճառքի առաջարկման պահից 30 օրից պակաս և 60 օրից ավելի լինել: Տվյալ դեպքում ընկերության կանոնադրության 6.2-րդ կետում բառացիորեն վերարտադրված են «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի երրորդ մասով սահմանված դրույթները, և ամրագրված է միայն բաժնետիրոջ կողմից բաժնետոմսերի ձեռք բերման նախապատվության իրավունքի իրականացման ժամկետը /գ.թ. 47/: Ընկերության կանոնադրության մեջ բաժնետերերի նախապատվության իրավունքի իրականացման կարգի բացակայության պայմաններում բաժնետոմս վաճառող բաժնետերը չունի օրենքով կամ կանոնադրությամբ սահմանված՝ բաժնետոմսերի վաճառքի մասին ընկերության մնացած բոլոր բաժնետերերին տեղեկացնելու պարտականություն: Ընկերության կանոնադրության մեջ բաժնետերերի նախապատվության իրավունքի իրականացման կարգի բացակայության պայմաններում բաժնետոմսերի՝ ընկերության որևէ բաժնետիրոջը վաճառելը չի կարող համարվել «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջների խախտում, քանի որ փակ բաժնետիրական ընկերության բաժնետոմսերի վաճառքի դեպքում ընկերության մնացած բաժնետերերն օտարվող բաժնետոմսերը ձեռք բերելու նախապատվության իրավունք ունեն ընկերության կամ երրորդ անձի նկատմամբ, այլ ոչ թե միմյանց նկատմամբ:

Այսպիսով, վճռաբեկ դատարանը գտավ, որ հայցվոր Հովհաննես Ազիզբեկյանի վճռաբեկ բողոքը ենթակա է մերժման, իսկ պատասխանողներ Արայիկ Կոստանդյանի, Խաչատուր Խաչատրյանի և Վարդգես Վարդերեսյանի վճռաբեկ բողոքը՝ բավարարման:

Կորպորատիվ իրավունք

Նշվածից կարելի զալ այն եզրակացության, որ օրենքով իրավաբանական անձի որևէ կազմակերպարավական ձևի հետ կապված բաժնետոմսի, փայի կամ բաժնեմասին ձեռք բերման նախապատվության իրավունք սահմանելու պարագայում, օրենքով պետք է սահմանել նախապատվության իրավունքի իրականացման արդարացի կարգ, որ թույլ կտա հավասարակշռել բոլոր շահագրգիռ սուբյեկտների շահերը:

Ի տարբերություն փակ բաժնետիրական ընկերության բաց բաժնետիրական ընկերության բաժնետերերն ազատ են իրենց բաժնետոմսերն օտարելու ինչպես մյուս բաժնետերերին, այնպես էլ երրորդ անձանց: Դրա հետևանքով բաց բաժնետիրական ընկերության մասնակիցների կազմը, որը համեմատաբար մեծաթիվ է, հեշտությամբ կարող է փոխվել: Այստեղից էլ ծագում է նման բաժնետիրական ընկերության գործերը հրապարակային վարելու անհրաժեշտությունը: Ելնելով դրանից, ՀՀ բաղ. օր-ի 107-րդ հոդվածի 2-րդ կետը սահմանում է, որ բաց բաժնետիրական ընկերությունը պարտավոր է ամեն տարի, ի գիտություն բոլորի, հրապարակել իր տարեկան հաշվետվությունը և հաշվապահական հաշվեկշիռը: Նման հրապարակումները չեն կարող վնաս պատճառել ընկերությանը, բանի որ դրանք առևտրային գաղտնիք չեն պարունակում: Բացի դրանից, բաց բաժնետիրական ընկերության մասնակից կարող է լինել ցանկացած անձ:

Ի տարբերություն բաց բաժնետիրական ընկերության, որը կարող է ունենալ անգամ հազարավոր բաժնետերեր, փակ բաժնետիրական ընկերության մասնակիցների թիվը սահմանափակ է՝ 49 անձ:

Փակ բաժնետիրական ընկերության համար գործերը հրապարակային վարելու պարտականություն սահմանված չէ: Այս առումով, փակ բաժնետիրական ընկերությունը նման է սահմանափակ և լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերություններին: Միաժամանակ, հարկ է հատուկ ընդգծել, որ թե փակ բաժնետիրական ըն-

կերությունները և թե բաց բաժնետիրական ընկերություններն իրավաբանական անձի նույն կազմակերպարավական ձևի, բաժնետիրական ընկերության, տարատեսակներն են և չեն համարվում առևտրային կազմակերպությունների ինքնուրույն կազմակերպարավական ձևեր:

Կարծում ենք, որ օրենսդրի կողմից բաժնետիրական ընկերությունների երկու տեսակների նախատեսումը գործնականում էական նշանակություն չունի և կրում է արհեստական բնույթ²⁴: Բաժնետիրական ընկերությունների տեսակների չնախատեսման դեպքում, համապատասխան իրավակարգավորման առկայության պայմաններում, ցանկացած բաժնետիրական ընկերության կանոնադրությամբ կարելի է նախատեսել բոլոր այն առանձնահատկությունները, որոնք բնութագրական են փակ բաժնետիրական ընկերությանը և ստանալ այն արդյունքը, որին ձգտում է հասնել օրենսդիրը՝ սահմանելով բաժնետիրական ընկերության տեսակները:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ կարելի է նշել, որ բաժնետիրական ընկերության կազմակերպարավական ձևն ունի հետևյալ առավելությունները.

* Նպաստում է խոշոր ներդրումների ներգրավմանը: Բաժնետիրական ընկերությունները, ի տարբերություն այլ առևտրային կազմակերպությունների, ունեն ավելի ցածր գնով ներդրումների ներգրավման հնարավորություն: Մասնավորապես, բաժնետիրական ընկերության ղեկավարությունը, բանկերին և այլ վարկային կազմակերպություններին դիմելու փոխարեն, հնարավորություն է ստանում կապիտալ ներգրավել՝ թողարկելով բաժնետոմսեր, պարտատոմսեր և այլ արժեթղթեր: Ընկերության կազմակերպարավական ձևը հիմնականում գերադասելի է մեծ թվով մասնակիցներ ունեցող և խոշոր ծրագրեր իրականացնող կազմակերպությունների համար:

* Վնասների ռիսկի ապակենտրոնացումը: Բաժնետիրական ընկերության գործունեության ռիսկը կապիտալի շուկաների միջոցով բաշխվում է բազմաթիվ բաժնետե-

րերի միջև, որոնք կրում են միայն ընկերությունում իրենց ներդրած գումարների կորուստի ռիսկը:

* Բաժնետերերի պատասխանատվության սահմանափակումը: Բաժնետիրական ընկերության բաժնետերերի ֆինանսական ռիսկը սահմանափակված է նրանց պատկանող բաժնետոմսերի արժեքի գումարով: Բաժնետերերը պատասխանատվություն չեն կրում բաժնետիրական ընկերության իրավական կամ ֆինանսական պարտավորությունների համար: Այս հան-

գամանքը բաժնետիրական ընկերությունը դարձնում է համատեղ գործունեություն իրականացնելու նախընտրելի ձև, քանի որ ներդրումների այլ ձևերը կապված են մեծ ռիսկի հետ:

* Ընկերության պրոֆեսիոնալ ղեկավարումը: Բաժնետիրական ընկերության կազմակերպական կառուցվածքը բաժնետերերին լայն հնարավորություն է ընձեռում վարձելու բարձրորակ մասնագետների և իրականացնելու ընկերության արդյունավետ ղեկավարումը:

1. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права. М., 1985, с. 88-94. *Brinz A.* Von Lehrbuch der pandekten. Erlangen, 1879.
2. *Beseler K.G.* Von Volksrecht und Juristenrecht, 1843.
3. *Gierke O.F.* Von Detsches Privatrecht. Berlin, 1895.
4. **Ավետիսյան Վ. Չ.** Բաժնետիրական իրավունք, ուսումնական ձևով, Եր., 2005, էջ 9:
5. Гражданское право, Учебник /под редакцией А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого/. М., 2005, с. 141-142.
6. Իրավաբանական անձանց մասին տեսություններին առավել մանրամասն անդրադարձել ենք սույն աշխատության առաջին պարագրաֆում:
7. **Քսրիսյան Տ.Կ.** Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք: Առաջին մաս, Երևան, 2000թ., էջ 107-111: Гражданское право, Учебник /под редакцией А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого/. М., 2005, с. 143. *Шумкина И.С.* Корпоративное право, изд-во "Волтерс Клувер". М., 2007, с. 68-70 и др.
8. *Ланнес В.В.* Акционерное право. М., 1999, с. 44.
9. **Ավետիսյան Վ. Չ.** Բաժնետիրական իրավունք: Երևան, 2005, էջ 11-12:
10. Մեր կարծիքով, այս դեպքում ձեռք են բերվում ոչ թե պարտավորական, այլ կորպորատիվ իրավունքներ:
11. **Քսրիսյան Տ.Կ.** Գործարարական իրավունք, Երևան, 2007, էջ 90-93:
12. Գտնում ենք, որ քրացույցի պատասխանատվության ընկերության կազմակերպիչական անձն արհեստածին է, ՀՀ իրավական համակարգում՝ ոչ կենսունակ: Մասնավորապես, 14 տարվա ընթացքում ՀՀ-ում մնան կազմակերպիչական անձ ունեցող իրավաբանական անձ չի տեղծվել, ուստի առաջարկում ենք իրավաբանական անձի այդ կազմակերպիչական անձ Օրենսգրքով չնախատեսել:
13. Ընկերակցությունների վերաբերյալ Օրենսգրքի իրավակարգավորումը ևս խիստ բերի է ու ոչ ամբողջական, ինչի արդյունքում, Օրենսգրքի գործողության 14 տարիների ընթացքում, ՀՀ-ում ընկերակցություններ չեն ստեղծվել: Նշված իրավիճակը բացառելու համար անհրաժեշտ է ընկերակցությունների սուբյեկտային կազմի և հիմնադիր փաստաթղթի հետ կապված համապատասխան կատարել փոփոխություններ, ինչը, մեր կարծիքով, կնպաստի ՀՀ-ում ընկերակցությունների կազմակերպիչական ձևի տարածմանը:
14. *Суворов Н.С.* О юридических лицах по римскому праву. М., 2000, с. 67, 141. *Козлова Н. В.* Понятие и сущность юридического лица: Очерк истории и теории. М., 2003, с. 213.
15. *Тарасов И. Т.* Учение об акционерных компаниях. М., 2000, с. 68-69.
16. The Civil Code of Georgia, article 24, <http://www.lexadin.nl/wlg/legis/nofr/oeur/arch/geo/CIVILC ODE.pdf>.
17. Համեմատելով քաղաքացիական օրենսգրքի 106-րդ հոդվածի 1-ին կետում տրված բաժնետիրական ընկերության սահմանումը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասում տրված սահմանման հետ՝ տեսնում ենք, որ օրենքում այն ենթարկվել է որոշակի փոփոխության, մասնավորապես, Օրենսգրքում բաժնետիրական ընկերությունը բնորոշվում է հետևյալ կերպ. «Բաժնետիրական ընկերություն է համարվում այն ընկերությունը, որի կանոնադրական կապիտալը բաժանված է

- որոշակի թվով բաժնետոմսերի»: Իսկ օրենսգրքի 157-րդ հոդվածում բաժնետոմսը բնորոշվում է որպես արժեթուղթ, որը հավաստում է որևէ տիրոջ (բաժնետիրոջ) բաժնետիրական ընկերության շահույթից շահութաբաժնի ձևով մաս ստանալու, բաժնետիրական ընկերության կառավարմանը մասնակցելու և նրա լուծարումից հետո մնացած գույքից մաս ստանալու իրավունքը: Ըստ էության, օրենքի հեղինակները գտել են, որ բաժնետիրական ընկերության կառավարմանը մասնակցելու իրավունքը պարտավորական իրավունք է և փորձել են բաժնետոմսի սեփականատիրոջ փոխարեքությունների ընկերության հետ ներկայացնել որպես պարտավորական հարաբերություններ, որի հետ մենք համամիտ չենք: Մենք գտնում ենք, որ բաժնետոմսը հավաստում է բաժնետիրոջ ընկերության հանդեպ ունեցած կորպորատիվ իրավունքներ, և հետևաբար Օրենքում և Օրենսգրքում բաժնետիրական ընկերությունը պետք է բանաձևի որպես կորպորատիվ տիպի կազմակերպություն, որի կանոնադրական կապիտալը բաժանված է ընկերության նկատմամբ բաժնետերերի կորպորատիվ իրավունքը հավաստիացնող որոշակի թվով բաժնետոմսերի:
18. Հետաքրքրական է ամերիկյան տեսաբանների կողմից մշակված «Պայմանագրի տեսությունը», որը բաժնետիրական ընկերությունը դիտում է որպես պայմանագիր կորպորացիայի մասնակիցների, կորպորացիայի մասնակիցների և կորպորացիայի, կորպորացիայի մասնակիցների կամ կորպորացիայի, մի կողմից, և պետության միջև, մյուս կողմից: *Harry G. Henn, John R. Alexander.* Laws of Corporations, West Publishing Co., 1983, p. 952-953.
19. **Նազարյան Վ.** Իրավաբանական անձինք: Երևան, 2000, էջ 59:
20. Гражданское право, Учебник /под редакцией А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого/. М., 2005, с. 151-152.
21. Կարծում ենք, որ վերականգնվողում բաղը «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքում և քաղաքացիական օրենսգրքում սխալ է օգտագործված, քանի որ փակ և բաց բաժնետիրական ընկերությունները միևնույն կազմակերպիչական անձ ունեցող իրավաբանական անձի՝ բաժնետիրական ընկերության, տեսակն են, իսկ տեսակի փոփոխությունը չի կարող դիտվել որպես կազմակերպիչական անձի փոփոխություն:
22. Վճռաբեկ դատարանի 2006թ. սեպտեմբերի 28-ին թիվ 3-2027 (Վ՝) քաղաքացիական գործով կայացված որոշում:
23. Տարօրինակ է այն, որ վերաբերյալ դատարանը բողոքը բավարարելիս ղեկավարվել է Քաղաքացիական օրենսգրքի ընդհանուր բաժնային սեփականության և «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 47-րդ և 48-րդ հոդվածներով կարգավորվող ընկերության կողմից քրացույցի բողոքով բաժնետոմսերի տեղաբաշխման մասին կանոններով, ինչը, մերմ ասած, զարմանք է առաջացնում: Այս խնդրին մենք առավել մանրամասն կանդիդատներն սույն աշխատության հաջորդ գլխում:
24. Հարկ ենք համարում նշել, որ բաժնետիրական ընկերության երկու տեսակների տարանջատումը գոյություն ունի միայն հետխորհրդային մի քանի պետություններում, զարգացած տնտեսություն ունեցող և կորպորատիվ իրավաբարբերությունների ձևավորված ավանդույթներ ունեցող պետություններից հայտնի է բաժնետիրական ընկերությունը՝ որպես իրավաբանական անձի ինքնուրույն կազմակերպիչական անձ: Սահմանափակ պատասխանատվության ընկերության կազմակերպիչական անձ առկայության պայմաններում, որի առանձնահատկությունների մասին կխոսենք առաք. կարծում ենք, որ կարելի է հրաժարվել բաժնետիրական ընկերությունների տեսակներից:

Տիգրան ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

ԵՊՀ քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ

ՆՈՐ ԵՐԵՎԱՆ ԵՎԱԾ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐՈՎ ԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ՎԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ ԶԵՎԱԿԱՆ ՆԱԽԱԴՐՅԱԼՆԵՐԸ

Նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթի հարուցման դատավարական միջոցն իրավասու անձանց կողմից ներկայացված բողոքն է, որի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող պահանջների ամբողջությունն էլ կազմում են քննարկվող վարույթի ձևական նախադրյալները:

Հարկ է նշել, որ նախկինում, բացառությամբ Լիտվայի, մնացած խորհրդային հանրապետությունների, այդ թվում՝ Հայաստանի քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքերն այս կապակցությամբ որևէ պահանջներ չէին նախատեսում¹: Արդյունքում անհրաժեշտ վավերապայմանների որոշումը հնարավոր էր լինում միայն դատավարական օրենքի համակարգային վերլուծության և տրամաբանական եզրահանգումների միջոցով: Իսկ հարցի այս կերպ լուծումը, ինչպես նշում է Ա.Պ. Տոմինան, բավարարող չէ, քանի որ կարող է ազդել կողմերի մրցակցության և դատարանի վերջնական որոշման արդյունքների վրա²:

Ենթադրվում էր, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի³ (այսուհետ կրճատ՝ «ՔԴ-Օ») ընդունման ժամանակ այս խնդիրը պետք է արժանանար անհրաժեշտ ուշադրության: Սակայն ՔԴ-Օ-ի ընդունմամբ ոչ միայն չամրագրվեց նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքի ձևին և բովանդակությանը ներկայացվող առանձին պահանջներ, այլև ընդհանրապես անտեսվեց նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթի ինքնուրույն գոյության իրավունքը՝ նոր երևան եկած հանգամանքները դիտարկելով միայն որպես վճռաբեկ բողոք

բերելու հիմքեր: Եվ միայն «ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» Հայաստանի Հանրապետության 2007 թվականի նոյեմբերի 28-ի թիվ ՀՕ-277-Ն օրենքի⁴ ընդունմամբ իրերի դրությունը շտկվեց, և ՔԴ-Օ-ն առանձին լրացվեց նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման դիմումի բովանդակությունը սահմանող 204¹²-րդ հոդվածով:

Ներկայումս նոր երևան եկած, ինչպես նաև նոր հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքին ներկայացվող պահանջները սահմանված են ՔԴ-Օ 204.36-րդ հոդվածում, որում, թեև ուղղակիորեն դրույթներ չկան բողոքի ձևի կապակցությամբ, սակայն, հետագուտվող վարույթը կարգավորող նորմերի համադրված վերլուծությունը վկայում է, որ այն պետք է ներկայացվի գրավոր ձևով:

ՔԴ-Օ 204.36-րդ հոդվածը սահմանում է, որ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքը պետք է պարունակի՝ 1) այն դատարանի անվանումը, որին բողոքը հասցեագրվում է, 2) վերանայման ենթակա դատական ակտի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը, 3) դատական ակտի վերանայման հիմք դարձած նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքի շարադրանքը, 4) բողոքով ներկայացվող պահանջը՝ ըստ համապատասխան նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքի, 5) բողոք ներկայացրած անձի անունը, ազգանունը (անվանումը), 6) բողոքին կցվող փաստաթղթերի ցանկը:

Ինչպես բխում է վերոգրյալից, օրենսդիրը, որպես բողոքի բովանդակային տարր, չի ամրագրել բողոք բերող անձի բնակության (գտնվելու) վայրի հասցեի մասին տե-

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ԴԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ղեկությունները: Եվ եթե վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոքների դեպքում այսպիսի տեղեկությունները կարող են հիմնականում անհրաժեշտ չլինել, քանի որ վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթները ժամանակային առումով, որպես կանոն, կրում են շարունակական բնույթ, ապա նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթի դեպքում, մեր կարծիքով, իրավիճակն այլ է:

Մասնավորապես, հաշվի առնելով այն, որ այս վարույթի հարուցումը թույլատրելի է դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո մինչև քսան տարին լրանալը՝ ակնհայտ է, որ այդ ժամանակահատվածում ողջամտորեն հնարավոր է բողոք բերող անձի հասցեի փոփոխություն: Իսկ բոլոր այն դեպքերում, երբ բողոքարկման նախաձեռնություն են ցուցաբերում գործին մասնակցող անձանց իրավահաջորդները և գործի քննությանը մասնակցություն չունեցած դատախազությունը, ապա հասկանալի է, որ նրանց կողմից իրենց հասցեները հայտնելու պարտականության նախատեսումն ավելի, քան անհրաժեշտ է: Հետևապես, կարելի է համաձայնել Ա.Բ. Բորիսովայի այն կարծիքի հետ, որ բողոքը պետք է պարունակի, ի թիվս այլ տեղեկությունների, նաև բողոք բերող անձի բնակության կամ գտնվելու վայրի հասցեն⁵:

Մասնագիտական գրականության մեջ որպես նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման բողոքին ներկայացվող պահանջ է դիտարկվում գործի համարը և դատական ակտը կայացրած դատարանի անվանումը⁶: Գատական գործի համարը, ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի «Հայաստանի Հանրապետության դատարանների գործավարության կանոնները հաստատելու մասին» 2007 թվականի դեկտեմբերի 21-ի թիվ 23-Լ որոշմամբ հաստատված 4-րդ հավելվածի 1-ին կետի համաձայն, իր մեջ ներառում է դատարանի ծածկագիրը, դատական գործի գրանցման հերթական համարը, դատական գործի հերթական տեսակի ծածկագիրը և դատական գործի ստաց-

ման ժամանակը: Այսինքն՝ այն իրենից ներկայացնում է դատական գործն անհատականացնող տեղեկությունների համակցություն: Իսկ դատական ակտը կայացրած դատարանի անվանման հիշատակումը որոշակիացնում է բողոքարկման օբյեկտը և առերևույթ թույլ տալիս լուծել այն հարցը, թե արդյոք բողոքը հասցեագրված է համապատասխան դատարանին:

Հենց այս պարզ իրողությունից ելնելով է օրենսդիրը վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների կապակցությամբ, ի թիվս այլ տեղեկությունների, դատական գործի համարը և բողոքարկվող դատական ակտը կայացրած դատարանի անվանումը՝ նշելը համարում պարտադիր (ՔԳՕ 210-րդ հոդված, 1-ին մաս, 3-րդ կետ և 231-րդ հոդված, 1-ին մաս, 3-րդ կետ): Մինչդեռ ՔԳՕ-ն, շեղվելով իրավակարգավորման այս ընդհանուր տրամաբանությունից, անհասկանալի պատճառներով, որպես նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման բողոքում ներառվող տեղեկություն, չի նախատեսել գործի համարը և դատական ակտը կայացրած դատարանի անվանումը, ինչը, բնականաբար, ենթակա է շտկման:

Գործող դատավարական օրենքի բացթողումներից մեկն էլ կարելի է համարել այն, որ օրենսդիրը, ամրագրելով նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքին կից ներկայացվող փաստաթղթերի ցանկը՝ նշելու պահանջ, չի հստակեցրել այն փաստաթղթերի շրջանակը, որոնք պետք է կցվեն նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքին: Իսկ այդ հանգամանքը կարող է խնդիրներ առաջացնել իրավունքի սուբյեկտների կողմից դատական ակտերի վերանայման իրենց իրավունքն արդյունավետորեն իրացնելիս, քանի որ ՔԳՕ 204.37-րդ հոդվածի 4-րդ մասը, ի թիվս այլ դեպքերի, բողոքը վերադարձնելու հիմք է դիտարկում դրա բովանդակությանը ներկայացվող պահանջների չպահպանումը, այդ թվում՝ կից ներկայացվող փաստաթղթերի ցանկը չնշելը:

Քաղաքացիական դատավարութիւն

Ի հարկէ, խնդիրը որոշակիորեն մեղմում է ՔԳՕ 204.38-րդ հոդվածի 1-ին մասի իրավակարգավորումը, որը թույլ է տալիս նոր և նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթի վրա տարածել ՔԳՕ ընդհանուր դրույթները, եթէ քննարկվող վարույթի վերաբերյալ առանձնահատուկ կանոններ նախատեսված չեն: Այդուհանդերձ, վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների բովանդակության վերաբերյալ դրույթների մեխանիկական կիրառման դեպքում կարող են անտեսվել նոր երևան եկած հանգամանքներով վերանայման բողոքի բովանդակային առանձնահատկությունները: Դրա հետ մեկտեղ, հենց այդ առանձնահատկությունների ուժով նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքին կից ներկայացվող փաստաթղթերի մի մասը նախատեսված չէ վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների վերաբերյալ իրավակարգավորումներում, ինչի պատճառով էլ ՔԳՕ-ի «ընդհանուր դրույթներ»-ի սուբսիդիար կիրառումը չի կարող նպաստել խնդրի լիարժեք լուծմանը:

Նման պայմաններում տեսական և գործնական մեծ կարևորություն է ստանում այն հարցի պատասխանը, թե ինչպիսի փաստաթղթեր պետք է կցվեն վերանայման բողոքին:

Նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքը, ինչպես և մյուս դատավարական փաստաթղթերն իրավական հետևանքներ առաջացնելու համար պետք է ստորագրված լինեն իրավասու անձանց կողմից: Հետևաբար, բոլոր այն դեպքերում, երբ նշված բողոքը ստորագրվում է ներկայացուցչի կողմից, ապա բողոքին պետք է կցվեն նրա լիազորությունները հավաստող փաստաթղթեր⁷:

Ի տարբերություն վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքների, որոնք հանդիսանում են պետական տուրքի գանձման օբյեկտ՝ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման բողոք բերողներին օրենսդիրն ազատել է պետական

տուրքի վճարումից («Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի⁸ 22-րդ հոդված, 1-ին մաս, «թ» կետ): Դա բացատրվում է նրանով, որ քննարկվող վարույթի շրջանակներում պետությունը՝ ի դեմս դատարանների, կատարում է ոչ թե նոր գործողություններ, այլ լրացնում է նախկին գործողության՝ հայցադիմումի կամ բողոքի քննության ժամանակ օբյեկտիվ պատճառներով տեղ գտած թերությունները: Ըստ էության, դա է նկատի ունեցել ՀՀ սահմանադրական դատարանը հետևյալ դիրքորոշումը՝ ձևակերպելիս. «Նշված դեպքերում պետական տուրք վճարելու պարտականության բացակայությունը պայմանավորված է այն տրամաբանությամբ, որի համաձայն՝ դատարանի կողմից կատարվող գործողությունը, որպես պետական տուրքի գանձման օբյեկտ, թելադրված է օբյեկտիվորեն փաստված իրավական անհրաժեշտությամբ...»⁹:

Վերոգրյալի համատեքստում ուշադրության է արժանի «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 22-րդ հոդվածի 1-ին մասի «թ» կետի այն ձևակերպումը, ըստ որի՝ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքներով պետական տուրքի վճարումից ազատված են միայն ֆիզիկական անձինք և ոչ առևտրային կազմակերպությունները: Արդյունքում ստացվում է, որ առևտրային իրավաբանական անձինք կրում են նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոք ներկայացնելու համար պետական տուրք վճարելու պարտականությունը, ինչը, մեր կարծիքով, հակասում է ոչ միայն նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթի էությանը, այլև համատեղելի չէ օրենքի առջև իրավահավասարության սկզբունքի հետ: Հետևաբար, անհրաժեշտ է քննարկվող դրույթից հանել սուբյեկտային սահմանափակում նախատեսող ձևակերպումները:

Այսպիսով, չնայած վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքներին կից ներկայացվող փաստաթղթերի ցանկի վերաբերյալ դրույթները

ՔԳՕ 204.38-րդ հոդվածի 1-ին մասի ուժով կիրառելի են նաև նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքի կապակցությամբ, այնուամենայնիվ, վերջին դեպքում պետական տուրքի վճարման մասին ապացույցի ներկայացման անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ որոշ երկրների դատավարական օրենսդրությունները նախատեսում են նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտի վերանայման բողոքում (հայցադիմում, դիմում և այլն) այն ապացույցները կցելու պահանջ, որոնցով հավաստվում են նոր երևան եկած հանգամանքները: Այսպես, օրինակ, Գերմանիայի Գաշնային Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության կանոնագրքի 558-րդ պարագրաֆի 2-ին մասի համաձայն՝ գործի նորոգման մասին հայցադիմումին պետք է կցվեն այն փաստաթղթերի բնօրինակները կամ պատճենները, որոնց վրա հիմնվում է այդ հայցադիմումը:

Ղազախստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 406.1-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ դատական ակտը նոր երևան եկած հանգամանքներով վերանայելու մասին դիմումին, ի թիվս այլ փաստաթղթերի, պետք է կցվեն նաև նոր երևան եկած հանգամանքները հաստատող փաստաթղթերի պատճենները: Նման դրույթ է պարունակում նաև Ռուսաստանի Գաշնության արբիտրաժային դատավարության օրենսգրքի 313-րդ հոդվածը¹⁰:

Այս կապակցությամբ ուշագրավ են գործող դատավարական օրենսդրության կարգավորումները: Բանն այն է, որ ՔԳՕ-ն, մի կողմից, չի ամրագրում բողոքում նոր երևան եկած հանգամանքները հաստատող ապացույցները նշելու և դրանք բողոքին կցելու պահանջ, սակայն մյուս կողմից՝ բողոք վերադարձնելու հիմք է դիտարկում այն դեպքը, երբ չի ներկայացվել նոր երևան եկած հանգամանքը հաստատող

ապացույց (ՔԳՕ 204.37-րդ հոդված, 4-րդ մաս, 5-րդ կետ): Ասվածից հետևում է, որ օրենսդիրն անուղակիորեն նախատեսել է նոր երևան եկած հանգամանքները հաստատող ապացույցները բողոքին կից ներկայացնելու պարտականություն:

Ինչպես նշվեց, ՔԳՕ 204.31-րդ հոդվածի 1-ին մասը նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոք ներկայացնելու իրավունքով օժտել է նաև գործին մասնակցող անձանց իրավահաջորդներին: Եվ չնայած օրենքն այդ անձանց կողմից բողոքարկման իրավունքն իրացնելու կապակցությամբ որևէ հատուկ կանոններ չի ամրագրել, այնուամենայնիվ, ելնելով դատավարական իրավահաջորդության ինստիտուտի էությունից, այս դեպքում ևս դատարանին պետք է ներկայացվեն իրավահաջորդության փաստը հավաստող ապացույցներ (ժառանգության իրավունքի վկայագիր, պարտքի փոխանցման պայմանագիր և այլն)¹¹:

ՔԳՕ 204.37-րդ հոդվածի 4-րդ մասը նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքը վերադարձնելու հիմք է համարում նաև այն դեպքը, երբ բողոքը ներկայացվել է օրենքով սահմանված ժամկետի խախտմամբ և բողոք ներկայացրած անձը միջնորդություն չի ներկայացրել դա վերականգնելու մասին: Այսպիսի դրույթի ամրագրումն այն իրավաչափ սահմանափակման տրամաբանական շարունակությունն է, ըստ որի՝ դատավարական գործողության ժամկետի լրանալը գրկում է անձին համապատասխան գործողությունը կատարելու հնարավորությունից, որը կարող է վերականգնվել ոչ այլ կերպ, քան դատարանի որոշմամբ՝ գործին մասնակցող անձանց դիմումի հիման վրա (ՔԳՕ 77-րդ հոդված): Ասվածից հետևում է, որ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքին կից ներկայացվող փաստաթուղթ պետք է դիտարկել բաց թողված ժամկետը հարգելի համարելու և այն վերականգնելու մասին միջնորդությունը բոլոր այն դեպքերում, երբ բողոքը ներկայացվում

Քաղաքացիական դատավարություն

է օրենքով սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո:

Քանի որ քաղաքացիադատավարական օրենսդրությունն առանձին դրույթներ չի պարունակում նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքի ներկայացման դատավարական կարգի վերաբերյալ, ապա անհասկանալի է մնում այն հարցի պատասխանը, թե արդյոք բողոք բերած անձը կրում է գործին մասնակցող մյուս անձանց և՛ բողոքը, և՛ կից փաստաթղթերն ուղարկելու և այդ մասին ապացույցը բողոքին կցելու պարտականություն:

Բանն այն է, որ նոր և նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթը կարգավորող նորմերն այս կապակցությամբ չեն պարունակում որևէ կարգավորում, իսկ վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթների համապատասխան դրույթները, որոնք ՔԳՕ 204.38-րդ հոդվածի 1-ին մասի ուժով ենթակա են կիրառման, ունեն որոշակի տարբերություններ: Մասնավորապես, եթե երկու դեպքում էլ բողոք բերող անձինք կրում են բողոքը գործին մասնակցող մյուս անձանց ուղարկելու և այդ մասին ապացույցը բողոքին կցելու պարտականություն (ՔԳՕ 211-րդ և 230-րդ հոդվածներ), ապա միայն վերաքննիչ բողոք ներկայացնելիս է ամրագրված գործին մասնակցող մյուս անձանց նաև բողոքին կից ներկայացվող փաստաթղթերն ուղարկելու պահանջ: Ըստ որում, մնան տարբերությունների հիմքում դրված է այն տրամաբանությունը, որ վճռաբեկ դատարանի իրավասությունը սահմանափակվում է միայն իրավունքի հարցերի ուսումնասիրությամբ¹², իսկ վերաքննիչ դատարանում փաստի հարցերը քննարկման են ենթակա բացառիկ դեպքերում (ՔԳՕ 219-րդ հոդված):

Վերոգրյալի լույսի ներքո ստացվում է, որ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքին, ելնելով նրանից, թե որ ատյանին է ներկայացվում վերանայման բողոքը, պետք է կցվեն մի դեպքում բողոքը և կից

փաստաթղթերը, իսկ մյուս դեպքում՝ միայն բողոքը գործին մասնակցող անձանց ուղարկելու մասին ապացույցներ:

Մինչդեռ նման մոտեցումը, մեր կարծիքով, համահունչ չէ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման վարույթի էությանը: Ասվածը պայմանավորված է այն իրողությամբ, որ, ի տարբերություն վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթների, նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման ժամանակ քննարկման առարկա կարող են լինել բացառապես փաստի հարցեր: Այդ իսկ պատճառով, անկախ նրանից, թե որ դատական ատյանին է հասցեագրվում վերանայման բողոքը, հիմնավոր է թվում բոլոր դեպքերում ոչ միայն բողոքը, այլև կից փաստաթղթերը գործին մասնակցող մյուս անձանց ուղարկելու մասին ապացույց կցելու պարտականության նախատեսումը ՔԳՕ-ում: Նման դիրքորոշումը բխում է նաև կողմերի իրավահավասարության սկզբունքը պահպանելու անհրաժեշտությունից, քանի որ, որպես կանոն, գործին մասնակցող մյուս անձինք չեն տիրապետում նոր երևան եկած հանգամանքները հաստատող փաստաթղթերին¹³:

Կարծում ենք, որ նոր երևան եկած հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքին կցվող փաստաթղթերի հարցը քննարկելիս ուշադրության պետք է հրավիրել նաև ՔԳՕ-ում ամրագրված այն դրույթը, ըստ որի՝ բողոք ներկայացնելիս բողոքի պատճենը պետք է ուղարկվի նաև ստորադաս դատարան, իսկ այդ մասին ապացույցը՝ կցվի վերաքննիչ կամ վճռաբեկ բողոքին:

Անվիճելի է, որ այսպիսի պարտականության ամրագրումը կոչված է ապահովելու անձի՝ ողջամիտ ժամկետում գործի քննության իրավունքը, քանի որ բողոք բերած անձի կողմից ուղարկված բողոքը ստանալուց հետո դատական ակտը կայացրած դատարանի մոտ առաջանում է դատական գործը համապատասխանաբար վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարան ուղարկելու պարտականություն (ՔԳՕ 209-րդ հոդված,

2-րդ մաս և 230-րդ հոդված, 2-րդ մաս): Սակայն նոր երևան եկած հանգամանքները կարգավորող դրույթների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ գործը վերադաս դատարան ուղարկելու պարտականությունը դառնում է անիրագործելի, իսկ բողոքը դատական ակտը կայացրած դատարանին ուղարկելը՝ ինքնանպատակ այն դեպքում, երբ նոր երևան եկած հանգամանքներով բողոք է բերվում հենց վճռաբեկ դատարանի կողմից կայացված դատական ակտերի դեմ:

Անփոփելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք ՔԳՕ 204.36-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ խմբագրությամբ.

«Հոդված 204.36. Բողոքի ձևը և բովանդակությունը

1. Նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքներով դատական ակտերի վերանայման բողոքը ներկայացվում է գրավոր, որը պետք է պարունակի՝

1) այն դատարանի անվանումը, որին բողոքը հասցեագրվում է.

2) բողոք բերող անձի և գործին մասնակցող անձանց անունները (անվանումները), նրանց բնակության (գտնվելու վայրի) հասցեները.

3) դատարանի անվանումը, որի կայացրած դատական ակտի դեմ բերվում է բողոքը, գործի համարը և դատական ակտի կայացման տարին, ամիսը, ամսաթիվը.

4) դատական ակտի վերանայման հիմք հանդիսացող նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքի շարադրանքը և հիմնավորումը, թե ինչու է այն հիմք դատական ակտի վերանայման համար.

5) բողոք բերող անձի պահանջը.

6) բողոքին կցվող փաստաթղթերի ցանկը.

7) բողոք բերած անձի կամ նրա ներկայացուցչի ստորագրությունը:

2. Բողոքին կցվում են՝

1) ներկայացուցչի լիազորությունները հավաստող փաստաթուղթ, եթե այն առկա չէ դատական գործում և բողոքը ստորագրվել է ներկայացուցչի կողմից.

2) նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանքները հաստատող ապացույցներ՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ բողոքը բերվել է սույն օրենսգրքի 204.33-րդ հոդվածի 1-ին և 5-րդ կետերում նախատեսված հանգամանքների հիմքով.

3) իրավահաջորդության փաստը հավաստող փաստաթուղթ, եթե բողոքը ներկայացվում է գործին մասնակցող անձի իրավահաջորդի կողմից.

4) բողոք ներկայացնելու ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն, եթե բողոքը ներկայացվել է սույն օրենսգրքի 204.34-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված ժամկետի խախտմամբ.

5) բողոքը դատական ակտ կայացրած դատարանին ուղարկելու մասին ապացույց՝ բացառությամբ այն դեպքի, երբ բողոքը բերվում է վճռաբեկ դատարանի դատական ակտի դեմ.

6) բողոքը և կից փաստաթղթերի պատճենները գործին մասնակցող այլ անձանց ուղարկելու մասին ապացույցներ:

3. Սույն հոդվածի 2-րդ մասում նախատեսված, ինչպես նաև բողոք բերող անձի այլ միջնորդությունները կարող են ներկայացվել նաև բողոքում ներառվելու ձևով:»:

1. Мельников А.А. и др., Курс советского гражданского процессуального права. Том II. М., Изд-во «Наука», 1981, с. 317-318.
2. Томина А.П. Принцип состязательности на стадиях проверки судебных постановлений в гражданском процессе. Дис. ... к.ю.н. М., 2008, с. 140-141.
3. Ընդունվել է 17.06.1998թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.09.09/20(53):
4. ՀՀՊՏ 2007.12.26/66(590) Հոդ. 1330:
5. Борисов А.Б. Комментарий к гражданскому процессуальному кодексу РФ (постатейный). М., Книжный мир, 2009, с. 495.
6. Гражданский процесс. Учебник /Под. ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. М., «ПРОСПЕКТ», 1997, с. 368.
7. Жентель С.З., Никифоров А.В. Гражданский процесс:

Учебник. — 3-е изд. М., РИОР:ИНФРА-М, 2012, с. 365.
8. Ընդունվել է 27.12.1997թ.: Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.01.11/1:
9. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2010 թվականի մայիսի 25-ի թիվ ՄԳՈ-890 որոշումը (ՀՀՊՏ 2010.06.09/25(759) Հոդ. 612):
10. Рыжаков А.П., Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный)/ А.П. Рыжаков. — М.: Дело и Сервис, 2011, с. 424-425.
11. Гражданский процесс/ И.В. Решетникова, В.В. Янков. — 6-е изд., перераб. М., Норма: Инфра-М, 2012, с. 64.
12. Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի «Միլոսեթա» ՄՊԸ-ն և Մարդկային իրավունքների հարցադրանքի գործով 2008 թվականի հունիսի 17-ի վճիռը, կետ 88 (ՀՀՊՏ 2009.02.11/8(674)):
13. Арбитражный процесс: компендиум / отв. ред. В.В. Янков. М., Изд-во «Инфотропик Медиа», 2011, с. 314.

ՀՈՒԼԻՍ 2013 7 (168)

ԴԱՏԱԿԱՆ ԻՆՏԵԼԵԿՏՈՒԹՅՈՒՆ
71

ՊԱՇՏՊԱՆԻ ՄԱՍՆԱԿՅՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱՆԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՂԱՂՎՄԱՆԸ ԽՈՉԸՆԴՈՏՈՂ ՈՐՈՇ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Հայաստանի Հանրապետությունում Քրեական դատավարությունն իրականացվում է մրցակցության սկզբունքի հիման վրա: Քրեական հետապնդումը, պաշտպանությունը և գործի լուծումը տարանջատված են, և դրանք իրականացնում են տարբեր մարմիններ և անձինք: Մրցակցության սկզբունքը չի կարող ապահովել առանց պաշտպանության, որն իրականացնում է պաշտպանության կողմը՝ նպատակ ունենալով հերքել մեղադրանքը կամ մեղմել պատասխանատվությունը, պաշտպանել այն անձանց իրավունքները և շահերը, որոնց վերագրվում է քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարքի կատարումը, ինչպես նաև նպատակն ասյորինաբար քրեական հետապնդման ենթարկված անձանց իրավունքների վերականգնումը: Այդ իսկ տրամաբանությունը հաշվի առնելով՝ ՀՀ Մասնաճակատային ամրագրվել է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք: Ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ պաշտպանության կողմ են հանդիսանում կասկածյալը, մեղադրյալը, նրանց օրինական ներկայացուցիչները, պաշտպանը, քաղաքացիական պատասխանողը և նրա ներկայացուցիչը: Ուստի հարկավոր է հաշվի առնել, որ պաշտպանության իրականացման՝ որպես կարևորագույն և առանձին դատավարական գործողություն իրականացնելու համար՝ առանձնակի կարևոր է պաշտպանի դերը և մասնակցությունը:

Ըստ հայ հեղինակավոր իրավագետների՝ պաշտպանը դասվում է քրեական դատավարության այն սուբյեկտների շարքին, որոնք գործին մասնակցում են ոչ թե սեփական, այլ մեկ ուրիշ անձի՝ կասկածյալի կամ

մեղադրյալի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության նպատակով և իր դատավարական միակողմանի գործունեությունն իրականացնում է այն հաշվով, որ օգտագործի օրենքով չարգելված բոլոր միջոցները և եղանակներն իր պաշտպանյալի իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելու համար[1]:

Հեղինակավոր իրավագետ Ռ. Կլարկը փաստաբանների անկախության երաշխավորումը դիտարկում է որպես պետության ուղղակի պարտավորություն՝ հաշվի առնելով նման անձանց դերը և կարևորությունը ցանկացած դատավարության ընթացքում: Պետության նման պարտավորությունը հիմնավորվում է նրանով, որ փաստաբաններին դիտարկում են որպես մարդու՝ քաղաքացիական և քաղաքական, ինչպես նաև սոցիալական, տնտեսական և մշակութային իրավունքների պաշտպանության երաշխավորներին[2]:

Ռուս իրավագետներից Պ. Լուպինսկայան նշում է, որ պաշտպանի մասնակցությունը քրեական վարույթին կասկածյալների և մեղադրյալների իրավունքների կարևոր երաշխիք է: Քրեական վարույթի ընթացքում պաշտպանի գործունեության նպատակն է այնպիսի հանգամանքների բացահայտումը, որոնք կարողարացնեն մեղադրյալին կամ կմեղմեն նրանց պատասխանատվությունը: Պաշտպանի գործունեության առանձնահատկությունից ելնելով՝ նա յուրօրինակ հսկողություն է իրականացնում իրավական նորմերի կիրառմանը համապատասխան լիազորված մարմինների կողմից[3]:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրքը) 73-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը, ի թիվս պաշտպանի

ՀՈՒՐԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՆՅԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

այլ իրավունքների և պարտականությունների, սահմանում է, որ վերջինս իրավունք ունի քրեական հետապնդման մարմնի առաջարկով մասնակցել իրականացվող քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններին, քրեական հետապնդման մարմնի թույլտվությամբ մասնակցել քրեական հետապնդման մարմնի կողմից իր միջնորդությամբ իրականացվող բոլոր քննչական և այլ դատավարական գործողություններին, մասնակցել իր պաշտպանյալի մասնակցությամբ իրականացվող ցանկացած քննչական կամ այլ դատավարական գործողությանը, եթե դա պահանջում է կասկածյալը կամ մեղադրյալը, կամ գործողությունը սկսելիս դրա մասին միջնորդում է ինքը՝ պաշտպանը [4]:

Ռուս իրավագետ Ա. Ռիժակովը գտնում է, որ քրեական դատավարության օրենսդրությունը չպետք է նախատեսի որևէ հատուկ թույլտվության կարգի առկայություն փաստաբանին որպես պաշտպան քրեական վարույթ ընդգրկելու համար: Համապատասխան անձից կամ մարմնից, որի վարույթում գտնվում է քրեական գործը չի պահանջվում ընդունել որևէ իրավակիրառ ակտ, որը թույլ կտա կամ կարգելի փաստաբանին մասնակցել քրեական վարույթին որպես պաշտպան: Քննիչը կամ հետաքննության մարմինը չունեն այդպիսի ակտեր ընդունելու լիազորություններ, եթե միայն պաշտպան հանդիսացող փաստաբանը ենթակա չէ բացարկի [5]:

Շատ են դեպքերը, որոնք վերաբերում են վերոնշյալ կարգավորմանը, մասնավորապես՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի պաշտպանի քննչական գործողությունը մասնակցելու ժամանակային սահմանափակմանը, այն դեպքերում, երբ դրա մասին միջնորդում է պաշտպանը, այլ ոչ կասկածյալը կամ մեղադրյալը:

ՀՀ Սահմանադրության 20-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք: Օրենքով նախատեսված դեպքերում իրավաբանական օգնությունը ցույց է տրվում պետական միջոցների հաշվին: Յուրաքանչյուր ոք ունի ձեռքակալման, խափանման միջոցի ընտրման կամ մեղադրանքի առաջադրման պահից իր ընտրությամբ պաշտպան ունենալու իրավունք [6]: Այդ դրույթն իր արտացոլումն է գտել նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածում, որով նախատեսվել է, որ քրեական հանցագործություն կատարելու

մեջ մեղադրվող յուրաքանչյուր ոք ունի իրավունք պաշտպանել իրեն անձամբ կամ իր կողմից ընտրված դատապաշտպանի միջոցով կամ, եթե նա բավարար միջոցներ չունի դատապաշտպանի ծառայությունների դիմաց վճարելու համար, ունենալ անվճար նշանակված դատապաշտպան, երբ դա պահանջում են արդարադատության շահերը [7]:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) իր կայացրած վճիռներից մեկում, անդրադառնալով վերոնշյալ հոդվածին, սահմանել էր, որ, թեև ոչ բացարձակ իմաստով, սակայն յուրաքանչյուր անձի իրավունքը, ում քրեական մեղադրանք է ներկայացվել, արդյունավետորեն ներկայացվել պաշտպանի կողմից, անհրաժեշտության դեպքում նաև՝ պետության կողմից նշանակված փաստաբանի միջոցով, արդար դատաքննության հիմնարար բնութագրիչներից մեկն է (Կրոմբախն ընդդեմ Ֆրանսիայի, գանգատ թիվ 29731/96, 2001թ. փետրվարի 13-ի վճիռ, պարբ. 89) [8]: Սահմանադրական այս իրավունքն իրավական կարգավորում է ստացել արդարադատության իրականացման բոլոր ոլորտներում՝ սահմանադրական, վարչական, քաղաքացիական, քրեական: Քրեական դատավարության շրջանակներում իրավաբանական օգնություն ստանալու սահմանադրական իրավունքը հանդիսանում է նաև իրական երաշխիք կասկածյալին և մեղադրյալին տրված քրեադատավարական իրավունքների իրականացման և պաշտպանության համար, քանի որ մեղադրանքից պաշտպանվելու ընթացքում անձն իր պաշտպանից ստանում է նաև իրավաբանական օգնություն՝ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով: Նշված իրավունքը նաև գտնվում է ուղղակի կապի մեջ ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի հետ՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք [6]:

Օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված պաշտպանի իրավունքներին վերաբերող կարգավորումը, որի համաձայն՝ պաշտպանն իրավունք ունի քրեական հետապնդման մարմնի թույլտվությամբ մասնակցել քրեական հետապնդման մարմնի կողմից իր միջնորդությամբ իրականացվող բոլոր քննչական և այլ դատավարական գործողություններին, հանգեցնում է այդ իրավունքի իրականացման մեխանիզմների սահմանափակման այն դեպքերում, երբ

Քրեական դատավարութուն

կասկածյալը կամ մեղադրյալը, ունենալով պաշտպան, քննչական գործողության շրջանակներում չեն պահանջում նրա մասնակցությունը, այլ դրա մասին միջնորդում է ինքը՝ պաշտպանը: Առհասարակ, քրեական հետապնդման մարմնին նման լիազորություն տրամադրելով, գործնականում հնարավոր են անհարկի և ոչ իրավաչափ սահմանափակումներ՝ կապված քննչական և այլ դատավարական գործողությունների ընթացքում պաշտպանի մասնակցության հետ: Հարկ ենք համարում նաև նշել, որ Օրենսգրքում բացակայում են հստակ պայմաններ և/կամ հիմքեր, որոնց առկայության դեպքում քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը կարող է «թույլ չտալ» պաշտպանին մասնակցել իր միջնորդությամբ իրականացվող քննչական և այլ դատավարական գործողություններին: Նման սահմանափակումը չի բխում նաև Օրենսգրքի 68-րդ հոդվածի պահանջներից, որի համաձայն՝ պաշտպան է այն փաստաբանը, որը քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայացնում է կասկածյալի կամ մեղադրյալի օրինական շահերը և նրանց ցույց է տալիս իրավաբանական օգնություն՝ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով: Պարզ չէ նաև, քրեական հետապնդման մարմնին նման հայեցողություն նախատեսելը, որի արդյունքում կարող է սահմանափակվել անձանց իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը, առհասարակ, բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, թե ոչ:

Ռուսաստանի Դաշնության քրեական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան հոդվածը (հոդված 53, մաս 1, կետ 5) իրավունք է վերապահում պաշտպանին մասնակցել իր միջնորդությամբ իրականացվող բոլոր քննչական և այլ դատավարական գործողություններին, չնախատեսելով նմանատիպ սահմանափակում [9]:

Պարզ չէ նաև, թե ինչ նպատակ է հետապնդել օրենսդիրը, նախատեսելով քրեական վարույթի առանցքային մասնակիցներից մեկի՝ պաշտպանի պարտավորությունները կատարելու համար խոչընդոտ և/կամ սահմանափակում. «...Քննչական գործողությունը սկսելիս դրա մասին միջնորդում է ինքը՝ պաշտպանը»:

Այստեղ անհրաժեշտ է վերլուծել, թե ինչ նկատի ունեն օրենսդիրը՝ «սկսելիս» եզրույթի միջոցով սահմանափակում տալով: Առհասարակ, «սկսելիս» նշանակում է որևէ գործողության կամ գործունեության անցնելուն անմիջապես նախորդող պահը կամ ինչ-որ բա-

նին սկիզբ տալուց անմիջապես առաջ գտնվող ժամանակահատվածը: Այսինքն, եթե տվյալ օրենսդրական դրույթը մեկնաբանենք տառացի, իսկ «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 86-րդ հոդվածի 1-ին մասը պարտավորեցնում է իրավական ակտը մեկնաբանել դրանում պարունակվող բառերի և արտահայտությունների տառացի նշանակությամբ՝ հաշվի առնելով օրենքի պահանջները, հանգում ենք նրան, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ պաշտպանն արդեն սկսված քննչական գործողությանը մասնակցելու միջնորդություն է ներկայացնում, ապա դա, վերոնշյալ դրույթի համաձայն, ենթակա է մերժման, քանի որ չի պահպանվել Օրենսգրքով նախատեսված ժամանակային «սկսելիս» պահանջը [10]:

Վերոնշյալ ձևակերպումները և/կամ սահմանափակումները համահունչ չեն նաև ՄԻԵԿ-ի մի շարք նախադեպային որոշումներով հաստատված իրավական որոշակիության սկզբունքին՝ նորմը պետք է ձևակերպված լինի այնպիսի հստակությամբ, որը թույլ կտա շահագրգիռ անձին, անհրաժեշտության դեպքում նաև խորհրդատվությունից օգտվելով՝ իր վարքագիծը համապատասխանեցնել սահմանված կարգավորումներին և կանխատեսել այն հետևանքները, որոնց կարող են հանգեցնել համապատասխան գործողությունները («Մանդի Թայմսը» ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով վճիռ, 26.04.1979, Մարկիսը ընդդեմ Բեյգիայի գործով վճիռ 13.06.1979) [11]: ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր ՄԴՈ-753 որոշմամբ հստակեցրել էր նաև, որ նորմը չի կարող համարվել «օրենք», եթե այն ձևակերպված չէ բավարար ճշգրտությամբ [12]: Այս դեպքում «սկսելիս» և «թույլտվությամբ» եզրույթները չեն բավարարում վերոնշյալ պահանջները և տարրնթերցումների իրական ռիսկ են պարունակում, որի արդյունքում կարող է խախտվել անձանց իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը:

Իրավաբանական օգնություն ստանալու սահմանադրական իրավունքի վերաբերյալ «ՀՀ Մահմանադրության մեկնաբանություններ» 2010 թվականի գիտագործնական մեկնաբանությունների ժողովածուի համաձայն անձի՝ իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավաչափ պահանջն անհրաժեշտություն է դարձնում ոչ միայն նշված իրավունքի ամրագրումը, այլև դրա իրականացման երաշխիքների սահմանումը [13]:

Այսինքն, Օրենսգրքով նախատեսված նման կարգավորումը լրջորեն վտանգում է

պաշտպանի կողմից քննչական գործողության ժամանակ իր պաշտպանյալին իրավաբանական օգնության տրամադրումը: Ավելին, իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը երաշխիք է Սահմանադրությամբ ամրագրված այլ իրավունքների, մասնավորապես, իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքի համար:

Վերոնշյալ գիտագործնական մեկնաբանությունների ժողովածուն անդրադարձել է նաև իրավաբանական օգնության տրամադրման վերաբերյալ պետության պարտականությունների որոշակի առանձնահատկություններին: Այսպես, պետությունը պարտավոր է ապահովել արդյունավետ ընթացակարգեր և ճնշում կառուցակարգեր, որոնք, անկախ որևէ հանգամանքից, յուրաքանչյուրի համար կապահովեն որակյալ իրավաբանական օգնության արդյունավետ և հավասար հասանելիությունը: Այսինքն, նշված իրավունքի ապահովումը, ըստ էության, հանդիսանում է պետության պոզիտիվ պարտականությունը՝ հաշվի առնելով արդարադատության շահերը, ինչի համար անհրաժեշտ է, որ իրավաբանական օգնությունը ցույց տրվի ձեռնհաս անձի, այսինքն՝ մասնագետի կողմից [13]: Որպես այդպիսին, Հայաստանի Հանրապետությունում հանդես են գալիս փաստաբանները: Իսկ խնդրո առարկա դրույթների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ կասկածյալի կամ մեղադրյալի պաշտպանի՝ փաստաբանի համար նախատեսվում են ոչ անհրաժեշտ, լրացուցիչ սահմանափակումներ, ինչի տրամաբանությունը և հետապնդվող նպատակը պարզ չէ:

Այս հարցի վերաբերյալ ուսումնասիրելով

մի շարք երկրների (Ռուսաստան, Ղազախստան, Ուկրաինա, Բուլղարիա, Վրաստան և Գերմանիա) փորձը՝ պարզել ենք, որ քրեական դատավարությանը վերաբերող օրենսդրություններում բացակայում է պաշտպանի գործունեության իրականացման համար նման ժամանակային սահմանափակում, ինչպիսին ամրագրված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում:

Սիստեմանակ, հարկավոր է նշել, որ ՄԻԵԴ-ը՝ Սանհինոն ընդդեմ Իտալիայի (30961/03, 2006թ. ապրիլի 27, 48 կետ) գործով հստակ սահմանել է, որ միայն պաշտպան տրամադրելով պետությունը չի լուծում իր առջև դրված արդար դատաբանության ապահովման խնդիրը [14]: Պետությունը պետք է երաշխավորի ոչ միայն տեսական իրավունքները, այլև ստեղծի պրակտիկ իրավունքների արդյունավետ իրագործման պայմաններ: Այս տեսանկյունից նույնպես հարկավոր է շեշտել, որ Օրենսգրքով նախատեսված սահմանափակումը խոչընդոտում է այն պայմանների ստեղծմանը, որոնց առկայության պարագայում հնարավոր կլինի պաշտպանի կողմից իրականացնել պաշտպանյալի առջև ստանձնած իր պարտավորությունները:

Ելնելով վերոգրյալից և հաշվի առնելով խնդրի կարևորությունը առաջարկում ենք՝

- օրենսդրական նախաձեռնությամբ հանդես գալու հնարավորություն ունեցող մարմիններին օրենսդրական փոփոխությունների և լրացումների միջոցով վերացնել խնդրո առարկա սահմանափակումները.

- օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի կարգավորումների ՀՀ Սահմանադրության համապատասխանությունը պարզելու նպատակով դրանց վիճարկում ՀՀ սահմանադրական դատարան:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Ընդհանուր մաս (4-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով) Ս. Կիրանդյան, Ա. Հարությունյան, Գ. Ղազինյան և այլք. – Երևանի պետ. Համալս. – Եր.: Երևանի համալս հրատ., 2006, էջ 228-229:
2. **Roger S. Clark.** The United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Program: Formulation of Standards and Efforts at Their Implementation (University of Pennsylvania Press, January 1, 1994), p. 121-122.
3. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник /Отв. ред. П.А. Лупинская. М., Новый Юрист, 2007, с. 696.
4. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրք (01.07.1998):
5. **Рыжаков А.П.** Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации /7-е изд., перераб. М., Издательство «Дело и сервис», 2011, с. 928.
6. ՀՀ Սահմանադրություն (փոփոխություններով;

- 27.11.2005):
7. European Convention on Human Rights, art 6, Nov. 4, 1950, available at <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>.
8. Կրոնքախն ընդդեմ Ֆրանսիայի, գանգատ թիվ 29731/96, 2001 թ. փետրվարի 13-ի վճիռ. պարբ. 89:
9. Уголовно-процессуальный Кодекс РФ (18.12.2001).
10. «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենք (03.04.2002):
11. «Սանդի Թայմս» ընդդեմ Միացյալ Թագավորության գործով վճիռ, 26.04.1979, Մարկիսը ընդդեմ Բելգիայի գործով վճիռ 13.06.1997:
12. ՀՀ սահմանադրական դատարանի ՍԳՈ-753 որոշում. (13.05.2008թ.):
13. «ՀՀ Սահմանադրության մեկնաբանություններ» գիտագործնական մեկնաբանությունների ժողովածու (Եր.: «Իրավունք» 2010):
14. Սանհինոն ընդդեմ Իտալիայի 30961/03, 2006 թ. ապրիլի 27, 48 կետ:

ՀՈՒԼԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանութուն
75

Ներսիկ ՄԽԻԹԱՐՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի նախագահի օգնական

Ռոզա ԱԲՐԱՀԱՄՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավորի օգնական

**ՊԱՏԱԽԱՉԱԿԱՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԵՏԱՔԵՆՈՒԹՅԱՆ
ԵՎ ՆԱԽԱՔԵՆՈՒԹՅԱՆ ՆԿԱՏՄԱՄԲ՝ ՄԱՐԴՈՒ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱՅՈՒ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ԱՉԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՄԱՏՔՍՏՈՒՄ**

Այսօր հասարակության, ՁԼՄ-ների, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությամբ զբաղվող տարբեր միջազգային կազմակերպությունների և կառույցների ուշադրության կենտրոնում է գտնվում իրավապահ մարմինների գործունեությունը: Հատկապես մարդու իրավունքների ցանկացած խախտումների նկատմամբ արագ հակազդման պահանջը դատախազության առջև խնդիր է դնում դրսևորել առավել սկզբունքայնություն և հետևողականություն հանցավորության դեմ արդյունավետ պայքարի իրականացման գործում, ինչպես նաև համարժեք հակազդում՝ ցանկացած անօրինական երևույթի նկատմամբ՝ հասարակության առջև բարձր պահելով դատախազության հեղինակությունը, ինչը հանդիսանում է նրա գործունեության լավագույն գնահատականն ու ձեռքբերումը:

Յանկացած իրավական համակարգում առկա է վերահսկողության որոշակի կառուցակարգ: Այս տեսանկյունից բացառություն չի կազմում նաև քրեական դատավարությունը, որում հանցագործությունները քննելիս՝ օրինականությունը երաշխավորվում է հսկողության և վերահսկողության տարբեր միջոցների գույակցմամբ: ՀՀ քրեական դատավարու-

թյունում հանցագործությունները քննելիս օրինականությունը երաշխավորվող գույակցված միջոցներ են հանդես գալիս՝ դատախազական հսկողությունը, գերատեսչական և դատական վերահսկողությունները¹, որոնք, գործում կերպով փոխլրացնելով միմյանց, կոչված են հուսալիորեն պաշտպանելու անհատի սահմանադրական իրավունքներն ու ազատությունները, ապահովելու պետության և հասարակության շահերը:

Դատախազական հսկողությունն այն կարևոր միջոցն է, որն ապահովում է քրեական գործի հարուցման փուլի խնդիրների իրականացումը, հանցագործություն կատարած անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու անխուսափելիությունը, ինչպես նաև անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությունը:

Դատախազական հսկողությունը՝ որպես քրեական գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննությունն ապահովող երաշխիք, իրականացվում է նախնական քննության փուլի ողջ ընթացքում:

Դատախազությունը, հանդիսանալով սահմանադրական մարմին, պետական կառուցակարգում ունի կարևոր նշանակություն ունեցող լիազորություններ, որոնցից է նաև մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ դատա-

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ
ԻՋՏԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

խագական հսկողությունը: Դատախազը դատավարության մասնակից է, որի լիազորությունները տարածվում են քրեական դատավարության բոլոր փուլերի վրա և դրանցից յուրաքանչյուրում նա պարտավոր է ձեռնարկել օրենքով նախատեսված միջոցներ օրենքի խախտումները վերացնելու համար: Քանի որ օրինականության սկզբունքը համարվում է քրեական դատավարության հիմնական սկզբունքներից մեկը, ապա դատախազությունը, որի սահմանադրական կոչումն օրինականության նկատմամբ հսկողությունն է, հատուկ տեղ է զբաղեցնում քրեական դատավարությանը մասնակցող մարմինների համակարգում: Դատախազության հատուկ կարգավիճակն արտահայտվում է նրանով, որ նա բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող օրենքի՝ Սահմանադրության ուժով հսկողություն է իրականացնում մինչդատական վարույթի նկատմամբ, միաժամանակ նա՝ որպես պետության մարմին և դատավարության մասնակից, պետք է գործի օրենքի շրջանակներում և օրենքին համապատասխան: Այսինքն՝ Սահմանադրությունը նաև հերքում է այն տեսակետները, որ դատախազը քրեական դատավարությունում հանդես է գալիս միայն մեղադրող մարմին: Վերջինս հիմնավորենք հետևյալ կերպ. հետաքննության և նախաքննության մարմինների գործունեությունն ուղղված հանցագործությունների բացահայտման և քննության գործում, կապված սահմանադրական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հետ, էական ազդեցություն կարող են ունենալ դատավարության մասնակից անձանց օրենքով երաշխավորված և ամրագրված իրավունքների վրա՝ դատավարական հարկադրանքների միջոցների կիրառման ժամանակ: ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխում ամրագրված են մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազա-

տությունները, այսինքն՝ սահմանադրական նորմերով երաշխավորված են մարդու հիմնական իրավունքները, որոնք չպետք է խաթարվեն և անտեսվեն նախնական քննության ժամանակ՝ առանց իրավական հիմքերի, որոնք նույնպես նախատեսել է Հայաստանի Հանրապետության Հիմնական օրենքը, այլ կերպ ասած՝ օրենքով պաշտպանվող հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումների հնարավորությունները նույնպես ամրագրված են: Իսկ Սահմանադրությամբ երաշխավորված մարդու և քաղաքացիների հիմնական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության երաշխիքներից մեկն է դատախազական հսկողությունը՝ տվյալ պարագայում մինչդատական քրեական վարույթի նկատմամբ: Մասնավորապես՝ հարկ է ընդգծել իրավունքների պահպանման երաշխիքների առումով դատախազական հսկողությունը հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ, քանի որ վերջինս իր բնույթով հանդիսանում է առավել ռիսկային ոլորտ, այսինքն՝ նշված դատավարության փուլերի ընթացքում առավել մեծ է հնարավորությունը մարդու և քաղաքացու սահմանադրական իրավունքների ոտնահարման կամ անտեսման առումով²:

Նախաքննության օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողությունը ենթադրում է դատախազի կողմից օրենքի խախտումների բացահայտմանը, վերացմանը և նախազուգահեռն ուղղված իր հսկողական լիազորությունների իրացումը³:

Դատախազական հսկողությունը մինչդատական վարույթի օրինականության նկատմամբ հանդիսանում է դրա գործունեության հիմնական հսկողական ուղղությունը: Միաժամանակ նշված հսկողության իրականացումը հանդիսանում է դատախազի հիմնական գործու-

Քրեական դատավարություն

նությունը քրեական գործի մինչդատական փուլի ընթացքում: Դատախազն ապահովում է մշտական հսկողություն հետաքննության և նախաքննության մարմինների նկատմամբ իրավակիրառ գործունեության ընթացքում՝ նախնական քննության ժամանակ, անկախ նրանից, թե քրեական վարույթն իրականացնող մարմինը որ համակարգին է պատկանում և վարույթն իրականացնող անձնին պաշտոնական դիրք է գրավում: Հաշվի առնելով դատախազի առանձնահատուկ դերը գործերի մինչդատական վարույթի ընթացքում՝ դատախազական հսկողության առարկան են հանդիսանում հետաքննության և նախաքննության մարմինների ողջ գործունեությունը քրեական գործերի քննության ընթացքում:

Մինչդատական վարույթում օրենքների կատարման նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու համար դատախազն օժտված է համապատասխան լիազորություններով: Վերջինս իր գործունեությունն իրականացնում է բացառապես իր՝ այդ իրավասությունների շրջանակում:

Թեև նախաքննությունը գրեթե ամբողջությամբ գտնվում է դատախազական հսկողության ներքո և քննիչի կողմից ընդունվող որոշումներն ու իրականացվող գործողությունները դատախազական հսկողության պարտադիր օբյեկտ են, սակայն հաշվի առնելով բացառապես քննիչի կողմից քննության գործառույթի իրականացման հանգամանքը և ելնելով քննիչի, որպես նախաքննություն իրականացնող պաշտոնատար անձի օրինապահության կանխավարկածից, դատախազն իրավունք ունի ստուգելու միայն արդեն ընդունված որոշման կամ կատարված գործողության օրինականությունը, ինչպես նաև դրա արդյունքում ձեռնարկել օրինականության խախտումների վերացման

ուղղված միջոցառումներ:

Անդրադառնալով նախաքննության օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողությանը՝ նշենք, որ այն ներառում է այնպիսի լիազորություններ, ինչպիսիք են՝ քննիչին օրինականության խախտումների վերացմանն ուղղված հանձնարարություններ տալը, քննչական գործողությունների կատարմանը մասնակցելը, քննիչի անօրինական որոշումները վերացնելը, քննիչին վարույթից հեռացնելը, մեղադրական եզրակացությունը կամ մեղադրական ակտը հաստատելը և այլն: Դատախազը լիազորված է նաև ստուգել նյութերը, քննչական գործողությունների վերաբերյալ փաստաթղթերը, կարող է հեռացնել քննիչին վարույթից, սակայն չի կարող նոր անձ նշանակել և այլն: Դատախազն անհրաժեշտության դեպքում կարող է մասնակցել քննչական գործողություններին, քննիչին տալ պարտադիր կատարման ենթակա հանձնարարություններ:

Ելնելով դատախազի հսկողական գործառույթի արդյունավետ իրականացման և քննիչի դատավարական ինքնուրույնության ապահովման գաղափարից՝ փաստենք, որ դատախազը համաձայնություն է տալիս քննիչի միջնորդությունների դատավարական հարկադրանքի միջոցների վերաբերյալ, իսկ քննչական գործողությունների դեպքում տեղյակ է պահվում այդ մասին⁴: Դատախազն անհապաղ ազատում է ոչ իրավաչափ պահվող անձանց, վերացնում է իրավունքների ցանկացած ոչ իրավաչափ սահմանափակում և այլն⁵:

Քրեական գործի հետևողական ուսումնասիրությունը դատախազի կողմից թույլ է տալիս հայտնաբերել ոչ միայն հետաքննության և նախաքննության մարմինների թերություններն ու բացթողումները, այլ նաև նշված մարմիններին պարտադրել քննչական գործողությունների ժամանակին կատարումը և բացա-

ռել գործի վարույթի անհարկի ձգձգումը: Նշվածի համար անհրաժեշտ է քրեական գործի նյութերի մանրակրկիտ և համալիր ուսումնասիրություն, այսինքն՝ խոսքը վերաբերում է նախնական քննության ողջ ժամանակահատվածի դրությամբ դատախազական գործառնությունների պարբերաբար կիրառմանը, այլ ոչ թե մեղադրական եզրակացությունն ստանալով նոր միայն դրա հիմքերի ուսումնասիրմանը:

Հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ դատախազի հսկողություն իրականացնելու լիազորությունները պետք է ուսումնասիրվեն իրավունքների և պարտականությունների զուգակցմամբ և փոխկապակցվածությամբ: Դրանց փոխկապակցվածությունը հիմնավորվում է նրանով, որ դատախազի կողմից անօրինականության հայտնաբերման դեպքում պետք է իրացվեն օրենքով սահմանված լիազորությունները, որպեսզի վերացվեն իրավախախտման դրսևորումները⁶: Այսպես՝ Վ. Բեյլանը նշում է, որ դատախազական հսկողության նպատակը թույլ տրված օրենքների խախտման բացահայտումն ու վերացումն է, ինչպես նաև խախտումների նախականիտումը⁷: Ա. Մասլակովը նույնպես շեշտում է, որ հսկողությունն իրավական նորմերի կատարումն իրավասու մարմնի կողմից անընդմեջ դիտարկելն է, որն ուղղված է օրենքով նախատեսված հատուկ լիազորությունների միջոցով կանխել և վերացնել օրենքի խախտումները⁸:

Ցանկանում ենք անդրադառնալ նրան, որ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված դատախազի լիազորությունները կարելի է տեսակավորել կամ բաժանել երեք խմբի՝ իրավախախտումների բացահայտում, իրավախախտումների վերացում, նախազգուշացում՝ ուղղված իրավախախտումների կանխարգելմանը: Պրակտիկայում ընդունված է մեծ

դեր հատկացնել առաջին երկուսին, իսկ նախազգուշացման պարտավորությունն այնքան էլ ուսումնասիրված չէ: Վերջինս դրսևորվում է հիմնականում դատախազի գրավոր ցուցումների տեսքով՝ կապված քրեական գործի մինչդատական փուլում հետաքննության և նախաքննության մարմինների գործունեության հետ: Օրինակ՝ նախազգուշացման գործառնությամբ կարող է իրականացվել այն հանգամանքների կապակցությամբ, որոնց վերաբերյալ դեռևս քննիչը համապատասխան որոշում չի կայացրել, դրանք կարող են կապված լինել նաև մեղադրանքի ծավալի, որակման, քննչական ենթակայության հետ և այլն: Տվյալ պարագայում դատախազի գրավոր ցուցումն ունի նաև նախազգուշական բնույթ և երաշխավորում է դատավարական իրավանորմերի պահանջների կատարումը:

Կարելի է համաձայնել Ի. Ն. Գեմիդովի այն տեսակետի հետ, որ դատախազությունը հատուկ պետական կառույց է, որն իրականացնում է հակակշիռների և զսպումների գործառնությամբ՝ իշխանությունների տարանջատման համակարգում և նպաստում է դատական իշխանության օրենքի ու արդարության շրջանակներում գործելուն: Այսինքն՝ կարելի է ասել, որ մինչդատական քրեական վարույթի հսկողության էությունն այն է, որ դատախազը հանդես գա որպես գրավական՝ օրինականության, քննության մասնակցող անձանց օրինական շահերի և իրավունքների պահպանման համար: Այլ կերպ ասած՝ դատախազության դերը պետք է գնահատվի օրինականության ապահովման լույսի ներքո, այդ իսկ պատճառով օրենսդրությունն առաջնորդվում է այն սկզբունքով, որ դատախազի համար պարտադիր չէ անհետաձգելի քննչական գործողություններ կատարելը և այլն, քանի որ դրա համար գոյություն ունեն հետաքննություն և նախաքննություն իրականացնող պաշտոն-

Քրեական դատավարություն

նատար անձինք, ինչպես նաև նրանց գերատեսչական ղեկավարները: Այսինքն՝ դատախազը միջամտում է քննությանը և իրականացնում քրեական հետապնդում միայն օրենքների խախտումները կանխելու, բացահայտելու և վերացնելու նպատակով: Հենց սա է քրեական դատավարության մինչդատական փուլում դատախազի մասնակցության էությունը, որը նաև չի ենթադրում դատախազի պասիվություն:

Հետաքննության և նախաքննության մարմինների, ավելի կոնկրետ՝ քննիչի և դատախազի միջև կենդանի հաղորդակցությունը վերջինիս թույլ է տալիս կանխել օրենքի խախտումները և այդ նպատակով քննիչին ցուցումներ տալ այս կամ այն քննչական գործողությունը կատարելու մասին, ըստ անհրաժեշտության լրիվ, օբյեկտիվ և արագ քննության համար նախաձեռնել քննչական խմբի ստեղծումը, կանխել անգործությունը քննության ընթացքում, վերացնել քննիչի ոչ ճիշտ որոշումները: Դատախազից այսպիսի ակտիվ դիրքորոշում է պահանջում նաև օրենքը:

«Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի և քրեադատավարական օրենսդրության վերլուծությունը վկայում է, որ դատախազն օրենքի գերակայության, իրավակարգի ամրապնդման, մարդու և քաղաքացու իրավունքների ու ազատությունների, ինչպես նաև օրենքով պաշտպանվող հասարակության ու պետության շահերի ապահովման նպատակով է մինչդատական վարույթում հսկողություն իրականացնում հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ:

Նախաքննության ընթացքում դատախազը հետևում է, որ անշեղորեն պահպանվեն ինչպես ՀՀ օրենսդրության, այնպես էլ միջազգային իրավունքի համընդհանուր սկզբունքները, մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատու-

թյունների պաշտպանության բնագավառում ընդունված միջազգային փաստաթղթերի դրույթները⁹:

Նկատի ունենալով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը, «Դատախազության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքին և Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան նախաքննության և հետաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողության կազմակերպման ու իրականացման ոլորտում դատախազության մարմինների գործունեության վերականգնման անհրաժեշտությունը, անձի, հասարակության և պետության պաշտպանությունը հանցավոր ոտնձգություններից ապահովելու և հանցանք կատարած անձանց բացահայտելու համար, նախաքննության և հետաքննության նկատմամբ պատշաճ դատավարական ղեկավարում իրականացնելու նպատակով, հիմք ընդունելով դատախազության մարմինների կողմից մինչդատական վարույթում գործի հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտումն ապահովելու սկզբունքը, կարևորելով դատախազության մարմինների կողմից նախաքննության և հետաքննության օրինականության նկատմամբ գործուն և արդյունավետ հսկողության կազմակերպման և իրականացման խնդիրը, մինչդատական վարույթում դատախազների լիազորությունների իրականացման կարգը հստակեցնելու նկատառումով, նշված ոլորտում դատախազական գործունեության արդյունավետության բարձրացման նպատակով՝ գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է, որ նախաքննության և հետաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողության ոլորտում դատախազական գործունեությունը կազմակերպվի և իրականացվի Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը, «Դատախազու-

թյան մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքին, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան: Գտնում ենք, որ առավել արդյունավետ կլինի ապահովել նախաքննության և հետաքննության օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության կազմակերպման միասնական մոտեցում՝ անկախ նախաքննության և հետաքննության մարմինների գերատեսչական ենթակայությունից:

Մինչդատական վարույթում օրինականության նկատմամբ դատախազական հսկողության իրականացումն ուղղված է նրան, որ նախաքննության և հետաքննության մարմինների կողմից ձեռնարկվեն օրենքով սահմանված բոլոր միջոցառումները՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության ուղղությամբ, որոնք խախտվել են կատարված հանցագործության հետևանքով, ինչպես նաև միջոցներ են ձեռնարկվում չհիմնավորված և անօրինական մեղադրանքից անձի պաշտպանության, նրա իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման ուղղությամբ:

Կարծում ենք, որ յուրաքանչյուր դատախազ, իրականացնելով հանցավորության դեմ պայքարում՝ օրինականության և իրավակարգի ամրապնդման գործում իր նշանակալի առաքելությունը, պետք է առաջնորդվի հենց վերոնշյալ խնդիրներով, քանի որ այս բարդ և պատասխանատու գործընթացում՝ հետաքննության և նախաքննության օրինականության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելիս, լուրջ հաջողությունների արձանագրումը հնարավոր է միայն մարդու և քաղաքացու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության, օրենքների անշեղորեն կատարման և ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված քրեադատավարության սկզբունքային դրույթների պահպանման շնորհիվ:

1. «Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն: Հատուկ մաս (2-րդ հրատարակություն, լրացումներով և փոփոխություններով)»: Հեղին. խումբ՝ Ս.Գիլբադյան, Ա.Հարությունյան, Գ.Ղազինյան և այլք, - Երևանի պետ. համալս. - Եր.: Երևանի համալս. հրատ., 2010, էջ 226:

2. **Печников Н.П.** Проблемы теории и практики прокурорского надзора в современных условиях: конспект лекций / Изд-во Тамбов, 2007.

3. **Гуляев А.С.** Прокурор в уголовном процессе/А.С. Гуляев. М., Юрид. лит., 2003.

4. Գրականության մեջ քննչական գործողությունների և դատավարական հարկադրանքի միջոցների վերաբերյալ միջնորդությունները դատարան ներկայացնելու համար դատախազի համաձայնությունը նույնպես դիտվում է դատախազական հսկողության միջոց: Ղազինյան Գ.Ս. Քրեական դատավարության պատմական և արդի հիմնահարցերը Հայաստանում Երևան, 2001, էջ 297: **Мель-**

ников В.Ю. Обеспечение прав граждан в ходе досудебного производства. М., Юриспруденция. 2006, с. 82.

5. **Ղազինյան Գ.Ս.**, նշված աշխատությունը, 319-334 էջեր: **Жук О. Д.** Уголовное преследование по уголовным делам об организации преступных сообществ (преступных организаций). М., 2004, с. 46-47 и др.

6. **Дранников В.Н.** Прокурорский надзор. Общая часть. Учебное пособие. Таганрог. Изд-во ТРТУ, 2004, с. 120.

7. **Беляев В. П.** Контроль и надзор, как формы юридической деятельности: Вопросы теории и практики. Автореф. дисс. ... Д.-а юрид. наук. Саратов, 2006.

8. **Маслаков А. В.** Надзор как процессуальная форма защиты публичных интересов. Теоретические проблемы. Автореф. дисс. ... канд. Юрид. Саратов, 2009.

9. [http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99-99-0195_West_pravo_2001_2\(4\)/19.pdf](http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99-99-0195_West_pravo_2001_2(4)/19.pdf).

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀՀ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ԶԻՆԱԿԱՆ ԴԱՍԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՇԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2013 թվականի փետրվարի 15-ին

ք. Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով Արսեն Արայի Արծրունու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Վերաքննիչ դատարան) 2012 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշման դեմ դատապարտյալ Ա.Արծրունու պաշտպաններ Նարինե և Ռուբեն Ռշտունիների վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը

1. ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Արսեն Արայի Արծրունին մեղավոր է ճանաչվել 1961 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի 72-րդ, 17-100-րդ հոդվածներով, 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով և դատապարտվել՝ 1961 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով՝ 12 տարի ժամկետով ազատազրկման, նույն օրենսգրքի 17-100-րդ հոդվածով՝ 12 տարի ժամկետով ազատազրկման, նույն օրենսգրքի 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով՝ մահապատժի:

1961 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի հիման վրա՝ նվազ խիստ պատիժն ավելի խիստ պատժի մեջ կլանելու սկզբունքով Ա.Արծրունու նկատմամբ վերջնական պատիժ է նշանակվել բացառիկ պատժամիջոց՝ մահապատժի:

2. Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի 2003 թվականի օգոստոսի 1-ի թիվ ՆՀ-103-Ա հրամանագրով Ա.Արծրունուն ներում է շնորհվել, և նրա նկատմամբ նշանակված մահապատժը փոխարինվել է ցմահ ազատազրկմամբ:

3. 2006 թվականի հունիսի 31-ին ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալը միջնորդություն է ներկայացրել Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ վերոհիշյալ դատավճիռը վերանայելու և այն 2003 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքին համապատասխանեցնելու խնդրանքով:

Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը 2006 թվականի օգոստոսի 8-ին որոշել է. «Արսեն Արայի Արծրունու կողմից կատարած հանցավոր արարքները համապատասխանեցնել 2003թ. ապրիլի 18-ին ընդունված՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 38-104-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 15 կետերին» (տե՛ս Առաջին ատյանի դատարանում կազմված նյութեր, էջ 4):

4. 2011 թվականի հունիսի 14-ին Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան մուտք է

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ԴԱՍԱԿԱՆ
Իշխանություն

եղել ՀՀ ԱՆ «Նուբարաշեն» ՔԿ հիմնարկում պատիժը կրող դատապարտյալ Ա.Արծրունու դիմումը, որով դատապարտյալը խնդրել է վերանայել իր վերաբերյալ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը և այն համապատասխանեցնել ՀՀ քրեական օրենսգրքին՝ հիմք ընդունելով ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2011 թվականի մայիսի 23-ին ընդունված «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-143-Ն ՀՀ օրենքը:

5. 2011 թվականի օգոստոսի 22-ին դատապարտյալ Ա.Արծրունու պաշտպան Ն.Ռշտունին վերաքննության կարգով բողոքարկել է Երևան քաղաքի Էրեբունի և Նուբարաշեն համայնքների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի օգոստոսի 8-ի որոշումը՝ խնդրելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 15-րդ կետերը փոխարինել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետով, քանի որ գործը քննած դատավորի անփութության պատճառով հիշյալ որոշման մեջ տեղ է գտել տեխնիկական սխալ, և արդյունքում խախտվել են դատապարտյալ Ա.Արծրունու հիմնարար իրավունքները:

Վերաքննիչ դատարանը 2011 թվականի օգոստոսի 31-ի որոշմամբ դատապարտյալ Ա.Արծրունու պաշտպան Ն.Ռշտունու վերաքննիչ բողոքը թողել է առանց քննության՝ ժամկետանց լինելու պատճառաբանությամբ:

Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ դատապարտյալ Ա.Արծրունու պաշտպան Ն.Ռշտունին բերել է վճռաբեկ բողոք:

Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ի որոշմամբ վճռաբեկ բողոքը բավարարվել է՝ Ա.Արծրունու վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի 2006 թվականի օգոստոսի 8-ի որոշումը և Վերաքննիչ դատարանի 2011 թվականի օգոստոսի 31-ի որոշումն ամբողջությամբ բեկանվել և գործն ուղարկվել է Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան՝ նոր քննության:

6. Երևանի Էրեբունի և Նուբարաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանը (այսուհետ նաև՝ Առաջին ատյանի դատարան) 2012 թվականի հուլիսի 12-ին որոշում է կայացրել դատապարտյալ Ա.Արծրունու վերաբերյալ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը վերանայելու և այն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին համապատասխանեցնելու մասին: Դատապարտյալ Ա.Արծրունու նկատմամբ նշանակված պատիժը՝ ցմահ ազատազրկումը, թողնվել է նույնը:

7. Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 12-ի որոշման դեմ վերաքննիչ բողոք են բերել դատապարտյալի պաշտպաններ Նարինե և Ռուբեն Ռշտունիները:

Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշմամբ դատապարտյալ Ա.Արծրունու պաշտպանների վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 12-ի որոշումը թողնվել է օրինական ուժի մեջ:

8. Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշման դեմ դատապարտյալ Ա.Արծրունու պաշտպանները վճռաբեկ բողոք են ներկայացրել, որը Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի նոյեմբերի 27-ի որոշմամբ ընդունվել է վարույթ:

Դատավարության մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

Դատական պրակտիկա

Գործի փաստական հանգամանքները և բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը

9. Նախաքննական մարմնի կողմից Ա.Արծրունուն մեղադրանք է առաջադրվել 1961 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով, 99-րդ հոդվածի 4-րդ և 8-րդ կետերով հետևյալ արարքների համար.

«Լիբանանի Հանրապետության քաղաքացիներ Արսեն Արծրունին 1990 թվականին, իսկ Արա Հարմանդայանը 1991 թվականին մշտական բնակություն հաստատելու նպատակով տեղափոխվել են Հայաստանի Հանրապետություն, ուր զբաղվել են տնտեսական գործունեությամբ: Ա.Արծրունին 1981 թվականից, իսկ Ա.Հարմանդայանը 1982 թվականից լինելով Հայ հեղափոխական դաշնակցության կուսակցության անդամ, Հայաստանում շարունակել են իրենց կուսակցական գործունեությունը և կատարել են կուսակցության կողմից տրված հանձնարարությունները: ՀՅԴ կուսակցության տնտեսական բնագավառի առաջադրանքները կատարելու համար Ա.Արծրունին 1992-1993 թվականների ընթացքում կազմել ու պատրաստել է «Գրո» կառույցի բացատրություն ծրագիր-առաջարկը, իսկ ապա նաև «Գրո» հատուկ ծառայության կանոնադրությունը և միջանկյալ այլ փաստաթղթեր, որոնցում Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքներին հակառակ նախատեսել է զինվորական կարգապահության վրա հիմնված հետախուզական գաղտնի կառույցի ստեղծում, որն իր գործունեության հիմքում նպատակ ունենալով պահպանել կուսակցության հեղափոխական սկզբունքները, մերժելու Հայ դատի հետապնդման համար պաշտպանական գործունեության սկզբունքները, մինչև կազմակերպության մաքրագործումը մանիպուլյատոր թափանցումներից, կուսակցության մեջ պահելու Հայրենիքի և սփյուռքի կառույցների միջև կշիռը, միաժամանակ պետք է զբաղվեր քաղաքական, ռազմական, տնտեսական, դիվանագիտական և այլ բնույթի տեղեկությունների հավաքումով: Այդ փաստաթղթերում ամրագրելով ու արձանագրելով, որ «Գրո» տնտեսական հետախուզական կառույցը ստեղծվում է ՀՅԴ կուսակցության բարձրագույն մարմնի որոշմամբ, Ա.Արծրունին կանոնադրությամբ նախատեսված տնտեսական բաժնին վերաբերող խնդիրների լուծման նպատակով սկզբնական շրջանում ստեղծել է տնտեսական հետախուզական օպերատիվ կառույցը (ՏՀՕԿ), ապա «Գրո» կառույցի տնտեսական դասակը, որը զբաղվել է ոչ միայն անօրինական տնտեսական գործունեությամբ, այլ նաև ՀՅԴ կուսակցության անդամների նկատմամբ ռոմնդություններ կատարած, կուսակցության գաղափարներին դավաճանած, կուսակցության նկատմամբ վնասարար գործունեություն ծավալած անձանց հայտնաբերելու, նրանց նկատմամբ ահաբեկչություն կատարելու և հաշվեհարդար տեսնելու հակաօրինական հանցավոր գործունեությամբ՝ բանդիտիզմով:

Բանդայի կազմում Ա.Արծրունին ընդգրկել է իր գրասենյակում աշխատող ՀՅԴ կուսակցության անդամներ Արմենակ Մնջոյանին, Արմենակ Ջաքարյանին, Արա Հարմանդայանին, Հովհաննես Մկրտչյանին: Վերջիններիս միջոցով տարբեր ժամանակներում բանդայի կազմում հավաքագրվել ու ընդգրկվել են նաև Արման Գրիգորյանը, Արտավազդ Մանուկյանը, Ջորայր Աթաբեկյանը, Էդիկ Սիմոնյանը, Գևորգ Ալավերդյանը և Թաթուլ Գաբրիելյանը: Կառույց-բանդան զինելու և հանցագործությունների կատարման ընթացքում զենք օգտագործելու համար անօրինական ճանապարհով և առանց համապատասխան թույլտվության բաժանվել են հրազեն, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութեր, որոնցից նախաքննության ընթացքում հայտնաբերվել և իրեղեն ապացույց են ճանաչվել լեհական արտադրության մեկ ատրճանակ-ավտոմատը, «Մակարով» տեսակի յոթ ատրճանակները, ռազմամթերք հանդիսացող փամփուշտները և այլ նյութեր:

Բանդայի գործունեության գաղտնիությունն ապահովելու և չբացահայտվելու նպատակով բանդայի անդամներին շնորհվել է կանոնադրությամբ նախատեսված որսի, օժանդակի, մարտիկի կոչումներ, ունեցել են ծածկագիր-համարներ, գաղտնի հավաքատեղեր, թաքստոցներ, կեղծանուններ, կիրառվել է միմյանց հետ հաղորդակցության ծածկագրված համակարգ, տրվել են գաղտնագրված հրամաններ ու զեկույցներ, օգտագործվել են կապավորներ, շնորհված ծածկագրերն ու կեղծանուններն էլ հաճախակի փոփոխվել են:

(...)

Բանդայի համար որպես հավաքատեղի և բազա են հանդիսացել «Արծրունի» ընկերության կողմից «Խանասոր» անվանումով ընկերության պահեստի անվան տակ Մասիսի շրջանային ձուկտնտեսության վարչությունից վարձակալած և նույն շրջանի Այնթափ գյուղում գտնվող պահեստների տարածքը և Երևանի Նար-Դոսի փողոցի 4-րդ շենքի թիվ 75-րդ բնակարանը, որը գաղտնապահության նկատառումներով անվանվել է «Փարոս»:

Բանդան ունեցել է ինչպես տրանսպորտային միջոցներ, այնպես էլ ռադիոկապի միջոցներ, համակարգիչներ, կեղծ անձնագրեր պատրաստելու համար մետաղյա դրոշմակներ, ձեռնաշղթա, գրահաբաճկոն և այլ միջոցներ:

Իրենց լուսանկարներով, սակայն տարբեր անձանց անուններով ակնհայտ կեղծ անձնագրեր են ունեցել և օգտագործել բանդայի անդամներ Ա. Մնջոյանն ու Ա. Զաքարյանը:

1993-1994 թվականների ընթացքում բանդայի կողմից կատարվել են մի շարք ծանր հանցագործություններ, այդ թվում՝ դիտավորյալ սպանություններ, թմրամիջոցներ ձեռք բերելու, մաքսանենգ ճանապարհով փոխադրելու և այլ հանցագործություններ:

Այսպես՝ 1993 թվականի օգոստոս ամսին Երևան քաղաքի բնակիչներ, երկվորյակ եղբայրներ Հայկ և Վահան Գեղամյաններն այլ անձանց հետ միասին գնացել են Երևանի Բաղրամյան փողոցի վրա գտնվող «Արծրունի» ընկերության գրասենյակ և Ա.Արծրունուց ավտովթարի հետևանքով Արարատի շրջանային հիվանդանոցում գտնվող իրենց կուսակցական ընկերներին՝ Հրանտ Մարգարյանին և Հրազդանի Աբոյին, տեսակցության գնալու համար գումար են պահանջել: Ա.Արծրունին հրաժարվել է նրանց գումար տալուց, որի առիթով մի կողմից Գեղամյան եղբայրների, իսկ մյուս կողմից՝ Ա.Արծրունու և Ա.Հարմանդայանի միջև վիճաբանություն է առաջացել, այն վերածվել է կռվի, որի ընթացքում Հ.Գեղամյանը ջարդել է ընկերության գրասենյակի պատուհանի ապակիները, համակարգիչներից մեկը և պարտադրել է Ա.Արծրունուն իրենց մեքենայով գնալ Արարատ քաղաք՝ շրջանային հիվանդանոց:

Գրասենյակի դռանն ընթացող վիճաբանությունը և կռիվը դադարեցնելու նպատակով միջամտել է նաև գրասենյակից դուրս եկած Հ.Սկրտչյանը: Այդ պահին ավտոմեքենայով Բաղրամյան փողոցով անցնող Աշոտ Ներսիսյանը, տեսնելով իր ծանոթներ Գեղամյան եղբայրներին կռիվ անելիս, կանգնեցրել է ավտոմեքենան մայթեզրի մոտ և իջնելով մեքենայից՝ մոտեցել է Հ.Սկրտչյանին և ձեռքին ունեցած ինչ-որ իրով հարվածել է նրա գլխին, որից վերջինս ուշաթափվել ու ընկել է գետնին: Տեսնելով այդ՝ Ա.Ներսիսյանը դեպքի վայրից հեռացել է:

Չհանդուրժելով տեղի ունեցած ընդհարումը՝ Ա.Արծրունին տնտեսական հետախուզական օպերատիվ դասակի հրամանատար Ա.Մնջոյանի հետ նախնական պայմանավորվածությամբ և փոխհամաձայնությամբ պլանավորել և մշակել են Ա.Ներսիսյանի կողմից ընկերության գրասենյակի վրա հարձակվելու պատճառները պարզելու նպատակով վերջինիս հայտնաբերելու, առևանգելու, իսկ ապա նաև սպանելու գործողությունը, որը գաղտնագրվել է որպես «Քերոք» կամ «02» գործողություն:

Դատական պրակտիկա

Գործելով Ա.Արծրունու հետ ունեցած հանցավոր պայմանավորվածությամբ՝ Արմենակ Մնջոյանն իր հերթին Ա.Ներսիսյանին առևանգելու հանցավոր մտադրությունն իրականացնելու նպատակով համապատասխան հետախուզական աշխատանքների կատարումը հանձնարարել է Ա.Զաքարյանին, որն էլ իր հրամանատարությամբ գործող Է.Սիմոնյանի, Զ.Աթարբեկյանի և Գ.Ալավերդյանի մասնակցությամբ շուրջ երկու ամիս շարունակ գաղտնի դիտարկումներով և իրականացված հետախուզական միջոցառումներով նախապատրաստական աշխատանքներ են կատարել, որի ընթացքում պարզել են Աշոտ Ներսիսյանի բնակության տարբեր վայրերը, վերջինիս բնակարանի հասցեն, հեռախոսի համարը, բնակարանի սենյակների և նրանցում եղած գույքի տեղադրման հատակագիծը, ճշտել են Ա.Ներսիսյանի առօրյան՝ ունեցած կապերը, հաճախելու վայրերը, օգտագործվող ավտոմեքենաների պետհամարանիշերը, զբաղմունքը, որոնց վերաբերյալ տարբեր ամսաթվերով իրենց նախապես տրված ծածկագրերի նշումներով զեկուցագրեր են ներկայացրել Ա.Զաքարյանին, որն էլ իր հերթին՝ Ա.Մնջոյանին, վերջինս էլ՝ Ա.Արծրունուն:

1993 թվականի հոկտեմբերի 12-ին նշված անհրաժեշտ բոլոր տվյալները պարզելուց հետո բանդայի անդամներ Ա.Մնջոյանը, Ա.Գրիգորյանը, Ա.Զաքարյանը, Է.Սիմոնյանը, Զ.Աթարբեկյանը, Հ.Սկրտչյանը և Ա.Մանուկյանը հանդիպել են Այնթափի բազայում, ուր Ա.Մնջոյանի առաջարկությամբ փոխադարձ հանցավոր համաձայնության են եկել «Արծրունի» ընկերության գրասենյակի մոտ օգոստոս ամսին տեղի ունեցած դեպքի պատճառները պարզելու, նաև Հ.Սկրտչյանին մարմնական վնասվածք պատճառելու համար վրեժխնդիր լինելու նպատակով Ա.Ներսիսյանին առևանգելու և բազա բերելու հարցի շուրջ, որից հետո Հ.Սկրտչյանին Ա.Ներսիսյանի կողմից ճանաչելու պատճառով Հ.Սկրտչյանին թողել են բազայում, իսկ մյուսները, «Մակարով» մակնիշի ատրճանակներով զինված, Ա.Մնջոյանի գլխավորությամբ վերջինիս կողմից վարած «վԱԶ-2121» մակնիշի Կ 90-59 ԱԲ պետհամարանիշի ավտոմեքենայով, ընդ որում չբացահայտվելու նպատակով ավտոմեքենայի պետհամարանիշը փոխված վիճակում, գնացել են Երևանի Չարբախ թաղամասում գտվող Շահվերդյան փողոցի 35-րդ շենքի մոտ, որի թիվ 15 բնակարանում կնոջ և մանկահասակ երեխայի հետ բնակվել է Ա.Ներսիսյանը: Հասնելով Ա.Ներսիսյանի բնակելի շենքի մոտ՝ Ա.Մնջոյանի հանձնարարությամբ և նախապես կատարած դերերի բաշխմամբ Է.Սիմոնյանը, Զ.Աթարբեկյանը և Ա.Մանուկյանը հերթապահել են դրսում՝ փողոցից հետևելով գործողության ընթացքին, իսկ Ս.Գրիգորյանը և Ա.Զաքարյանը Ա.Մնջոյանի հետ միասին բարձրացել են Ա.Ներսիսյանի բնակարան, Ա.Ներսիսյանի ընկերոջ կողմից մեքենա վաճառելու նպատակով ուղարկված լինելու հնարավոր պատրվակով մուտք են գործել բնակարան և շուրջ երկու ժամ տարբեր թեմաներով զրուցել են Ա.Ներսիսյանի հետ՝ փորձելով վստահություն ներշնչելու միջոցով նրան դուրս բերել բնակարանից, ապա առևանգելով տանել Այնթափի բազա:

Տեսնելով, որ Ա.Ներսիսյանը չի ցանկանում դուրս գալ բնակարանից, Ա.Մնջոյանը, Ա.Գրիգորյանը և Ա.Զաքարյանը հանել են իրենց մոտ ունեցած ատրճանակները և փողերն ուղղելով Ա.Ներսիսյանի վրա՝ առաջարկել են իրենց հետ ներքև իջնել, սակայն վերջինս գոռոռալով տեղից վեր է թռչել, որի ժամանակ էլ նրանք երեք ատրճանակներից կատարված կրակոցներով սպանել են Ա.Ներսիսյանին, իսկ ապա նաև կրակոցների ձայնից այդ սենյակ մտած նրա կնոջը՝ Նունե Մարությանին, ու աննկատ դուրս գալով բնակարանից՝ դրսում հերթապահող Է.Սիմոնյանի, Ա.Մանուկյանի և Զ.Աթարբեկյանի հետ մույն ավտոմեքենայով վերադարձել են Այնթափի բազա, ընդ որում ինչպես մեքենայի մեջ Է.Սիմոնյանին, Ա.Մանուկյանին և Զ.Աթարբեկյանին, այնպես էլ բազայում սպասող Հ.Սկրտչյանին հայտնել են, որ հնարավոր չի եղել

Ա.Ներսիսյանին առևանգել ու բազա բերել, որի պատճառով էլ նրան ու կնոջը սպանել են իրենց բնակարանում:

Նույն օրը Ա.Մնջոյանը գաղտնագրված գրավոր զեկույց է կազմել՝ հասցեագրված Ա.Արծրունուն, որտեղ նշել է, որ «02 գործողությունը պսակվել է հաջողությամբ՝ իրենց կողմից նախօրոք մշակված երկրորդ տարբերակով»:

Բանդայի կողմից 1994թ. ապրիլ ամսին ծրագրվել է նաև ՀՅԳ կուսակցության ներսում «խափանարար» գործունեություն իրականացնելու համար նշված կուսակցության անդամ Գագիկ Գրիգորի Սահակյանի սպանությունը, որը գաղտնագրվել է որպես «Թուփ-1» գործողություն:

1994 թվականի ապրիլ ամսին Ա.Արծրունին Գ.Սահակյանի սպանությունը նախապատրաստելու և կատարելու հանձնարարությունը տվել է Ա.Մնջոյանին՝ իր դասակի միջոցով իրականացնելու համար:

(...)

Ստանալով հանձնարարությունը, բանդայի անդամներ Հ.Սկրտչյանի և Ս.Գրիգորյանի կողմից Ա.Ջաքարյանի ղեկավարությամբ շուրջ մեկ ամիս տևած գաղտնի դիտարկումներով և իրականացված համապատասխան հետախուզական միջոցառումներով նախապատրաստական աշխատանքներ կատարելուց, Գ.Սահակյանի առանձնատան տեղն ու նրա առօրյան պարզելուց հետո 1994 թվականի ապրիլի 26-ին և 27-ին՝ գիշերը, սպանությունը կատարելու նպատակով Ա.Ջաքարյանը, Ա.Գրիգորյանը, Հ.Սկրտչյանը և Ա.Մանուկյանը Ա.Մնջոյանի գլխավորությամբ «ՎԱԶ-2121» Նիվա մակնիշի ավտոմեքենայով «Մակարով» տեսակի ատրճառակներով զինված գնացել են Գ.Սահակյանի առանձնատան՝ Երևանի Հովնաթանի փողոցի թիվ 53 տան մոտ, որտեղ նախապես կատարած դերերի բաշխմամբ Հ.Սկրտչյանն ու Ա.Մանուկյանը հեռվից հետևել են Գ.Սահակյանի գալուին՝ Ա.Մնջոյանին, Ա.Գրիգորյանին և հազանգելու նպատակով, իսկ վերջիններս սպանությունը անմիջականորեն իրականացնելու համար զինված սպասել են Գ.Սահակյանին նրա առանձնատան շրջակայքում, սակայն առաջին օրը Գ.Սահակյանը տուն չի վերադարձել, իսկ երկրորդ օրը նրան երկու այլ տղաների հետ մեքենայով տեսել են Մալաթիա փողոցում, այնուհետև մինչև ժամը 24-ը նրան սպասել են իր առանձնատան մոտ, սակայն Գ.Սահակյանը տուն չի վերադարձել և տեղացող հորդառատ անձրևի պատճառով այլևս չեն սպասել Գ.Սահակյանի գալուին և փաստորեն իրենցից անկախ պատճառներով այդ օրերին չեն կարողացել իրենց հանցավոր մտադրությունը՝ Գ.Սահակյանի սպանությունը, իրականացնել, որը նրանց հաջողվել է կատարելու 1994 թվականի մայիսի 2-ին:

Այդ օրը բանդայի անդամներ Ա.Գրիգորյանը, Հ.Սկրտչյանը, Ա.Մանուկյանը Ա.Մնջոյանի գլխավորությամբ, սակայն առանց Ա.Ջաքարյանի, որին նախորդ օրը հարբած լինելու պատճառով Ա.Մնջոյանը որպես հրամանատար զրկել էր նախատեսված սպանության գործողությանը մասնակցելուց, «Մակարով» տեսակի ատրճառակներով զինված, «ՎԱԶ-2121» Նիվա մակնիշի Կ 90-59 ԱԲ պետհամարանիշի ավտոմեքենայով կրկին գնացել են Գ.Սահակյանի տան մոտ, որտեղ ավտոմեքենան Գ.Սահակյանի առանձնատան շրջակայքում եղած անձանց տեսադաշտում չերևալու նպատակով հեռու են կանգնեցրել, Ա.Մանուկյանը սպասել է ավտոմեքենայի մեջ, իսկ Հ.Սկրտչյանը ճանապարհին սպասել է Գ.Սահակյանի գալուին՝ ռադիոկապով առանձնատան մոտ սպասող Ա.Մնջոյանին ու Ա.Գրիգորյանին այդ մասին տեղեկացնելու համար: Գիշերվա ուշ ժամին նկատելով իր անձնական «ՎԱԶ-2108» մակնիշի ավտոմեքենայով տուն վերադարձող Գ.Սահակյանին, Հ.Սկրտչյանը այդ մասին ռադիոկապով հայտնել է Ա.Մնջոյանին ու Ա.Գրիգորյանին, որոնք առանձնատան ավտոտնակի մոտ մոտեցել են ավտոմեքենայից իջած Գ.Սահակյանին և իրենց մոտ ու-

Դատական պրակտիկա

մեցած թիվ ԻՊ 2267 ու ԳՆ 2686 ատրճանակներից արձակած դիմահար 18 կրակոց-ներով սպանել են նրան ու ապա աննկատ հեռանալով դեպքի վայրից՝ նստել են մոտակայքում իրենց սպասող ավտոմեքենան և Հ.Սկրտչյանի ու Ա.Մանուկյանի հետ հեռացել են:

Հաջորդ օրը Ա.Մնջոյանը Գ.Սահակյանի սպանության վերաբերյալ պլանավորված գործողության հաջող ավարտի մասին զեկուցագրով տեղեկացրել է բանդայի ղեկավար Ա.Արծրունուն (...» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 124-126):

10. ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով արձանագրվել է.

«Դատական կոլեգիան գործով ձեռք բերված ապացույցների գնահատմամբ գտնում է, որ «Քերոք» գործողության համար առաջադրված մեղադրանքի դրվագում ամբաստանյալ Ա.Արծրունու արարքը ենթակա է վերատրակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 17-100-րդ հոդվածով՝ միայն Ա.Ներսիսյանի սպանությունը կազմակերպելու համար՝ նկատի ունենալով, որ այն կատարվել է ի պատասխան նրա՝ «Արծրունի» ընկերության գրասենյակի մոտ 1993 թվականի օգոստոսին կատարած գործողության, որին Ա.Արծրունին անմիջականորեն չի մասնակցել, սակայն կազմակերպել է այն, իսկ Ն.Մարուքյանի անմիջականորեն համար մեղադրանքը պետք է դուրս գա նրան առաջադրված մեղադրանքի ընդհանուր ծավալից՝ ի նկատի ունենալով, որ Ն.Մարուքյանի սպանությունը այն կատարողների կողմից կատարվել է Ա.Մնջոյանի հետ ունեցած իր նախնական պայմանավորվածությունից դուրս /կատարողների էքսցես/, որի համար ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 4-րդ կետով երկու անձի սպանություն կատարելու համար քրեական պատասխանատվություն պետք է կրեն միայն կատարողները՝ Ա.Մնջոյանը, Ա.Գրիգորյանը և Ա.Զաքարյանը:

Գնահատելով «Թոփ-1» գործողության համար առաջադրված մեղադրանքների դրվագով ամբաստանյալներից յուրաքանչյուրի կատարած գործողությունները՝ դատական կոլեգիան գտնում է, որ նախաքննական մարմնի կողմից իրավական ճիշտ գնահատական չի տրվել Ա.Արծրունու, Հ.Սկրտչյանի և Ա.Զաքարյանի գործողություններին:

Այսպես՝ ըստ գործի տվյալների՝ նախաքննական մարմինը Ա.Արծրունուն այդ դրվագով մեղադրանք առաջադրելիս ընդունել է, որ նա պլանավորել և կազմակերպել է Գ.Սահակյանի սպանությունը, որի կատարումը հանձնարարել է բանդայի հրամանատար Ա.Մնջոյանին, որն էլ բանդայի անդամների միջոցով այն իրականացրել է, և որի անմիջականորեն կատարմանը ամբաստանյալ Ա.Արծրունին չի մասնակցել: Փաստորեն գործի տվյալներով հիմնավորվել է, որ Ա.Արծրունին Ա.Ներսիսյանի սպանությունը կազմակերպելուց հետո կազմակերպել է նաև Գ.Սահակյանի սպանությունը, որի պայմաններում վերջին գործողության համար նրան առաջադրված մեղադրանքը ենթակա է վերատրակման ՀՀ օրենսգրքի 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով»:

ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիան գտել է, որ Ա.Արծրունուն նախաքննական մարմնի կողմից առաջադրված մեղադրանքը քրեաիրավական որակման առումով ենթակա է փոփոխման: Ա.Արծրունու մեղքը հիմնավորված համարելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով, 17-100-րդ հոդվածով և 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով նախատեսված հանցանքները կատարելու մեջ՝ 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ին կայացրել է մեղադրական դատավճիռ (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 128):

11. Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 12-ի որոշման համաձայն՝ «2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված՝ «Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին և 2-րդ հոդ-

վածների համաձայն՝ 2003 թվականի օգոստոսի 1-ից գործողության մեջ է դրվել 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը՝ նույն օրվանից ուժը կորցրած ճանաչելով 1961 թվականի մարտի 7-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգիրքը:

ՀՀ քրեական օրենսգիրքը գործողության մեջ դնելու կապակցությամբ, մասնավորապես, մինչև օրենսգրքի գործողության մեջ դրվելը կայացված դատավճիռները ենթակա են եղել վերանայման՝ դատապարտյալների կատարած հանցանքները քրեաիրավական առումով համապատասխանեցնելով ՀՀ քրեական օրենսգրքին:

ՀՀ քրեական օրենսգրքով մահապատիժը՝ որպես բացառիկ պատժամիջոց, դադարել է գոյություն ունենալուց:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 49-րդ և 60-րդ հոդվածներով որպես պատժատեսակ նախատեսվել է ցմահ ազատազրկումը:

(...)

ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունին մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով, 17-100-րդ հոդվածով, 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով:

Վերոնշյալ հանցանքները քրեաիրավական որակման առումով համադրելով 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին գործողության մեջ դրված ՀՀ քրեական օրենսգրքի հետ, վերանայելով դատավճիռը և համապատասխանեցնելով 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին գործողության մեջ դրված ՀՀ քրեական օրենսգրքին՝ դատարանը գտնում է, որ դատապարտյալ Ա.Արծրունու կատարած հանցանքները 2003 թվականի օգոստոսի 1-ի դրությամբ համապատասխանում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 38-104-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետին:

(...)

Նախկին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 8-րդ կետի, դրան համապատասխան գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետի քրեաիրավական առումով տարանջատումը հանցանքը որակյալ դարձնող մյուս հատկանիշներից ժամանակին օրենսդրորեն պայմանավորված է եղել սույլ հանցավորի սուբյեկտիվ դիտավորության շեշտման անհրաժեշտությամբ: Սակայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետի ուժը կորցրած ճանաչվելու պայմաններում, որպես առանձին հատկանիշ, մեխանիկորեն չի առաջացրել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված՝ հանցանքը որակյալ դարձնող մեկ այլ հատկանիշի և սպանության մեկ այլ տեսակի՝ երկու և ավելի անձանց սպանության ապաքրեականացում:

Հետևաբար, դատարանը գտնում է, որ դատավճռով Ա.Արծրունուն մեղսագրված սպանության կազմակերպման երկու դեպքերի ընդգրկումը մեկ արարքի մեջ՝ որպես երկու անձանց սպանության կազմակերպում, ենթակա է համապատասխանեցման գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով: Նշված հոդվածի սանկցիան նախատեսում է նաև ցմահ ազատազրկում:

Այսպիսով, դատապարտյալ Ա.Արծրունու վերաբերյալ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը համապատասխանեցնելով գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքին՝ դատարանը գտնում է, որ դատապարտյալ Ա.Արծրունուն նշված դատավճռով մեղսագրված հանցանքները ենթակա են համապատասխանեցման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին՝ Ա.Արծրունու նկատմամբ նշանակված քրեական պատիժը՝ ցմահ ազատազրկումը, թողնելով նույնը (...):» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, թերթ 131-133):

Դատական պրակտիկա

12. Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշման համաձայն. «(...) Դատարանը, վերանայելով ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը, իրավացիորեն գտել է, որ Ա.Արծրունու կատարած հանցանքները պետք է համապատասխանեցնել 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասին ու 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին, և ՀՀ Նախագահի 2003 թվականի օգոստոսի 1-ի ՆՀ-103-Ա հրամանագրով Ա.Արծրունու նկատմամբ սահմանված ցմահ ազատազրկում պատիժը թողել անփոփոխ:

Վերանայելով 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը՝ Դատարանը պատճառաբանված կերպով գտել է, որ նախկինում /դիտավորյալ/ սպանություն կատարած անձի կողմից սպանություն կատարելը ենթադրել է առնվազն երկու կամ ավելի անձանց սպանության կամ հանցավորձի առկայություն: Հետևաբար, երկու կամ ավելի անձանց սպանությունը՝ որպես ծանրացուցիչ հանգամանք, որպես սպանության տեսակ, և 1961թ. ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածով և գործող 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված ծանրացուցիչ հանգամանքների շրջանակում նախատեսված լինելով՝ իրենց փաստական և բովանդակային առումով փոփոխություն չեն կրել ու ունեն միմյանց համապատասխանող և համարժեք բովանդակություն: Հետևաբար, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետի սպաքրեականացումը մեխանիկորեն չի արժեզրկում 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի՝ երկու և ավելի անձանց սպանությունը որպես ծանրացուցիչ և արարքը որակյալ դարձնող հատկանիշ հանդիսանալը, չի բացառում սպանության նշված տեսակի գոյությունը Ա.Արծրունուն առաջադրված մեղադրանքում: Նախկին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 8-րդ կետի ու դրան համապատասխան գործող 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետի քրեաիրավական առումով տարանջատումը հանցանքը որակյալ դարձնող մյուս հատկանիշներից, ժամանակին օրենսդրորեն պայմանավորված է եղել սուկ հանցավորի սուբյեկտիվ դիտավորության շեշտման անհրաժեշտությամբ, սակայն 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետի ուժը կորցրած ճանաչվելու պայմաններում, որպես առանձին հատկանիշ, մեխանիկորեն չի առաջացրել 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանցանքը որակյալ դարձնող մեկ այլ հատկանիշի և սպանության մեկ այլ տեսակի՝ երկու և ավելի անձանց սպանության սպաքրեականացում, հետևաբար դատավճռով Ա.Արծրունուն մեղազրկված սպանության կազմակերպման երկու դեպքերի ընդգրկումը մեկ արարքի մեջ՝ որպես երկու անձանց սպանության կազմակերպում, ենթակա է համապատասխանեցման գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին:

(...)

Վերագրյալ հիմքերի առկայության պայմաններում, Վերաքննիչ դատարանը հանգում է այն հետևության, որ սույն գործով թույլ չեն տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումներ, որոնք կհանգեցնեին դատական սխալի, ուստի գտնում է, որ Դատարանի որոշումը օրինական է ու հիմնավորված և այն բեկանելու, իսկ բերված վերաքննիչ բողոքը բավարարելու օբյեկտիվ հիմքեր առկա չեն» (տե՛ս քրեական գործ, հատոր 4, թերթ 69-71):

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

13. Բողոք բերած անձինք փաստարկել են, որ սույն գործով ստորադաս դատարանները թույլ են տվել ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ, «Մարդու իրավունքների և հիմ-

նարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ արձանագրության 4-րդ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածների, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 24-րդ հոդվածի 6-րդ մասի և 52-րդ հոդվածի 2-րդ մասի խախտումներ:

Ի հիմնավորումն իրենց վերոշարադրյալ փաստարկի՝ բողոքաբերները նշել են, որ սույն գործով Առաջին ատյանի դատարանն իրավասություն չունի ըստ էության վերանայել քրեական գործը. այս առումով Առաջին ատյանի դատարանն իրավասու էր գործող օրենսդրությանը համապատասխանեցնել ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը: Մինչդեռ, ըստ բողոքաբերների, Առաջին ատյանի դատարանը ոչ թե դատավճիռը համապատասխանեցրել է գործող օրենսդրությանը, այլ նույն արարքի համար երկրորդ անգամ դատապարտել է Արսեն Արծրունուն: Այսպես՝ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունու արարքները որակվել են 1961 թվականի քրեական օրենսգրքի 72-րդ, 17-100-րդ հոդվածներով և 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով, քանի որ կոլեգիան հաստատված է համարել, որ Ա.Արծրունին կազմակերպել է երկու առանձին սպանություն, որոնք կատարվել են տարբեր ժամանակ ու կապված չեն եղել միասնական դիտավորությամբ կամ նույն շարժառիթով: Առաջին ատյանի դատարանը, սակայն, հիմնավորված է համարել, որ սույն գործով կատարված երկու սպանությունները, որպես բանդայի գործունեության արդյունք, տեղավորվել են բանդայի ստեղծման և գործունեության նպատակների համատեքստում:

14. Վերլուծելով հանցակազմի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները բնութագրող որակյալ հանգամանքները՝ բողոքաբերները նշել են, որ մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետով նախատեսված որակյալ հանգամանքը հանդիսացել է սուբյեկտիվ հատկանիշ, իսկ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված որակյալ հանգամանքը՝ օբյեկտիվ հատկանիշ: Այս բողոք բերած անձինք եզրահանգում են արել այն մասին, որ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով ուժը կորցրած է ճանաչվել 1961 թվականի քրեական օրենսգրքի 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետին համապատասխանող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետը, ինչը նշանակում է, որ վերացել է սպանության որակյալ հանցակազմի սուբյեկտիվ հատկանիշը:

Վերոգրյալից բողոք բերած անձինք հետևություն են արել այն մասին, որ Ա.Արծրունու արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով («երկու կամ ավելի անձանց սպանություն») վերադրակելու համար Առաջին ատյանի դատարանը պետք է բեկաներ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը, մինչդեռ նման իրավասություն ՀՀ գործող քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված չէ:

15. Շարադրված վերլուծության լույսի ներքո մեկնաբանելով սույն գործի հանգամանքները՝ բողոք բերած անձինք նշել են, որ սույն գործով Առաջին ատյանի դատարանն իրավասու էր վերանայել միայն ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունու արարքին 1961 թվականի քրեական օրենսգրքի 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով տրված որակումը, հատկապես, որ Առաջին ատյանի դատարանն ընդունել է, որ ՀՀ Գերագույն դատարանի կողմից Ա.Արծրունու արարքին 1961 թվականի քրեական օրենսգր-

Դատական պրակտիկա

քով տրված որակումները (72-րդ, 17-100-րդ հոդվածներ և 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետ) համապատասխանում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ, 38-104-րդ հոդվածի 1-ին մասով և 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետով նախատեսված հանցակազմերին:

16. Անդրադառնալով Ա.Արծրունու նկատմամբ նույնը թողնված պատժին՝ ցմահ ազատազրկմանը, բողոք բերած անձինք նշել են, որ այն անհիմն է և հակասում է ՀՀ ներպետական ու միջազգային օրենսդրությանը:

Ի հիմնավորումն իրենց վերոշարադրյալ փաստարկի՝ բողոքաբերները նշել են, որ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունու նկատմամբ նշանակվել է բացառիկ պատժամիջոց՝ մահապատիժ: 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին ուժի մեջ մտած ՀՀ քրեական օրենսգրքով մահապատիժը՝ որպես պատժատեսակ, վերացել է, ուստի 1993-1994 թվականներին կատարված հանցագործությունների համար ամենածանր պատիժը կարող էր լինել 15 տարի ժամկետով ազատազրկումը, մինչդեռ Ա.Արծրունու մահապատիժը փոխարինվել է ցմահ ազատազրկմամբ ՀՀ Նախագահի 2003 թվականի օգոստոսի 1-ի ներում շնորհելու մասին հրամանագրով:

Վերոշարադրյալ վերլուծությունը համադրելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 48-րդ և ՀՀ Սահմանադրության 22-րդ հոդվածներում ամրագրված նորմերի հետ, որոնց համաձայն՝ պատիժը նշանակվում է դատարանի դատավճռով, և արգելվում է նշանակել ավելի ծանր պատիժ, քան կարող էր կիրառվել հանցագործության կատարման պահին, բողոք բերած անձինք գտել են, որ անհասկանալի է, թե ինչն էր փոխարինում ՀՀ Նախագահը, եթե 2003 թվականի օգոստոսի 1-ի դրությամբ մահապատիժն արդեն իսկ վերացել էր օրենքի ուժով: Այս համատեքստում բողոք բերած անձինք վիճարկում են Ա.Արծրունու նկատմամբ նշանակված պատիժը՝ ցմահ ազատազրկումը, Առաջին ատյանի դատարանի կողմից նույնը թողնելու հանգամանքը՝ նշելով, որ Առաջին ատյանի դատարանը որպես պատիժ թողնում է ՀՀ Նախագահի և ոչ թե դատարանի կողմից Ա.Արծրունու նկատմամբ նշանակված պատիժը:

17. Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալ փաստարկները՝ բողոքաբերները խնդրել են մասնակիորեն, այն է՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին համապատասխանեցնել և պատժի մասով բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշումը, կայացնել գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ՝ որոշելով, որ 1961 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 17-100-րդ հոդվածով որակված հանցագործությունը համապատասխանում է 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետը (38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետ)՝ 38-104-րդ հոդվածի 1-ին մասին՝ որպես պատիժ թողնելով 12 տարի ժամկետով ազատազրկում:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

18. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածը (հանցագործությունների կրկնակիությունը), 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետը (նախկինում սպանություն կատարած անձի կողմից սպանություն կատարելը) ուժը կորցրած ճանաչելու և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածում (հանցագործությունների համակցությունը) փոփոխություններ և լրացում-

ներ կատարելու համատեքստում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված սպանության որակյալ հանցակազմի (երկու կամ ավելի անձանց սպանությունը) կիրառման կապակցությամբ առկա է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ մյուս գործերով դատական պրակտիկայի ճիշտ ձևավորման համար:

1. Երկու կամ ավելի անձանց սպանությունը, նախկինում սպանություն կատարած անձի կողմից կատարված սպանությունը և սույն գործով ստորադաս դատարանների որոշումների հիմնավորվածությունը.

19. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանն առաջին հերթին քննության է առնում այն հարցը, թե որոնք են երկու կամ ավելի անձանց սպանության և նախկինում սպանություն կատարած անձի կողմից կատարված սպանության հանցակազմերի կիրառման առանձնահատկությունները:

20. 1961 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի 100-րդ հոդվածը պատասխանատվություն էր սահմանում առանց ծանրացուցիչ հանգամանքների կատարված դիտավորյալ սպանության համար:

1961 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 4-րդ կետը պատասխանատվություն էր նախատեսում երկու կամ մի քանի անձանց սպանության համար:

2003 թվականին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ ՀՀ քրեական օրենսգրք) 104-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն. «Սպանությունը՝ ապօրինաբար մեկ ուրիշին դիտավորյալ կյանքից զրկել[ն է.]»:

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետը պատասխանատվություն է նախատեսում երկու կամ ավելի անձանց սպանության համար:

Սեջբերված քրեաիրավական նորմերի վերլուծությունից երևում է, որ մեկից ավելի անձանց սպանությունն ինչպես 1961, 2003 թվականների, այնպես էլ 2011 թվականին փոփոխված քրեական օրենսգրքերում նախատեսված է որպես սպանության որակյալ հատկանիշ: Այլ խոսքով՝ երկու կամ ավելի անձի սպանության հանգամանքն ընդգրկված է եղել և շարունակում է անփոփոխ մնալ սպանությունը որակյալ դարձնող հատկանիշների տիրույթում և օրենսդրական փոփոխությունների համատեքստում որևէ բովանդակային փոփոխության չի ենթարկվել: Ավելին, սպանության հանցակազմից բացի, ՀՀ քրեական օրենսգրքում առկա են մի շարք հանցակազմեր, որոնց որակյալ հատկանիշների շարքում առկա է արարքը երկու կամ ավելի անձի նկատմամբ կատարելը (տե՛ս, օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ, 109-րդ հոդվածների 2-րդ մասերը, 112-րդ, 113-րդ, 132-րդ, 359-րդ հոդվածների 2-րդ մասերի 1-ին կետերը, 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 6-րդ կետը և այլն):

21. 1961 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 8-րդ կետը պատասխանատվություն էր նախատեսում առանձնապես վտանգավոր ռեցիդիվիստի կողմից, կամ նախկինում դիտավորյալ սպանություն կատարած անձի կողմից սպանություն կատարելու համար (բացառությամբ անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանների անցումով, կամ տուժողի կողմից զուգորդված բռնության կամ ծանր վիրավորանքի ազդեցության տակ առաջացած հանկարծակի հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանությունից):

Մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումը գործող մույն հոդ-

Դատական պրակտիկա

վածի 2-րդ մասի 15-րդ կետը պատասխանատվություն էր նախատեսում նախկինում սպանություն կատարած անձի կողմից (բացառությամբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-108-րդ հոդվածներով նախատեսված արարքների) կատարված սպանության համար:

Մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածը շարադրված էր հետևյալ կերպ.

«1. Հանցագործությունների համակցություն է համարվում՝

1) սույն օրենսգրքի տարբեր հոդվածներով կամ մույն հոդվածի տարբեր մասերով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը, որոնցից ոչ մեկի համար անձը դատապարտված չի եղել.

2) այնպիսի մեկ գործողությունը (անգործությունը), որը պարունակում է սույն օրենսգրքի երկու կամ ավելի հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներ:

2. Հանցագործությունների համակցության դեպքում անձը պատասխանատվություն է կրում յուրաքանչյուր հանցագործության համար՝ սույն օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով»:

Մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածը շարադրված էր հետևյալ կերպ.

«1. Հանցագործությունների կրկնակիություն է համարվում սույն օրենսգրքի Հատուկ մասի միևնույն հոդվածով կամ հոդվածի մասով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը:

2. Սույն հոդվածի առաջին մասով նախատեսված կրկնակիությունը բացակայում է շարունակվող հանցագործության դեպքում, որը բաղկացած է միասնական հանցավոր մտադրությամբ միավորված երկու կամ ավելի արարքից:

3. Սույն օրենսգրքի տարբեր հոդվածներով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը կրկնակի է համարվում միայն սույն օրենսգրքի Հատուկ մասով նախատեսված դեպքում:

4. Կրկնակիությունը բացակայում է, եթե նախկինում կատարած հանցանքի համար անձը քրեական պատասխանատվությունից ազատվել է օրենքով սահմանված հիմքերով, կամ այդ հանցանքի համար դատվածությունը մարվել է կամ հանվել»:

Մեջբերված քրեաիրավական նորմերի վերլուծությունից երևում է, որ մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի իմաստով կրկնակիությունն առաջանում էր ինչպես մույնական, այնպես էլ միաբնույթ հանցագործություններ կատարելու դեպքում: Այդ իրավադրույթին համապատասխան՝ մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումը գործող քրեական օրենսգրքի Հատուկ մասը պարունակել է բազմաթիվ նորմեր՝ կապված հանցագործությունների կրկնակիության հետ (տե՛ս, օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետը, 138-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը, 139-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը, 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը, 3-րդ մասի 4-րդ կետը, 176-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 5-րդ կետը, 3-րդ մասի 4-րդ կետը, ինչպես նաև 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետը և այլն): «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումից հետո նշված նորմերն ուժը կորցրած են ճանաչվել:

22. «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումից հետո գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Հանցագործությունների համակցություն է համարվում՝

1) սույն օրենսգրքով (տարբեր հոդվածներով կամ միևնույն հոդվածով կամ հոդվածի միևնույն կամ տարբեր մասերով կամ կետերով) նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը, որոնցից ոչ մեկի համար անձը դատապարտված չի եղել.

2) այնպիսի մեկ գործողությունը (անգործությունը), որը պարունակում է սույն օրենսգրքի երկու կամ ավելի հոդվածներով նախատեսված հանցագործությունների հատկանիշներ:

2. Հանցագործությունների համակցության դեպքում անձը պատասխանատվություն է կրում յուրաքանչյուր հանցագործության համար՝ սույն օրենսգրքի համապատասխան հոդվածով կամ հոդվածի մասով»:

Սեջբերված քրեաիրավական դրույթի վերլուծությունից երևում է, որ դրանում ամրագրված հանցագործությունների համակցությունը բնութագրվում է՝

1) քանակական հատկանիշով (երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը),

2) որակական հատկանիշներով, որոնք են՝

ա) տարաբնույթ, նույնական կամ համանման հանցանք կատարելը,

բ) համակցություն կազմող հանցանքների համար դատված չլինելը,

գ) համակցություն կազմող առնվազն երկու հանցանքների կատարումից հետո դրանց քրեաիրավական նշանակություն ունեցող հետևանքների, օրինակ՝ քրեական պատասխանատվության ենթարկելու վաղեմության ժամկետների պահպանումը,

դ) նույնական հանցագործություններ կատարելու դեպքում՝ հանցանքը երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ կատարված լինելու հատկանիշի բացակայությունը:

23. Հիմք ընդունելով սույն որոշման 20-22-րդ կետերում շարադրված վերլուծությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետը (նախկինում սպանություն կատարած անձի կողմից սպանություն կատարելը) ուժը կորցնելու պարագայում էլ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված հանգամանքը (երկու կամ ավելի անձանց սպանությունը) շարունակում է մնալ սպանության որակյալ հատկանիշ: Այլ խոսքով՝ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումից հետո օրենսդիրը, ընդլայնելով հանցագործությունների իրական համակցության տեսակները (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետ), այնուամենայնիվ, երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ հանցանք կատարելու համար պատասխանատվություն նախատեսող Հատուկ մասի համապատասխան նորմերից, այդ թվում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետից չի հրաժարվել: Այսինքն՝ առկա է օրենսդրորեն հաշվի առնված համակցություն, երբ օրենսդիրը մեկից ավելի հանցանքների կատարումը նախատեսում է որպես հանցակազմի որակյալ հատկանիշ (օրինակ՝ խուլիգանությունը՝ գույքով և գույքը դիտավորությամբ ոչնչացնելով կամ վնասելով, դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը, որն առաջացրել է տուժողի մահ և այլն), որի պարագայում արարքը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում նախատեսված համապատասխան որակյալ հանցակազմով և ոչ թե հանցագործությունների համակցության կանոններով:

Կրկնակիության ինստիտուտի վերացումից հետո ՀՀ քրեական օրենսգրքում երկու կամ ավելի անձանց նկատմամբ հանցանք կատարելու համար պատասխանատվու-

Դատական պրակտիկա

թյուն նախատեսող նորմերի առկայությունը վկայում է այն մասին, որ օրենսդիրը հաշվի է առել այս որակյալ հատկանիշի հանրային վտանգավորությունը և բացառել է, օրինակ՝ երկու կամ ավելի անձանց սպանության դեպքում արարքը ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված՝ համակցության ընդհանուր կանոնով որակելու հնարավորությունը:

24. Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումից հետո գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի իմաստով՝ հանցագործությունների համակցություն է հանդիսանում միևնույն հոդվածով կամ հոդվածի միևնույն մասով (մասերով) կամ կետով (կետերով) նախատեսված երկու կամ ավելի հանցանք կատարելը՝ բացառությամբ այն դեպքերի, երբ ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասի նորմում հանցանքը երկու կամ ավելի անձանց մկատմամբ կատարված լինելու հանգամանքը նախատեսված է որպես հանցակազմի որակյալ հատկանիշ: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով՝ որպես երկու կամ ավելի անձանց սպանություն պետք է որակվեն ինչպես սուբյեկտիվ կողմից մեկ միասնական դիտավորության մեջ ընդգրկված երկու կամ ավելի անձանց սպանության, այնպես էլ սուբյեկտիվ կողմից միմյանց հետ չկապված դիտավորությամբ կատարված երկու կամ ավելի անձանց սպանության (այլ կերպ ասած՝ նախկինում սպանություն կատարած անձի կողմից նոր սպանություն կատարելու) դեպքերը, եթե դրանցից ոչ մեկի համար անձը դատապարտված չի եղել: Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ արարքը չի կարող գնահատվել որպես երկու կամ ավելի անձանց սպանություն մասնավորապես այն դեպքում, եթե դրան նախորդել կամ հաջորդել է սպանության արտոնյալ հանցակազմը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 105-րդ, 106-րդ, 107-րդ, 108-րդ հոդվածներ): Նման դեպքում արարքները ենթակա են ինքնուրույն որակման:

25. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի կողմից քննության առնվող երկրորդ իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավորված և պատճառաբանված են արդյոք ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունուն մեղսագրված և 1961 թվականի քրեական օրենսգրքի 17-100-րդ հոդվածով, 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով որակված արարքները 2003 թվականին ընդունված և 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով փոփոխության ենթարկված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին համապատասխանեցնելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 12-ի, ինչպես նաև այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշումները:

26. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիան հաստատված է համարել, որ Ա.Արծրունին Ա.Ներսիսյանի սպանությունը կազմակերպելուց հետո կազմակերպել է նաև Գ.Մահակյանի սպանությունը, և նրան մեղավոր է ճանաչել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով, 17-100-րդ հոդվածով և 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով (տես սույն որոշման 10-րդ կետը):

Առաջին ատյանի դատարանը 2012 թվականի հուլիսի 12-ին որոշում է կայացրել, որտեղ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի դատավճռով Ա.Արծրունուն մեղսագրված հանցանքները քրեաիրավական որակման առումով համադրել է 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին գործողության մեջ դրված ՀՀ քրեական օրենսգրքի հետ, վերանայել է ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործե-

րի դատական կոլեգիայի դատավճիռը և, համապատասխանեցնելով այն 2003 թվականի օգոստոսի 1-ին գործողության մեջ դրված ՀՀ քրեական օրենսգրքին, գտել է, որ դատապարտյալ Ա.Արծրունու կատարած հանցանքները 2003 թվականի օգոստոսի 1-ի դրությամբ համապատասխանում են ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 38-104-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետին:

Առաջին ատյանի դատարանը գտել է նաև, որ նախկին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 8-րդ կետի, դրան համապատասխան գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետի քրեաիրավական առումով տարանջատումը հանցանքը որակյալ դարձնող մյուս հատկանիշներից ժամանակին օրենսդրորեն պայմանավորված է եղել սուկ հանցավորի սուբյեկտիվ դիտավորության շեշտման անհրաժեշտությամբ: Սակայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետի ուժը կորցրած ճանաչվելու պայմաններում, որպես առանձին հատկանիշ, մեխանիկորեն չի առաջացրել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով նախատեսված՝ հանցանքը որակյալ դարձնող մեկ այլ հատկանիշի և սպանության մեկ այլ տեսակի՝ երկու և ավելի անձանց սպանության ապաքրեականացում: Հետևաբար ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի դատավճռով Ա.Արծրունուն մեղաազարկված սպանության կազմակերպման երկու դեպքերի ընդգրկումը մեկ արարքի մեջ՝ որպես երկու անձանց սպանության կազմակերպում, ենթակա է համապատասխանեցման գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետով: Նշված հոդվածի սանկցիան նախատեսում է նաև ցմահ ազատազրկում: Այսպիսով, դատապարտյալ Ա.Արծրունու վերաբերյալ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը համապատասխանեցնելով գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքին՝ Առաջին ատյանի դատարանը գտել է, որ դատապարտյալ Ա.Արծրունուն նշված դատավճռով մեղաազարկված հանցանքները ենթակա են համապատասխանեցման ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

Վերաքննիչ բողոքի հիմքերի ու հիմնավորումների սահմաններում ստուգելով Առաջին ատյանի դատարանի որոշման օրինակառությունն ու հիմնավորվածությունը՝ Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ սույն գործով թույլ չեն տրվել նյութական և դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտումներ, որոնք կհանգեցնեին դատական սխալի, ուստի գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանի որոշումը օրինական է ու հիմնավորված և այն բեկանելու, իսկ բերված վերաքննիչ բողոքը բավարարելու օբյեկտիվ հիմքեր առկա չեն (տե՛ս սույն որոշման 12-րդ կետը):

Մեջբերված փաստական հանգամանքների վերլուծությունից երևում է, որ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիան հաստատված է համարել, որ Ա.Արծրունին կազմակերպել է երկու անձի սպանություն, և դրա հիման վրա 1961 թվականի քրեական օրենսգրքով սովել է նրա արարքի քրեաիրավական որակումը: Առաջին ատյանի դատարանը Ա.Արծրունու արարքին ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի կողմից տրված որակումը 2003 թվականի քրեական օրենսգրքին համապատասխանեցրել է գործի նույն փաստական հանգամանքների շրջանակներում: Մասնավորապես, Առաջին ատյանի դատարանը հաշվի է առել, որ Ա.Արծրունին դատապարտվել է երկու անձի սպանությունը կազմակերպելու համար:

27. Սույն որոշման 26-րդ կետում մեջբերված և վերլուծված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 20-24-րդ կետերում շարադրված վերլուծության լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Արծրունու արարքին

Դատական պրակտիկա

ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի կողմից տրված որակումը 2003 թվականի քրեական օրենսգրքին համապատասխանեցնելիս Առաջին ատյանի դատարանը հաշվի է առել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասում առկա՝ «երկու կամ ավելի անձանց» ձևակերպումը վկայում է այն մասին, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքի նշված հոդվածում առկա է օրենսդրորեն հաշվի առնված համակցություն, որի պարագայում Ա.Արծրունու կողմից կազմակերպված երկու անձի սպանությունը ենթակա է որակման ՀՀ քրեական օրենսգրքի հատուկ մասում նախատեսված համապատասխան հոդվածով, այն է՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և ոչ թե ՀՀ քրեական օրենսգրքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված՝ հանցագործությունների համակցության կանոններով:

Հետևաբար, ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունու մեղադրված և 1961 թվականի քրեական օրենսգրքի 17-100-րդ հոդվածով, 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով որակված արարքները 2003 թվականին ընդունված և 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքով փոփոխության ենթարկված ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին համապատասխանեցնելու մասին Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 12-ի, ինչպես նաև այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշումները հիմնավորված և պատճառաբանված են:

II. Վճռաբեկ բողոքում բարձրացրած այլ հարցեր.

28. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացրած հաջորդ իրավական հարցը հետևյալն է. ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունու արարքին տրված քրեաիրավական որակումը՝ 1961 թվականին ընդունված քրեական օրենսգրքի 17-100-րդ հոդվածը, 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետը, Առաջին ատյանի դատարանի կողմից 2003 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին համապատասխանեցնելու հետևանքով խախտվե՞լ է արդյոք կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքը:

29. Կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության սկզբունքին Վճռաբեկ դատարանն անդրադարձել է *Դ.Բարսյանի* գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) նույն արարքի համար կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության (*non bis in idem*) սկզբունքը հիմնարար տեղ է զբաղեցնում ՀՀ Սահմանադրությամբ և միջազգային պայմանագրերով երաշխավորված պաշտպանության համակարգում, որի հիմքում ընկած է մեղքը քաված լինելու կանխավարկածը, և այն իրենից ներկայացնում է նույն արարքի համար նույն անձին կրկին քրեական հետապնդման չենթարկելու, չդատապարտելու, չպատժելու երաշխիք: Ընդ որում «նույն արարքի համար» ձևակերպումը նշանակում է, որ կրկնակի դատապարտման անթույլատրելիության առարկան պետք է ընկալվի ոչ թե հանցանքի իրավական որակման, այլ փաստական նկարագրության իմաստով:

(...) «Նույն արարքի համար» ձևակերպումը ճիշտ կիրառելու համար անհրաժեշտ է անդրադառնալ նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում տեղ գտած «քրեական մեղադրանք» եզրույթի մեկնաբանմանը՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի իմաստով:

(...) Եվրոպական դատարանի (...) դիրքորոշումներից հետևում է, որ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի իմաստով իրավախախտումը որպես «քրեական» որակելու չափորոշիչներն են՝ ա) իրավախախտման դատակարգումն ըստ ազգային օրենսդրության, բ)

իրավախախտման բնույթը, գ) նշանակված կամ հնարավոր պատժի խստության աստիճանը: Ընդ որում, իրավախախտումը «քրեական» որակելու համար բավարար է այդ չափորոշիչներից միայն մեկի, այլ ոչ թե բոլորի պարտադիր առկայությունը:

(...) Անդրադառնալով *non bis in idem* սկզբունքին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դրա կիրառման վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը դիրքորոշում է հայտնել *Մերգել Չորտուխին ընդդեմ Ռուսաստանի* գործով կայացված վճռում, որի համաձայն՝ նախադեպային իրավունքի հիմքը, որը ձևավորվել է դատարանի կողմից 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի բողոքարկման արդյունքում, փաստում է, որ առկա է մի քանի մոտեցում այն հարցի հետ կապված, թե նույնն են արդյոք այն արարքները, որոնց մեջ դիմողը մեղադրվում է: Առաջին մոտեցումը, որը հիմնվում է դիմողի «նույն վարքագծի վրա» անկախ այն բանից, թե այդ վարքագիծն ինչպես է որակվում օրենքով (*idem factum*), ներկայացված է *Gradinger*-ի գործով կայացված վճռում (...), որի համաձայն՝ թեև երկու հանցագործությունների տարբերակումը, բնույթն ու նպատակները տարբեր են եղել, տեղի է ունեցել 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածի խախտում, քանի որ երկու որոշումներն էլ հիմնված են եղել դիմողի նույն վարքագծի վրա: (...) Երկրորդ մոտեցումը ևս բխում է այն ենթադրությունից, որ մեղադրյալի վարքագիծը, որի վրա հիմնված է մեղադրանքը, նույնն է, սակայն նշվում է, որ նույն վարքագիծը կարող է հասցնել մի քանի հանցագործության, որոնք կարող են քննվել տարբեր վարույթներում: (...) Դատարանի կարծիքով, թեև արդարադատության պատշաճ իրականացման սկզբունքին ավելի համահունչ կլիներ այն, որ երկու հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը քննվեին նույն դատարանում՝ մեկ վարույթով, սակայն այն փաստը, որ քննվող գործով երկու վարույթ է իրականացվել, էական չի հանդիսանում: (...) Երրորդ մոտեցումը շեշտադրում է երկու հանցագործությունների «էական տարբերը»: (...) Դատարանը գտնում է, որ տարբեր մոտեցումների առկայությունը, կապված այն խնդրի հետ, թե դիմողին մեղաազգրվող արարքն իսկապես համընկնում է այն արարքի հետ, որի համար նա արդեն դատապարտվել կամ արդարացվել է, առաջացնում է իրավական անորոշություն, որը համատեղելի չէ այնպիսի հիմնարար իրավունքի հետ, ինչպիսին է նույն հանցագործության համար երկու անգամ չմեղադրվելը (...):

(...) Դատարանը կարծում է, որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը պետք է ընկալվի այնպես, որ արգելվի երկրորդ «հանցագործության» մեջ մեղադրելը կամ դատապարտելը, քանի որ այն բխում է նույն փաստերից կամ այնպիսի փաստերից, որոնք ըստ էության նման են:

7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածում ամրագրված երաշխիքները ենթակա են կիրառման նոր մեղադրանք հարուցելու ժամանակ, երբ սկզբնական արդարացումը կամ դատապարտումն արդեն ձեռք է բերել *res judicata* ուժը: Այս հատման կետում առկա նյութը, անկասկած, ներառում է այն որոշումը, որով առաջին «պատժիչ վարույթը» եզրափակվել է, և այն մեղադրանքները, որոնք ներկայացվել են դիմողին նոր վարույթով: Որպես կանոն, այս փաստաթղթերում պետք է երկուստեք առկա լինեն այն հանցագործության փաստական հանգամանքները, որի համար դիմողն արդեն դատապարտվել է, և այն հանցագործության, որի համար նրան մեղադրանք է առաջադրվել: Դատարանի կարծիքով, նման փաստական հանգամանքները որպես ելակետ բավարար են պարզաբանելու համար այն հարցը, թե արդյոք երկու վարույթների փաստերը եղել են նման, թե ըստ էության նույնական: Դատարանը շեշտադրում է, որ կարևոր չէ, թե նոր մեղադրանքների որ հատվածներն են, ի վերջո, հետագա վարույթներով բավարարվել կամ մերժվել, քանի որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածն ամրագրում է երաշխիքներ՝ ուղղված նոր վարույթով մեղադրվելու կամ պատասխանատվության են-

Դատական պրակտիկա

թարկվելու դեմ և ոչ թե երկրորդ անգամ դատապարտվելու կամ արդարացվելու արգելքի դեմ (...):

Դատարանը կրկնում է, որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը չի սահմանափակում երկու անգամ չմեղադրվելու և դատարանի առաջ չկանգնելու իրավունքը (...): 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը կիրառվում է անգամ այն դեպքերում, երբ անձը մեղադրվել է, սակայն չի դատապարտվել: Դատարանը կրկնում է, որ 7-րդ արձանագրության 4-րդ հոդվածը սահմանում է երեք տարբեր երաշխիքներ և նշում, որ որևէ մեկը չպետք է լինի ա) մեղադրման ենթակա, բ) մեղադրված կամ գ) դատապարտված մույն հանցագործության համար (...): (տե՛ս Դավիթ Բաբայանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԿԳ-1/0043/01/11 որոշման 23-25-րդ կետերը):

30. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ Ա.Արծրունու կողմից հանցանք կատարելու ժամանակ գործով քրեական օրենսդրությամբ երկու կամ մի քանի անձանց սպանությունը և նախկինում դիտավորյալ սպանություն կատարած անձի կողմից կատարված սպանությունը՝ որպես սպանության հանցակազմի որակյալ հատկանիշներ ամրագրված են եղել 1961 թվականի քրեական օրենսգրքի 99-րդ հոդվածի 4-րդ և 8-րդ կետերում: Ուստի, ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի դատավճռով Ա.Արծրունին մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 72-րդ, 17-100-րդ հոդվածներով և 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետով այն բանի համար, որ, գործելով բանդայի կազմում, կազմակերպել է երկու անձանց դիտավորյալ սպանություն (տե՛ս սույն որոշման 1-ին և 10-րդ կետերը):

Առաջին ատյանի դատարանի 2012 թվականի հուլիսի 12-ի որոշմամբ դատապարտյալ Ա.Արծրունու վերաբերյալ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը համապատասխանեցվել է գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 222-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին (տե՛ս սույն որոշման 11-րդ կետը):

31. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված հանգամանքների գնահատելով սույն որոշման 29-րդ կետում և, համապատասխանաբար, *Գ.Բաբայանի* գործով որոշման մեջ շարադրված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Արծրունուն մեղսագրված արարքները քրեորեն պատժելի են եղել ինչպես 1961, այնպես էլ 2003 թվականների քրեական օրենսգրքերով, բացի այդ, Ա.Արծրունուն մեղսագրված արարքները ՀՀ քրեական օրենսգրքի նորմերին համապատասխանեցվել են գործի մույն փաստական հանգամանքների շրջանակներում, և համապատասխանեցման արդյունքում նրա վիճակը չի վատթարացել: Այլ խոսքով՝ Ա.Արծրունին մույն արարքի համար ոչ թե կրկին դատապարտվել է, այլ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով նրան մեղսագրված արարքները համապատասխանեցվել են ՀՀ քրեական օրենսգրքի նորմերին: Հետևաբար, ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունու արարքին տրված քրեաիրավական որակումը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 17-99-րդ հոդվածի 8-րդ կետը, Առաջին ատյանի դատարանի կողմից 2003 թվականի ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետին համապատասխանեցնելու հետևանքով կրկին դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի խախտում թույլ չի տրվել:

32. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացրած հաջորդ իրավական հարցը հետևյալն է. Ա.Արծրունուն մեղսագրված արարքները ՀՀ քրեական օրենսգրքի նորմերին համապատասխանեցնելու արդյունքում թո՞ւյլ է տրվել արդյոք քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կանոնը սահմանող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի խախտում:

33. Քրեական օրենքի հետադարձ ուժի հարցը Վճռաբեկ դատարանը վերլուծության է ենթարկել *Գ.Պողոսյանի* գործով որոշման մեջ, որտեղ իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ «(...) «չկա հանցագործություն և պատիժ, եթե այն սահմանված չէ օրենքով» (nulum crimen, nulla poena sine lege) կանոնը համընդհանուր ճանաչում ստացած հիմնարար սկզբունք է և իրավունքի գերակայության կարևորագույն տարր: Այն բացառիկ նշանակություն ունի մարդու իրավունքների պաշտպանության համակարգում, հետևաբար նշված սկզբունքից շեղումը բացարձակապես անթույլատրելի է: Սա նշանակում է, որ անձը չի կարող քրեական պատասխանատվության ենթարկվել, եթե արարքը կատարելու ժամանակ գործող օրենքով այն հանցագործություն չի համարվել, ինչպես նաև հանցանք կատարած անձը ենթակա է քրեական պատասխանատվության միայն այն օրենքով, որը գործել է նրա կողմից արարքը կատարելու ժամանակ: Nullum crimen, nulla poena sine lege սկզբունքի բաղադրամասերից է նաև այն դրույթը, որի համաձայն՝ չի կարող կիրառվել ավելի ծանր պատիժ, քան այն, որն օրենքով կիրառելի է եղել հանցագործության կատարման պահին:

(...) Ժամանակի ընթացքում քրեական օրենքի գործողության ընդհանուր կանոնն ունի նաև բացառություն: Քրեական օրենքը հետադարձ ուժ է ստանում, այսինքն՝ դրա գործողությունը տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց վրա հետևյալ դեպքերում.

1. նոր օրենքը վերացնում է արարքի հանցավորությունը (ապաքրեականացում),
2. նոր օրենքը մեղմացնում է պատիժը,
3. նոր օրենքն այլ կերպ բարելավում է հանցանք կատարած անձի վիճակը:

Ինչպես երևում է վերոգրյալից, քրեական օրենքին հետադարձ ուժ տալու պայմանները սպառնիչ են և ունեն իմպերատիվ բնույթ, այսինքն՝ եթե նոր ընդունված օրենքը պարունակում է վերը նշված պայմաններից առնվազն մեկը, ապա իրավակիրառող մարմինը պարտավոր է դրա գործողությունը տարածել մինչև օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն:

Այն դեպքերում, երբ նոր ընդունված օրենքը միաժամանակ բովանդակում է պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող և պատասխանատվությունը մասնակիորեն խստացնող դրույթներ, ապա օրենքը հետադարձ ուժ է ստանում միայն մեղմացման առումով (տե՛ս Գասպար Պողոսյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2011 թվականի հոկտեմբերի 20-ի որոշման 16-17-րդ կետերը):

34. Վերահաստատելով և զարգացնելով սույն որոշման նախորդ կետում և համապատասխանաբար նաև Գ.Պողոսյանի գործով որոշման մեջ ձևավորված իրավական դիրքորոշումներ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր քրեական օրենքը համարվում է արարքի հանցավորությունը բացառող, եթե՝

ա) այդ օրենքով հանցագործություն չի համարվում այն արարքը, որը նախկին օրենքով հանցագործություն էր (լրիվ ապաքրեականացում),

բ) արարքը չի դադարում հանցագործություն լինելուց, սակայն հանցակազմն այնպիսի փոփոխությունների է ենթարկվում, որ հանցավոր համարվող արարքների շրջանակը նեղանում է (մասնակի ապաքրեականացում): Մասնակի ապաքրեականացման դեպքերը կարող են վերաբերվել հանցակազմի առանձին տարրերին կամ հատկանիշներին, ծանրացնող հանգամանքներին և այլն:

35. 1961 թվականի քրեական օրենսգրքով՝ ծանրացուցիչ հանգամանքներում կատարված սպանությունը (99-րդ հոդված) պատժվում էր ազատազրկմամբ՝ ութից տասնհինգ տարի ժամանակով կամ մահապատժով:

2003 թվականի քրեական օրենսգրքով՝ ծանրացուցիչ հանգամանքներում կատար-

Դատական պրակտիկա

ված սպանությունը (104-րդ հոդվածի 2-րդ մաս) պատժվում էր ազատազրկմամբ՝ ութից տասնհինգ տարի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկմամբ:

«ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքի ընդունումից հետո գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված՝ ծանրացուցիչ հանգամանքներում կատարված սպանության համար սահմանվեց պատիժ՝ ազատազրկում՝ տասներկուսից քսան տարի ժամկետով կամ ցմահ ազատազրկում:

36. Սույն որոշման նախորդ կետում նշված հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 33-34-րդ կետերում, ինչպես նաև 20-27-րդ կետերում շարադրած վերլուծության համատեքստում՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ մինչև «ՀՀ քրեական օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» 2011 թվականի մայիսի 23-ի ՀՕ-143-Ն օրենքն ուժի մեջ մտնելը գործող ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 15-րդ կետն ուժը կորցրած ճանաչելու հետևանքով երկու կամ ավելի անձանց սպանությունը որպես սպանության որակյալ հատկանիշ չի ապաքրեականացվել, հետևաբար արարքի քրեաիրավական որակման իմաստով Ա.Արծրունու վիճակը որևէ կերպ չի բարելավվել:

Հիմք ընդունելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ա.Արծրունուն մեղսագրված արարքները ՀՀ քրեական օրենսգրքի նորմերին համապատասխանեցնելու արդյունքում թույլ չի տրվել քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կանոնը սահմանող՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի խախտում:

37. Բողոքաբերները փաստարկել են նաև, որ Առաջին աստիճանի դատարանի որոշմամբ Ա.Արծրունու նկատմամբ նույնը թողնված պատիժը՝ ցմահ ազատազրկումը, անհիմն է և հակասում է ՀՀ ներպետական ու միջազգային օրենսդրությանը (տե՛ս սույն որոշման 16-րդ կետը): Այս կապակցությամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ Նախագահի 2003 թվականի օգոստոսի 1-ի թիվ ՆՀ-103-Ա հրամանագրով Ա.Արծրունուն ներում է շնորհվել, և նրա նկատմամբ նշանակված մահապատիժը փոխարինվել է ցմահ ազատազրկմամբ (տե՛ս սույն որոշման 2-րդ կետը): Այսինքն՝ ՀՀ Նախագահի հրամանագրով Ա.Արծրունու նկատմամբ ոչ թե պատիժ է նշանակվել, այլ նշանակված պատիժը փոխարինվել է ավելի մեղմ պատժատեսակով: Ուստի, այս առումով Առաջին աստիճանի դատարանի որոշմամբ Ա.Արծրունու նկատմամբ նույնը թողնված պատիժը՝ ցմահ ազատազրկումը, չի հակասում ՀՀ ներպետական ու միջազգային օրենսդրությանը և հանդիսանում է ոչ թե ՀՀ Նախագահի, այլ ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճռով Ա.Արծրունու նկատմամբ նշանակված պատիժ, որը հետագայում մեղմացման առումով փոփոխվել է:

Ինչ վերաբերում է ՀՀ Գերագույն դատարանի քրեական գործերի դատական կոլեգիայի 1996 թվականի դեկտեմբերի 10-ի դատավճիռը վերանայելու ընթացակարգի վերաբերյալ փաստարկներին (տե՛ս սույն որոշման 14-րդ կետը), ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դրանց անդրադարձել է Արսեն Արծրունու գործով 2011 թվականի դեկտեմբերի 22-ին կայացված թիվ ՎԲ-16/11 որոշմամբ:

38. Հիմք ընդունելով սույն որոշման մեջ շարադրված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վճռաբեկ բողոքում նշված հիմքերի շրջանակներում սույն գործով նյութական և դատավարական օրենքի էական խախտումներ թույլ չեն տրվել, այդ առումով Վերաքննիչ դատարանի որոշումն օրինական է, հիմնավորված և պատճառաբանված, ուստի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 419-րդ հոդվածի 1-ին կետի հիման վրա վճռաբեկ բողոքը պետք է մերժել՝ դատական ակտը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

Դատական պրակտիկա

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 92-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 403-406-րդ, 419-րդ, 422-424-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը մերժել: Դատապարտյալ Արսեն Արայի Արծրունու վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի 2012 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշումը թողնել օրինական ուժի մեջ՝ հիմք ընդունելով Վճռաբեկ դատարանի որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒԼԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

103

Դատական պրակտիկա

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
ՈՐՈՇՈՒՄ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑՈՒՄԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱՎԱՆ ԴԱՍԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)**

2013 թվականի հուլիսի 4-ին
դռնբաց դատական նիստում քննելով «Հրապարակ օրաթերթ» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝
Ընկերություն) վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի
23.11.2012 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Մարգարիտա Խաչատրյանի ընդդեմ
Ընկերության՝ 2011 թվականի ապրիլի 21-ին «Հրապարակ» օրաթերթի 73(684) համա-
րի 1-ին էջում հրապարակված հոդվածի հերքումն Ընկերության կողմից տպագրելու
պահանջի մասին.

ՊԱՐՁԵՑ

1. Գործի դատավարական մախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Մարգարիտա Խաչատրյանը պահանջել է հարկադրել Ընկե-
րությանը տպագրել 2011 թվականի ապրիլի 21-ին «Հրապարակ» օրաթերթի թիվ
73(684) համարի 1-ին էջում հրապարակված հոդվածի հերքումը, պարտավորեցնել
Ընկերությանը փոխհատուցել իրեն պատճառված բարոյական վնասը՝ 2.000.000 ՀՀ
դրամի չափով, փոխհատուցել սույն հայցի համար վճարված պետական տուրքի գու-
մարը:

Փոխելով հայցապահանջը՝ Մարգարիտա Խաչատրյանը պահանջել է պարտավո-
րեցնել թերթին տպագրելու հերքում և խնդրել ներողություն:

Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասու-
թյան դատարանի (դատավոր՝ Ս. Թադևոսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 30.07.2012
թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան)
23.11.2012 թվականի որոշմամբ Մարգարիտա Խաչատրյանի վերաքննիչ բողոքը բա-
վարարվել է՝ Դատարանի 30.07.2012 թվականի վճիռը բեկանվել է և փոփոխվել՝ հայ-
ցը բավարարվել է. Ընկերությանը պարտավորեցվել է «Ձանգվածային լրատվության
մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածով սահմանված ժամկետում հրապարակել 21.04.2011
թվականի թիվ 73(684) համարի առաջին էջում տեղ գտած Մարգարիտա Խաչատրյա-
նին վերաբերող հոդվածի հերքումը և ներողություն խնդրել նրանից:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը:
Վճռաբեկ բողոքի պատասխան է ներկայացրել Մարգարիտա Խաչատրյանը:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ
հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 26-րդ, 27-րդ հոդված-

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ԴԱՏԱՎԱՆ
Իշխանություն

ները, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածը, կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 1-ին և 3-րդ կետերը, որոնք չպետք է կիրառեն, չի կիրառել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետը, որը պետք է կիրառեն, խախտել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 8-րդ կետը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Սահմանադրական դատարանն իր 15.11.2011 թվականի ՍԳ-Ո-997 որոշմամբ հստակ դիրքորոշում է հայտնել, որ նյութի հրապարակումը չի կարող որակվել որջամիտ կամ իրավաչափ, եթե նման տեղեկատվություն տարածողը չի ստուգել դրա իսկությունը շահագրգիռ անձին հարցում կատարելու միջոցով և խուսափել է հրապարակել այդ անձի դիրքորոշումը: Տվյալ դեպքում հոդվածը տպագրող լրագրողը զանգահարել է Մարգարիտա Խաչատրյանին տեղեկատվության ճշտման կապակցությամբ, և վիճելի հոդվածում վիճարկվող տեղեկատվության հետ միաժամանակ տպագրվել է նաև վերջինիս դիրքորոշումը, այն է՝ մեջբերում. «Սակայն տիկին Մարգարիտան հերքեց դա. «Տե՛նց բան չկա, բալես, ինձ գլխի վրա են ընդունել: Ես բալա եմ տվել, ես Տանջոյի մաման եմ, ու հըը չկա տենց մարդ, որ Տանջոյի մամային ասի՝ քամին գա քեզի: Ես քսան հատ մեղալ եմ ստացել, եթե ինձ քաշքշեին, ես մեղալակիր չէի ըլնի»:

Ողջամիտ հրապարակումների էությունն այն է, որ անձն ազատվում է զրպարտություն համարվող տեղեկատվություն տարածելու համար պատասխանատվությունից, եթե գործել է բարեխղճորեն, իսկ այդ սկզբունքի պահպանմամբ տեղեկատվություն տարածելու դեպքում բացակայում է նաև պատասխանատվության առաջացման առանցքային պայմաններից դիտավորությունը, մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ դիտավորության հատկանիշի առկայությունը կամ բացակայությունը զրպարտության համար պատասխանատվության ենթարկելիս էական չէ:

Ավելին, Վերաքննիչ դատարանը վիճարկվող հոդվածում տեղ գտած հրապարակումները որակել է որպես զրպարտություն, սակայն բավարարել է նաև ներողություն խնդրելու պարտավորեցնելու պահանջը, մինչդեռ զրպարտության դեպքում ներողություն խնդրելը կամ դրան հարկադրելը չի հանդիսանում պաշտպանության միջոց: Ներողություն խնդրելը հանդիսանում է վիրավորանքի դեպքում կիրառվող պաշտպանության միջոց:

Վերաքննիչ դատարանի 23.11.2012 թվականի որոշումը հակասում է Վճռաբեկ դատարանի 27.04.2012 թվականի թիվ ԵԿԳ/2293/02/10 որոշմանը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 23.11.2012 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Դատարանի 30.07.2012 թվականի վճռին:

2.1 Վճռաբեկ բողոքի պատասխանի հիմնավորումները

Սույն գործի քննության ժամանակ Ընկերությունը դատարանում չհիմնավորեց այն փաստը, որ վերջին այցերից մեկի ժամանակ գորամասերից մեկում վիճաբանություն է սկսվել Մարգարիտա Խաչատրյանի և հրամանատարական կազմի միջև, տեղի է ունեցել քաշքշոց և ծեծ: Ավելին, մինչև հոդվածի տպագրումը լրագրողը զանգահարել է Մարգարիտա Խաչատրյանին և ճշտել է, որ նման միջադեպ տեղի չի ունեցել, սակայն տպագրել է զրպարտություն համարվող տեղեկությունը:

Դատական պրակտիկա

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Մարզարիտա Խաչատրյանը 1998 թվականից իրականացնում է հասարակական գործունեություն ՀՀ զինված ուժերում: 2009 թվականից Մարզարիտա Խաչատրյանն ընդգրկվել է ՀՀ պաշտպանության նախարարին առընթեր հասարակական խորհրդում (**հատոր 1-ին, գ.թ. 32**):

2) Ընկերության կողմից հրապարակվող «Հրապարակ» օրաթերթի 21.04.2011 թվականի 73(684) համարում հրապարակված հոդվածում նշվել է. ««Զինվոր» հասարակական կազմակերպությունների համագործակցության իրավապաշտպան համակարգող խորհրդի նախագահ Մարզարիտա Խաչատրյանը՝ հայտնի Մարզր, պարբերաբար ստուգայցեր է կատարում ՀՀ զորամասերում: Նա աչքի է ընկնում իր կուպիտ վարքագծով՝ զորամասերում թերություններ, խախտումներ հայտնաբերելիս զերծ չի մնում հայիոյանքներից», «զորամասերից մեկում վիճաբանություն է սկսվել Մարզարիտա Խաչատրյանի և հրամանատարական կազմի միջև, և բանը հասել է նույնիսկ քաշքշոցի ու ծեծի: Սակայն տիկին Մարզարիտան հերքեց դա. «Տենց բան չկա, բալես, ինձ գլխի վրա են ընդունել: Ես բալա եմ տվել, ես Տանջոյի մաման եմ, ու հլը չկա տենց մարդ, որ Տանջոյի մամային ասի՝ քամին գա քեզի: Ես քսան հատ մեղալ եմ ստացել, եթե ինձ քաշքշեին, ես մեղալակիր չէի ըլնի»» (**հատոր 1-ին, գ.թ. 30**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անձի պատվին, արժանապատվությանը և գործարար համբավին պատճառված վնասի հատուցման գործերով նախկինում կայացրած որոշումներում ձևավորել է դիրքորոշում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի կիրառման վերաբերյալ, հետևաբար սույն բողոքի շրջանակներում այդ դիրքորոշման լույսի ներքո է անդրադառնում ստորադաս դատական ատյանի պատճառաբանությունների գնահատմանը: Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելը բխում է օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման գործառնության և գտնում, որ սույն գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումները կարևոր նշանակություն ունեն նմանատիպ գործերով միասնական դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ հարցերին.

ա) արդյո՞ք Ընկերության հրապարակած հոդվածում տեղ գտած տեղեկությունը կարող է գնահատվել որպես զրպարտություն,

բ) ներողություն խնդրելը կիրառելի՞ է որպես պատասխանատվության միջոց զրպարտության համար:

ա) Վճռաբեկ բողոքով բարձրացված առաջին հարցին պատասխանելու համար վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտաբար հիշատակում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 3-րդ կետի վերաբերյալ արտահայտած դիրքորոշումն այն հաշվով, որ միայն այս հարցին պատասխանելուց հետո է հնարավոր ստուգել Վերաքննիչ դատարանի կողմից 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետի չկիրառման իրավաչափությունը: Մասնավորապես՝ վիճարկվող տեղեկությունն իրականությանը չհամապատասխանելու, հրապարակային ներկայացված լինելու և անձի պատվին ու արժա-

նապատվությունն արատավորելու փաստերը հաստատված լինելու դեպքում է հնարավոր գնահատել դրանց՝ զրպարտություն չհամարելու իրավաչափությունը 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետի 2-րդ ենթակետի հիմքով:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ սույն օրենսգրքի իմաստով զրպարտությունն անձի վերաբերյալ այնպիսի փաստացի տվյալներ (statement of fact) հրապարակային ներկայացնելն է, որոնք չեն համապատասխանում իրականությանը և արատավորում են նրա պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ արատավորող կարող են լինել այնպիսի տվյալները, որոնք բովանդակում են ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի կողմից գործող օրենսդրության պահանջների խախտման, անարդարացի վարքագծի դրսևորման, անձնական, հասարակական կամ քաղաքական կյանքում էթիկայի պահանջներին հակասող վարքագծի դրսևորման, տնտեսական կամ ձեռնարկատիրական գործունեության ժամանակ անբարեխղճության, գործարար շրջանառության սովորույթների խախտման և այլ տեղեկություններ, որոնք չեն հիմնավորվում վերաբերելի և թույլատրելի ապացույցներով (իրական չեն), նվաստացնում, նսեմացնում են անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը:

Անդրադառնալով կոնկրետ արտահայտության՝ զրպարտություն գնահատելու չափանիշներին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ

1. անձի վերաբերյալ պետք է ներկայացված լինեն փաստացի տվյալներ, այսինքն՝ ներկայացվածն իր մեջ պետք է պարունակի կոնկրետ, հստակ տեղեկություններ որոշակի գործողության կամ անգործության վերաբերյալ, այն չպետք է լինի վերացական,

2. անձի վերաբերյալ փաստացի տվյալները պետք է ներկայացված լինեն հրապարակային,

3. ներկայացված փաստացի տվյալները պետք է չհամապատասխանեն իրականությանը, այսինքն՝ պետք է լինեն սուտ, անհիմն, ոչ հավաստի,

4. ներկայացված փաստացի տվյալներն իրականում պետք է արատավորեն անձի պատիվը, արժանապատվությունը կամ գործարար համբավը:

Որպեսզի միջամտությունը խոսքի և կարծիքի ազատ արտահայտման իրավունքին լինի համաչափ օրինական նպատակներին՝ այլ մարդկանց հեղինակության պաշտպանությանը, անհրաժեշտ է օբյեկտիվ կապի առկայություն գնահատող դատողությունների և այն անձի միջև, ով դիմել է դատարան: Հրապարակումների զրպարտչական բնույթի մասին միայն ենթադրելը և կասկածելը բավարար չէ հաստատելու այն հանգամանքը, որ որևիցե կոնկրետ անձի հասցվել է վնաս: Գործի փաստական հանգամանքներում պետք է լինի այնպիսի հանգամանք, որ սովորական ընթերցողն էլ զգա, որ տվյալ հայտարարությունն իրականում հասցեագրված է անմիջականորեն դիմումատուին, կամ էլ որ հենց ինքն է հանդիսացել քննադատության թիրախ (*տես Դ-յուլդին և Կիսլովը ընդդեմ Ռուսաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 31.10.2007 թվականի վճիռը, կետ 44*):

Վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ *հրապարակային* արտահայտությունը կամ հրապարակային ներկայացումը կարող է դրսևորվել տպագրության միջոցով, ռադիոյի կամ հեռուստատեսության միջոցով հեռարձակմամբ, զանգվածային լրատվության միջոցներով տարածմամբ, համացանցի միջոցով տարածմամբ, ինչպես նաև հեռահաղորդակցության այլ միջոցների օգտագործմամբ, հրապարակային ելույթներով, կամ որևէ այլ կերպ թեկուզ մեկ երրորդ անձի դրանց հաղորդակից դարձնելով: Այդպիսի

Դատական պրակտիկա

արտահայտությունների ներկայացումը հասցեատիրոջը չի կարող համարվել հրապարակային, եթե դրանք ներկայացնող անձը բավականաչափ միջոցներ է ձեռնարկել դրանց գաղտնիությունն ապահովելու ուղղությամբ, որպեսզի դրանք հասանելի չդառնան այլ անձանց:

Սեկնաբանվող հոդվածի կարգավորումից դուրս են այն դեպքերը, երբ հայտարարությունը կատարվել է ոչ հրապարակային (անձը զրպարտել է տուժողին առանց երրորդ անձանց ներկայության):

Անդրադառնալով որոշակի փաստական հիմք ունեցող *զնահատող դատողության* պաշտպանությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ նշված դրույթում ամրագրված զրպարտության սահմանումը չի կարող ենթադրել, որ անձի համբավին վնաս պատճառող ցանկացած բացասական կարծիք կամ որոշակի փաստական հիմք ունեցող զնահատող դատողություն պաշտպանված չէ օրենքով: Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումներով պաշտպանվում է բացասական կարծիքի կամ զնահատող դատողության արտահայտումն այնքանով, որքանով այն հիմնված է հաստատված կամ ընդունված փաստերի վրա: Ի տարբերություն փաստերի, որոնք կարող են ներկայացվել և հիմնավորվել, զնահատող դատողությունները չեն կարող ապացուցվել: Գնահատող դատողության ապացուցման պարտականությունն անհնար է իրականացնել և ինքնին խախտում է կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունքը, որը Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածում ամրագրված իրավունքի հիմնարար մասն է կազմում: Այնուամենայնիվ, երբ հայտարարությունը որակվում է որպես զնահատող դատողություն, անհրաժեշտ է, որ վերջինս հիմնվի բավարար փաստական կազմի վրա (*տես Պեդերսենը և Բաադսգաարդն ընդդեմ Դանիայի գործով Եվրոպական դատարանի 17.12.2004 թվականի վճիռը, կետ 76*): Գնահատողական դատողությունը կարող է անընդունելի համարվել, քանի որ այն առանց փաստական հիմքի կարող է չափազանցված համարվել (*տես Ռիգոսը և Դասկասն ընդդեմ Հունաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 27.05.2004 թվականի վճիռը, կետ 45*):

Անդրադառնալով «Ստույգ փաստեր» եզրույթին՝ Վճռաբեկ դատարանն ընդգծել է, որ այդպիսիք հանդիսանում են այն փաստերը, որոնք հիմնավորվում են ապացույցներով տեղեկատվության հրապարակման հետ միաժամանակ կամ հանդիսանում են հանրահայտ փաստեր (ապացուցման անհրաժեշտություն չունեցող): Անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել փաստերի և զնահատող դատողությունների տարբերակման խնդրին, քանի որ դրանք մեծ կարևորություն են ներկայացնում գործի քննության համար և մեծապես կարող են ազդել գործի ելքի վրա: Եվրոպական դատարանը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 10-րդ հոդվածի համատեքստում անդրադառնալով նշված խնդրին, հստակ տարանջատում է կատարում **փաստերի և զնահատող դատողությունների** միջև, որի վերաբերյալ ձևավորել է հետևյալ ընդհանուր սկզբունքը. «Եթե փաստերի առկայությունը կարելի է ապացուցել, ապա զնահատող դատողությունները չեն կարող ապացուցվել, զնահատող դատողությունների ապացուցումն անհնարին խնդիր է, և նման պահանջը խախտում է կարծիքի արտահայտման ազատությունը, որը Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով երաշխավորված իրավունքի հիմնարար մասերից է» (*տես Լինգենսն ընդդեմ Ավստրիայի գործով Եվրոպական դատարանի 08.07.1986 թվականի վճիռը, կետ 46*):

Վերոգրյալից գատ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ անհրաժեշտ է նաև հաշվի առնել, որ զնահատող դատողությունը, դիտարկելով որպես կարծիքի ազատ

արտահայտման, այլ ոչ թե տեղեկություններ տարածելու իրավունքի դրսևորում, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է գնահատման առարկա դարձնել այն, թե արդյոք տվյալ դատողությունը հիմնված է որոշակի փաստերի վրա: Փաստական հիմքից զուրկ գնահատող դատողությունը պաշտպանված չէ պետական միջամտությունից: Վճռաբեկ դատարանի նման դիրքորոշումը պայմանավորված է նաև նրանով, որ անդրադառնալով նշված հարցին՝ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ անձնական կարծիքը կարող է չափազանցված համարվել՝ հատկապես փաստացի հիմքի բացակայության պայմաններում (*տես Օբերշլիքն ընդդեմ Ավստրիայի գործով Եվրոպական դատարանի 01.07.1997 թվականի վճիռը, կետ 33*):

Հիմք ընդունելով վերագրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ քննարկման առարկա հարցի վերաբերյալ դատական գործեր քննելիս դատարանները մեծ ուշադրություն պետք է դարձնեն հրապարակայնորեն փաստացի տվյալներ ներկայացրած անձի բացատրություններին, մտտեցումներին, իր կողմից ներկայացված փաստացի տվյալների նկատմամբ վերաբերմունքին՝ պարզելու նպատակով՝ արդյոք անձը ներկայացված փաստերով դիտավորություն ունեցել է արատավորելու որևէ մեկին, թե օբյեկտիվորեն արտահայտել է իր գնահատող դատողությունները՝ միաժամանակ դրսևորելով բարեխիղճ մտտեցում:

Հետևաբար, հարկ է նկատի ունենալ այն հանգամանքը, որ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի միանշանակ պահանջն է, որպեսզի վիրավորանքի և գրպարտության գործերով հստակ տարանջատում կատարվի գնահատողական դատողության և փաստերի միջև՝ Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի խախտումներ թույլ տալը բացառելու նպատակով (*վերը նշված իրավական հիմնավորումները տես Թաթուլ Մանասերյանն ընդդեմ «Սկիզբ Մեդիա Կենտրոն» ՍՊԸ-ի թիվ ԵԿԳ/2293/02/10 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 27.04.2012 թվականի որոշման մեջ*):

Վերաքննիչ դատարանը, բողոքը բավարարելիս մեջբերելով Ընկերության հրապարակած հոդվածի տեքստը, նշել է, որ այն պարունակում է իրականությանը չհամապատասխանող և հայցվորի պատիվը, արժանապատվությունն ու գործարար համբավն արատավորող տվյալներ, ինչն էլ հիմք է հայցի բավարարման և պատասխանողի քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության ծագման համար, քանի որ գրպարտություն որակված տեղեկատվություն հրապարակած սուբյեկտի նպատակը, նրա ուղղակի կամ անուղղակի դիտավորություն ունենալ կամ չունենալու հանգամանքը չի կարող պատասխանատվությունից, այն է՝ գրպարտություն որակված նյութի հերքումը տպագրել պարտավորեցնելուց ազատելու հիմք հանդիսանալ:

Սույն գործով հայցվորն ըստ էության գրպարտություն էր համարել Ընկերության հրապարակած տեղեկությունն այն մասին, որ «խախտումներ հայտնաբերելիս Մարգարիտա Խաչատրյանը գերծ չի մնում *հայիոյանքներից*» և «գորամասերից մեկում *վիճաբանություն* է սկսվել Մարգարիտա Խաչատրյանի և հրամանատարական կազմի միջև, և բանը հասել է նույնիսկ *քաշքշոցի ու ծեծի*»:

Վճռաբեկ դատարանը նշված երկու տեղեկությունների գնահատումը կատարելիս հիմք է ընդունում գրպարտության վերաբերյալ վերը նշված չափորոշիչները, որի արդյունքում արձանագրում է, որ կողմերի միջև բացակայում է վեճն այն մասին, որ նշված տեղեկություններն արվել են հրապարակային ձևով: Հետևաբար առկա է *հրապարակայնության* չափորոշիչը:

Նշված տեղեկություններից առաջինը՝ հայիոյանքներից գերծ չմնալը, իր բնույթով ընդհանրական է և չունի կոնկրետ ուղղվածություն՝ ում նկատմամբ և ինչ հայիոյանք-

Դատական պրակտիկա

ներ են կիրառվել: Տեղեկության ընդհանրական կամ վերացական լինելը, որքան էլ որ մնան տեղեկությունը չհամապատասխանի իրականությանը, գրկում է այդպիսի տեղեկությունը *փաստացի տվյալ* դիտարկելու հնարավորությունից: Նման տեղեկությունը քննարկվող հոդվածի իմաստով չունի իրավական արժեք և չի կարող առաջացնել հոդվածի կիրառման համար անհրաժեշտ պայման: Այլ կերպ՝ վերացական կամ ընդհանրական ձևակերպված տեղեկությունները (փաստերը) չպետք է համարվեն փաստացի տվյալ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 3-րդ կետի իմաստով: Նման տեղեկությունների ըստ էության կոնկրետ և հստակ ուղղվածություն չունենալը գրկում են դրանց փաստացի տվյալ լինելուց:

Հաշվի առնելով այն, որ քննարկվող առաջին արտահայտության առնչությամբ չի հաստատվում անհրաժեշտ չորս պայմաններից մեկի առկայությունը՝ Վճռաբեկ դատարանը «խախտումներ հայտնաբերելիս Մարգարիտա Խաչատրյանը գերծ չի մնում *հայտնաբերմանից*» արտահայտությունը չի գնահատում որպես գրապարտություն:

Ի տարբերություն առաջին արտահայտության՝ ներկայացված երկրորդ տեղեկությունը բավարար չափով է մատնացույց անում երևույթը (վիճաբանություն, քաշքշոց, ծեծ), կատարման վայրը (գործասերից մեկը) և սուբյեկտային կազմը (Մարգարիտա Խաչատրյան և հրամանատարական կազմի ներկայացուցիչներ): Այսինքն՝ տեղեկությունն ընթերցողի մոտ հստակ պատկերացում է կազմվում, թե որտեղ և ում միջև է տեղի ունեցել վիճաբանությունը, քաշքշոցը և ծեծը: Այս արտահայտությունից հստակ է, որ վիճաբանությունը տեղի է ունեցել գործասերից մեկում, իսկ դրա մասնակիցները սույն գործով հայցվորը և հրամանատարական կազմի ներկայացուցիչներն են: Այս հիմնավորմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված երկրորդ տեղեկությունը իրենից ներկայացնում է *փաստացի տվյալ*: Հետևաբար քննարկվող երկրորդ տեղեկության մասով առկա են երկու անհրաժեշտ չափորոշիչները:

Վիճարկվող արտահայտության գրապարտչական բնույթի գնահատումը հաջորդ չափորոշիչի համատեքստում ցույց է տալիս, որ գործում առկա որևէ թույլատրելի և վերաբերելի ապացույցով չի հիմնավորվել այն փաստը, որ նշված տեղեկատվությամբ ներկայացված փաստերից «քաշքշոց և ծեծ»-ը իրականում տեղի են ունեցել: Դատարանում գործի քննության ընթացքում պատասխանող կողմը, ով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 4-րդ կետի ուժով կրում էր այդ փաստերի՝ իրականության համապատասխանելու փաստի ապացուցման բեռը, չի ներկայացրել որևէ ապացույց ի հավաստումն նշված փաստի: Փաստերի դասավորվածության մնան պարագայում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հրապարակված տեղեկատվության՝ *իրականությանը չհամապատասխանելու* չափորոշիչի առկայությունը: Ինչ վերաբերում է «վիճաբանություն» տեղի ունենալուն, ապա Վճռաբեկ դատարանը, թեև վերոնշյալ հիմնավորմամբ այն համարում է *իրականությանը չհամապատասխանող*, այդուհանդերձ, նշված փաստացի տվյալն ինքնին սույն գործի շրջանակներում չունի անձի *պատիվը և/կամ արժանապատվությունն արատավորող բնույթ*: Այս արտահայտության պատիվը և/կամ արժանապատվությունն արատավորող բնույթի բացառման վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը ձևավորվում է այն հիմնավորմամբ, որ գործասեր այցելելն ինքնին կարող է առաջ բերել անհամաձայնություն հրամանատարական կազմի ներկայացուցիչների հետ՝ հաշվի առնելով Մարգարիտա Խաչատրյանի ղեկավարած կազմակերպության գործունեության ուղղությունը և նպատակը (իրավապաշտպան գործունեություն զինված ուժերում, զինված ուժերում կարգուկանոնի, կանոնադրական հարաբերությունների ամրապնդում և այլն (մեջբե-

րում հայցադիմումից)): Նման գործունեության ընթացքում առաջ եկող տարաբնույթ հարցերի վերաբերյալ անհամաձայնությունները կարող են հանգեցնել վիճաբանության: Այս դեպքում վիճաբանությունն ինքնին որպես բացասական երևույթ դիտարկելը նշանակում է հաշվի չառնել վիճաբանության՝ որպես կոնկրետ խնդրի կամ հարցի լուծման գործառույթ ունենալու հանգամանքը: Այլ կերպ, այն, որ անձը վիճաբանել է զինված ուժերում առկա որևէ խնդրի կապակցությամբ, ըստ էության չի ազդում հանրության կողմից այդ անձին և նրա գործողություններին տրվող սոցիալական գնահատականի (պատվի), ինչպես նաև արժանապատվության վրա, որի պաշտպանության սահմանները որոշվում են միայն այնքանով, որքանով համապատասխանում են հասարակության կողմից տրվող օբյեկտիվ գնահատականին:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանին մնում է ստուգելու այն, թե «քաշքշոց և ծեծ» տեղի ունենալու փաստացի տվյալն ունի Մարգարիտա Խաչատրյանի պատիվը և/կամ արժանապատվությունն արատավորող բնույթ: Այս առումով Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ հիմնավորված է հարցի դիտարկումը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետի 3-րդ ենթակետի համատեքստում, քանի որ նշված դրույթի կիրառման համար անհրաժեշտ փաստակազմի առկայության դեպքում կբացակայի վիճարկվող փաստացի տվյալը զրպարտություն դիտելու համար անհրաժեշտ *չորրորդ չափորոշիչը*:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետի 3-րդ ենթակետի համաձայն՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված փաստացի տվյալները հրապարակային ներկայացնելը չի համարվում զրպարտություն, եթե՝ (...) այն բխում է զրպարտության ենթարկված անձի կամ նրա ներկայացուցչի հրապարակային ելույթից կամ պատասխանից կամ նրանից ելնող փաստաթղթից:

Ընկերությունը Դատարանում գործի քննության ժամանակ ներկայացրել է փաստարկ առ այն, որ հայցվորի՝ ծեծի միջոցով հարաբերությունները պարզող անձ լինելը բխում է իր իսկ հրապարակային ելույթից, մասնավորապես՝ մամուլի ասուլիսի ժամանակ նա հայտարարել է. «Ես ծեծող կանանցից մեկն եմ»: Ի հավաստումն նշված փաստարկի ներկայացրել է այն ինտերնետային կայքի հղումը (www.armtown.com/news/am/zam/20071203/7685), որտեղից ստացվել է տեղեկությունը: Մարգարիտա Խաչատրյանը չի ներկայացրել որևէ հակափաստարկ և ապացույց՝ ի հերքումն վերոնշյալի:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ նշված կայքում տեղադրված նյութի բովանդակությունից հետևում է, որ «Տեսակետ» ակումբում տեղի ունեցած մամուլի ասուլիսի ժամանակ Մարգարիտա Խաչատրյանն արել է հետևյալ արտահայտությունը. «Ես ծեծող կանանցից մեկն եմ»:

Նշված փաստի գնահատումը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 3-րդ և 5-րդ կետերի համատեքստում Վճռաբեկ դատարանին հնարավորություն են տալիս արձանագրելու, որ «քաշքշելու և ծեծելու» փաստերը հիմնված են Մարգարիտա Խաչատրյանի հրապարակային ելույթի վրա, ուստի նշված փաստերը չեն կարող ունենալ անձի *պատիվը և/կամ արժանապատվությունն արատավորող բնույթ*: Հետևաբար բացակայում է տեղեկատվությունը զրպարտություն դիտելու համար անհրաժեշտ *չորրորդ չափորոշիչը*:

Վերոնշյալ հիմնավորմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատական ատյանը չի գնահատել և ստուգել զրպարտության համար անհրաժեշտ բոլոր պայմանների առկայությունը, այլ բավարարվել է բոլոր փաստերի վերաբերյալ ընդ-

Դատական պրակտիկա

հանուր բնույթի դատողություն կատարելով: Նման կերպ Վերաքննիչ դատարանը, հակասելով Վճռաբեկ դատարանի՝ նմանատիպ գործերով արտահայտված և վերը հիշատակված դիրքորոշումներին, թույլ է տվել նյութական իրավունքի սխալ, ինչն ազդել է գործի ելքի վրա:

Այսպիսով, թեև վերոնշյալ պատճառաբանությամբ հիմնավորվում է զրպարտության փաստի բացակայությունը, այդուհանդերձ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ բողոքաբերի այն փաստարկին, որ իր կողմից ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետի 2-րդ ենթակետի պահպանմամբ միջոցներ են ձեռնարկվել հրապարակվող տեղեկատվության ճշմարտացիությունը պարզելու ուղղությամբ՝ դիտելով նշված հրապարակումը «ողջամիտ հրապարակում»: Նշված փաստարկին անդրադառնալով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այն անհիմն է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետի 2-րդ կետի համաձայն՝ նույն հոդվածի 3-րդ կետով նախատեսված փաստացի տվյալները հրապարակային ներկայացնելը չի համարվում զրպարտություն, եթե դա տվյալ իրավիճակում և իր բովանդակությամբ պայմանավորված է գերակա հանրային շահով, և եթե փաստացի տվյալները հրապարակայնորեն ներկայացրած անձն ապացուցի, որ ողջամտության սահմաններում ձեռնարկել է միջոցներ՝ պարզելու դրանց ճշմարտությունը և հիմնավորվածությունը, ինչպես նաև հավասարակշռված և բարեխղճորեն է ներկայացրել այդ տվյալները:

Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով նշված իրավադրություն ամրագրված «գերակա հանրային շահ» եզրույթին, նշել է, որ յուրաքանչյուր դատական գործի քննության շրջանակներում անհրաժեշտ է պարզել՝ արդյոք ներկայացված փաստացի տվյալները տվյալ իրավիճակում և իրենց բովանդակությամբ բխել են գերակա հանրային շահից, որն անմիջականորեն պայմանավորված է հասարակության տեղեկացված լինելու իրավունքի շահով, արդյոք հանրության համար այդ տեղեկատվությունը զգալիորեն անհրաժեշտ է եղել, արդյոք հասարակությունը հետևել է այդ տեղեկություններին տարածման ընթացքին և սպասել դրանց հետագա հրապարակմանը: «Գերակա հանրային շահը» գնահատելիս վերոնշյալ հարցերին պատասխանելու անհրաժեշտությունը բխում է նրանից, որ զանգվածային լրատվության միջոցների վրա է դրված հասարակական հետաքրքրություն ներկայացնող ոլորտների և հարցերի վերաբերյալ տեղեկատվության, այդ թվում՝ գաղափարների տարածման պարտականություն: Չանգվածային լրատվության միջոցների այդ գործառույթին (պարտականությունը) զուգորդվում (համապատասխանում) է հասարակության կողմից տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը (տես Թաթուլ Մանասերյանն ընդդեմ «Սկիզբ Մեդիա Կենտրոն» ՍՊԸ-ի թիվ ԵԿԳ/2293/02/10 քաղաքացիական գործով Վճռաբեկ դատարանի 27.04.2012 թվականի որոշումը):

Չարգացնելով նշված դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ նշված իրավադրություն *գերակա հանրային շահով* պայմանավորված լինելու պայմանն ունի գերակշռող ազդեցություն, իսկ մյուս պայմանները՝ *ճշմարտությունը և հիմնավորվածությունը պարզելը և հավասարակշռված և բարեխղճորեն ներկայացնելն* ունեն լրացուցիչ բնույթ և լրացնում են այդ պայմանին՝ այդպիսով ամբողջացնելով տեղեկությունը զրպարտություն չդիտելու հիմքը: Հետևաբար պետք է արձանագրել, որ հիշատակված դրույթի պայմաններն ինքնուրույն գործել չեն կարող:

«Գերակա հանրային շահ» եզրույթում օգտագործվող «գերակա» անակաճ բնու-

թագրում է հրապարակվող տեղեկատվության հրատապությունը, այդ տեղեկատվության սոցիալական անհրաժեշտությունը: Հետևաբար դատարանները նշված եզրույթը գնահատելիս օգտվում են որոշակի հայեցողությունից և կոնկրետ դեպքում պետք է որոշեն, թե արդյոք այս կամ այն տեղեկատվությունը պայմանավորված է եղել սոցիալական անհրաժեշտությամբ, թե այն զուտ մասնավոր բնույթ է կրել: Անհրաժեշտաբար պետք է ընդգծել, որ մասնավոր հրապարակվող ցանկացած տեղեկություն չի կարող բավարարել այս պայմանին, քանի որ տեղեկությունները հաճախ կրում են մասնավոր բնույթ և չունեն հանրային լայն հետաքրքրություն:

Վերը նշված *Թաթուլ Մանասերյանն ընդդեմ «Սկիզբ Մեդիա Կենտրոն» ՍՊԸ-ի* գործով կայացված որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 5-րդ կետի 2-րդ ենթակետի վերաբերյալ նշել է, որ ի տարբերություն վիրավորանքի, երբ տեղեկատվության՝ գերակա հանրային շահով պայմանավորված լինելու հանգամանքի առկայությունը բացառում է տվյալ տեղեկատվությունը վիրավորանք համարելը, գրպարտության դեպքում անհրաժեշտ է լրացուցիչ փաստական կազմի առկայություն: Մասնավորապես՝ փաստացի տվյալներ հրապարակված անձը պետք է ապացուցի, որ մինչ հրապարակելը ձեռնարկել է այնպիսի միջոցներ, որոնք **հնարավորություն են ընձեռել վերջինիս հանգելու հետևության** այն մասին, որ փաստացի այդ տվյալները պայմանավորված են հանրային գերակա շահով և կարող էին համապատասխանել իրականությանը: Բացի այդ, հրապարակող անձը պետք է նշված տվյալները բացահայտի բարեխիղճ և հավասարակշռված: Այս դեպքում բարեխիղճությունը ենթադրում է տեղեկատվության (փաստացի տվյալի (տվյալների)) ամբողջական, առանց էական նշանակություն ունեցող փաստերի փոփոխման շարադրանք: Ինչ վերաբերում է «հավասարակշռված» եզրույթին, ապա Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում արձանագրել, որ հավասարակշռվածություն պետք է լինի ներկայացվող փաստացի տվյալների և գերակա հանրային շահի հարաբերակցության առումով: Փաստացի տվյալների հրապարակումը, պայմանավորված լինելով գերակա հանրային շահով, չպետք է պարունակի գրպարտող այլ տեղեկություններ, որոնք չեն առնչվում տվյալ խնդրին:

Զարգացնելով նշված դիրքորոշումը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ «մինչև տեղեկությունների հրապարակումը միջոցներ ձեռնարկելու» պահանջն ինքնանպատակ չէ: Այն ուղղված է երկու հարցի պատասխանը ստանալուն: Նախ արդյոք հրապարակվող տեղեկատվությունը բխում է հանրային գերակա շահից, հանրությունն արդյոք հետաքրքրված է նման տեղեկատվությամբ և սպասում է դրան: Երկրորդ՝ հրապարակվող տեղեկությունները համապատասխանում են իրականությանը, թե ոչ: Ինքնանպատակ կլինեն օրենսդրական նման կարգավորումը, եթե քննարկվող դրույթն ընկալվեր բացառապես տեղեկատվության՝ իրականությանը համապատասխանելու ճշտումը կատարելու ֆորմալ պարտականություն: Դրույթի նման մեկնաբանումը և կիրառումը կարող է հանգեցնել ցանկացած տեղեկատվության հրապարակման, թեկուզև անձը, ում վերաբերյալ հրապարակվում է տեղեկատվությունը, նախապես հերքել է այն: Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ քննարկվող դրույթի պաշտպանությունից չեն կարող օգտվել այն սուբյեկտները, ովքեր բավարարվել են զուտ տեղեկատվության իրական լինելը ճշտելու պահանջի ձևական պահպանմամբ և թեկուզև ստանալով հրապարակվող նյութի՝ իրականությանը չհամապատասխանելու վերաբերյալ տեղեկություն՝ հրապարակել են այն:

բ) Անդրադառնալով սույն որոշմամբ բարձրացված երկրորդ հարցին՝ Վճռաբեկ

Դատական պրակտիկա

դատարանը հարկ է համարում նշել հետևյալը.

ՀՀ Սահմանադրության 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ Մարդու արժանապատվությունը՝ որպես նրա իրավունքների ու ազատությունների անքակտելի հիմք, հարգվում և պաշտպանվում է պետության կողմից:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ բացառապես Հայաստանի Հանրապետության օրենքներով են սահմանվում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց իրավունքների և ազատությունների սահմանափակումները, նրանց պարտականությունները, ինչպես նաև պատասխանատվության տեսակները, չափերը, պատասխանատվության ենթարկելու կարգը, հարկադրանքի միջոցներն ու դրանք կիրառելու կարգը, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից վճարվող հարկերի, տուրքերի և այլ պարտադիր վճարների տեսակները, չափը, վճարման կարգը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1087.1-րդ հոդվածի 8-րդ կետի համաձայն՝ գրպարտության դեպքում անձը կարող է դատական կարգով պահանջել հետևյալ միջոցներից մեկը կամ մի քանիսը՝

1) եթե գրպարտությունը տեղ է գտել լրատվական գործունեություն իրականացնողի տարածած տեղեկատվության մեջ, ապա լրատվության այդ միջոցով հրապարակայնորեն հերքել գրպարտություն համարվող փաստացի տվյալները և (կամ) հրապարակել դրանց վերաբերյալ իր պատասխանը: Հերքման ձևը և պատասխանը հաստատում է դատարանը՝ ղեկավարվելով «Ձանգվածային լրատվության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով:

2) սահմանված նվազագույն աշխատավարձի մինչև 2000-ապատիկի չափով փոխհատուցում վճարել:

Վերոգրյալից հետևում է, որ գրպարտության դեպքում որպես ներագրման միջոց նախատեսված են երկուսը՝ *գրպարտություն համարվող տեղեկատվության հերքումը* և *ոչ նյութական վնասի դրամային հատուցումը*: Հետևաբար բոլոր այն դեպքերում, երբ գրպարտության դեպքում դատարանը կկիրառի որևէ այլ միջոց, քան վերոնշյալները, պետք է արձանագրել խոսքի ազատության իրավունքի միջամտություն, որը նախատեսված չէ օրենքով: Նման միջամտությունը հանգեցնում է սահմանադրորեն ամրագրված հիմնարար իրավունքի խախտման:

Տվյալ դեպքում Վերաքննիչ դատարանն Ընկերության նկատմամբ որպես պատասխանատվության միջոց ի թիվս վերոգրյալի, կիրառել է ներողություն խնդրելը: Պատասխանատվության նման միջոցի կիրառումը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է որպես օրենքով չնախատեսված միջամտություն Ընկերության խոսքի ազատության իրավունքին:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 227-րդ և 228-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-րդ հոդվածի 1-ին կետի 6-րդ ենթակետով սահմանված՝ առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունը՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով հետևյալ հիմնավորմամբ.

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն

Դատական պրակտիկա

Էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքնության իրավունքի տարր, հետևաբար, գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից:

Տվյալ դեպքում, Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտին օրինական ուժ տալը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտին ուժ տալիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 240-241²-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

Ո Ր Ո Շ Ե Ց

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 23.11.2012 թվականի որոշումը և օրինական ուժ տալ Երևանի Կենտրոն և Նորք-Մարաշ վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 30.07.2012 թվականի վճռին սույն որոշման պատճառաբանություններով:

2. Մարզարիտա Խաչատրյանից հոգուտ «Հրապարակ օրաթերթ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության բռնագանձել 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար վճարված պետական տուրքի գումար:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀՈՒԼԻՍ 2013 7 (168)

ՊԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

115

RESUME - ՔԵՅՈՄԵ

THE ISSUES OF CONSIDERATION OF VICTIM'S INTERESTS IN CRIMINAL LAW

LILIT TADEVOSYAN
*DOCTOR IN LAW, JUDGE OF THE CRIMINAL COURT
OF THE APPEAL OF THE RA*

HAYK HARUTYUNYAN
*SPECIALIST OF THE ORGANIZATIONAL-LEGAL DEPARTMENT
OF RA JUDICIAL DEPARTMENT
POST-GRADUATE STUDENT
OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY*

There is explored some issues of consideration of victim's interests in criminal law at the paper. The research is made through the various institutions of criminal law. There is examined existing legislation on the mentioned field as well as conceptual approaches to the new Criminal Code of RA. In addition, there is done a legal-comparative analysis. There is done some suggestions for enhancing victim's role, particularly through the institution of exemption from criminal liability in case of reconciliation with the aggrieved. In order to make the scientific work more comprehensive, the author has examined the Cassation court decisions concerning to the institute of exemption from criminal liability in case of reconciliation with the aggrieved.

So, the author has come to the conclusion that by the criminal legislation of the Republic of Armenia there are incomplete regulations concerning the aggrieved person's rights' statement on the subject of exemption from criminal liability in case of reconciliation with the aggrieved, therefore, taking to the approachments of the new Criminal Code Concept, the author has proposed new conceptual regulations in order to make the system of reconciliation with the aggrieved perfectlier and more practic and flexible in use.

INFERIORITY BY THE ABSENCE OF THE MILITARY ASPECTS OF VIOLENT CRIMES OF THE VICTIMOLOGY

ARTAK MNATSAKANYAN
*POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN
(SLAVONIC) UNIVERSITY,
SENIOR INSPECTOR OF POLICE HEADQUARTERS,
SENIOR LIEUTENANT OF POLICE OF THE RA*

The majority of crimes committed by servicemen are committed by violence motivation. As for a number of crimes committed by violence motivation, then, compared to crime registered in the structure of latent crimes, their share allows to conclude their greater latency. For example, a battery, light bodily injuries, according to official statistics, are in negligible percentage, while in the latent crimes their share is sufficiently large.

In the point of view of specific crimes, the difference of the structures of registered and latent crimes can be explained by degree of latency of certain types of offenses, latency objective and subjective reasons. At the same time the structure similarity of registered and latent crimes, according to motivation, allow one to conclude that latent crime is developing and bearing on it the socio-economic and socio-psychological phenomena effects by the same patterns as some registered criminality.

RESUME - РЕЗЮМЕ

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ УМЫШЛЕННОГО ПРИЧИНЕНИЯ ТЯЖКОГО ВРЕДА ЗДОРОВЬЮ КАК УГОЛОВНО-НАКАЗУЕМОГО ДЕЯНИЯ

НАРЕК ШАГИНЯН
*СТУДЕНТ 2-ОГО КУРСА МАГИСТРАТУРЫ
ЮРИДИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ЕГУ*

Автор исследовал соответствующие отделы преступлений против здоровья человека уголовных кодексов 25 стран с разными правовыми системами. С помощью сравнительного анализа автор сделал конкретные предложения об изменении статьи 112 действующего уголовного кодекса РА (умышленное причинение тяжкого вреда здоровью) и приведении ее в соответствие с международно-правовыми требованиями, а также с целью осуществления в этом вопросе наиболее эффективной уголовной политики.

Автор проанализировал статистические данные зафиксированных в нашей стране в течении 2012 года преступлений по умышленному причинению тяжкого вреда здоровью, выявил компоненты криминологической характеристики этого уголовно-наказуемого деяния, исследовал некоторые основные проблемы вопросы, обобщил и выдвинул предложения по повышению эффективности работ по предупреждению преступлений такого характера.

КОНТРОЛЬНЫЕ ИЛИ СЧЕТНЫЕ ПАЛАТЫ КАК ФОРМА ПАРЛАМЕНТСКОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ

РУБЕН МАРТИРОСЯН
СОИСКАТЕЛЬ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ РА

Статья посвящена анализу Контрольных (Счетных) Палат как форма парламентского финансового контроля. Актуальность темы исследования в нашей стране обусловлена тем, что после Конституционных изменений (2005г.) возникла необходимость осмыслить правовую роль и назначение Контрольной Палаты РА в системе органов государственной власти. В этой связи важным является последовательное изучение аналогичных органов, существующих в цивилизованном мире, что и сделано в статье (Финляндия, Польша, Испания и т.д.). Кроме того, в статье проведен надлежащий анализ международных документов, направленных на обеспечение эффективности деятельности Контрольных (Счетных) Палат. Автор также затрагивает вопрос о Европейской Контрольной Палате. Обобщая анализ, автор делает заключения, которые направлены на совершенствование деятельности и функций Контрольной Палаты Республики Армения.

ՀՊՈՒԽՍ 2013 7 (168)

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԻՄԻՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆ**

117

RESUME - PEՅԻՈՄԵ

NECESSITY AND GOALS OF LEGAL REGULATION OF ECONOMIC COMPETITION

ARSEN TAVADYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

The article covers an analysis of necessity for legal regulation of economic competition. As per results of analyses of various viewpoints the author highlights three principles of legal regulation of economic competition:

- Restriction of separate anti-competitive behaviors and applying liability for such actions shall not be viewed as primary and end in itself;
- While applying competitive legislation the economic state, conditions and peculiarities of the given state shall be considered;
- The competitive legislation shall have a differentiated approach to different branches of economy depending on their significance for the state.

By using comparative-historical method the author introduces the history of development of competitive legislation and the goals of competition regulation in different countries by highlighting two of them: protection of consumer rights and construction of competitive environment. As a conclusion there is stated that the main goal of competition regulation in Armenia should be ensuring of equal terms for economic entities to conduct free business, even if fulfillment of such goal at the initial stage may somehow cause damage to consumers. There is also substantiated that the main task of competitive legislation in Armenia should be removal of unequal approach of the state and state bodies to different economic entities.

LEGAL ENTITIES OF CORPORATE TYPES

VAHRAM AVETISYAN
HEAD OF CHAIR OF CIVIL LAW OF THE YSU,
PhD IN LAW

The main form of collective participation of citizens in public circulation is category of legal entity. The life of modern society, both private and public sectors, cannot be imagined without the variety unions of people that are created by its participants to achieve certain goal.

In the scope of this work the author has tried to justify the necessity of new classification of legal entities, has given his own definition of legal entity, has separated legal entities of corporate type from legal entities of non-corporate type, in the example of joint-stock companies has shown characteristic features of legal entities of corporate type and referred to a number of related issues.

FORMAL PREREQUISITES OF THE PROCEEDING OF REVIEW OF JUDICIAL ACTS UNDER NEWLY DISCOVERED CIRCUMSTANCES

TIGRAN MARKOSYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE YSU

The work is devoted to study and analysis of the main problems concerning the requirements to the form and content of the appeal to review the judicial acts under newly discovered circumstances. Based on the research of existing Armenian procedural legislation and international experience, the author has justified in his work that the existing regulations on the requirements to the content of the appeal to review the judicial act cannot be considered sufficient. In the meantime, considering the lack of relevant legal regulation, the author has

RESUME - ՔԵՅՈՒՄԵ

referred to identifying the scope of documents to be attached to the appeal to review the judicial act. As a result of the analysis the author has suggested in his work to fix a new legal regulation concerning the subject matter, which will fully reflect the procedural characteristics of the institution of review of judicial acts under newly discovered circumstances.

SOME CRIMINAL PROCEDURAL ISSUES CONCERNING THE PARTICIPATION AND GUARANTEES OF THE DEFENDER

ARAM VARDEVANYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

SARGIS TERZIKYAN
POST-GRADUATE STUDENT OF THE RUSSIAN-ARMENIAN (SLAVONIC) UNIVERSITY

The article defines several issues regarding the legislative regulations of the Criminal Procedural Code of RA, which stipulate the guarantees for the participation of the Defender in the criminal process. Several comparative legal analyses are made with relevant legislations of different countries. Based on the carried out research, the Authors make necessary recommendations, which would solve the legal issues regarding the participation of the Defender, as a result of which the Constitutional rights of the suspect and the accused to receive effective legal assistance would be guaranteed. Thus the demands of the Constitution of RA, The European Convention on Human Rights and other relevant legal acts would be satisfied.

PROSECUTORY CONTROL OVER THE INVESTIGATION AND PRELIMINARY RETELATED TO HUMAN AND CIVIL RIGHTS AND FREEDOMS

NERSIK MKHITARYAN
ASSISTANT OF CHAIRMAN OF THE CRIMINAL APPELLATE COURT OF THE RA

ROZA ABRAHAMYAN
ASSISTANT OF JUDGE OF THE CRIMINAL APPELLATE COURT OF THE RA

The CPS (criminal prosecutions) is committed to upholding and protecting the human rights and fundamental freedoms of everyone who comes into contact with the criminal justice system, whether as victim, witness or defendant.

The CPS is a public authority for the purposes of the Human Rights Act 1998.

The Code for Crown Prosecutors provides:

"Prosecutors must apply the principles of the European Convention on Human Rights, in accordance with the Human Rights Act 1998, at each stage of a case". This means that it is unlawful for the CPS to act in a way which is incompatible with any of the Convention rights incorporated into domestic law by the HRA. It is the responsibility of everyone who works for the CPS to take all reasonable steps to ensure that the prosecution service complies with its obligations under the HRA. These obligations extend to those who are the victims of crime or witnesses in the criminal process, as well as to those accused of committing crimes.

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՆԱՏԱԿԿԱՆ
Ինչխանութիւն

Թեւավոր խոսքեր

Իմաստուն մարդու էությունը կազմված է երեք բանից. առաջին՝ անձամբ անել այն, ինչ խորհուրդ է տալիս անել ուրիշներին, երկրորդ՝ երբեք դեմ չզնալ արդարացիությանը, և երրորդ՝ համբերությամբ տանել իրեն շրջապատող մարդկանց թուլությունները:

Լ. Ն. ՏՈԼՍՏՈՅ

Մտքերը կարգավորելու սովորությունը քեզ համար երջանկություն տանող միակ ճանապարհն է. նրան հասնելու համար անհրաժեշտ է կարգ ու կանոն մնացած ամեն ինչում, նույնիսկ ամենաանկարևոր բաներում:

Է. ԴԵԼԱԿՐՈՒՄ

Որտեղ խելք՝ այնտեղ և հզորություն:

Վ. ՀՅՈՒԳՈ

Իմաստությունը հոգու համար նույնն է, ինչ առողջությունը մարմնի համար:

Ֆ. ԼԱՐՈՇՅՈՒԿՈ

Մարդկային իմաստության ամենաբարձր աստիճանը հանգամանքներին հարմարվել կարողանալն է և արտաքին ամպրոպների նկատմամբ հանգստություն պահպանելը:

Դ. ԴԵՖՈ

ՀՈՒՆԻՍ 2013 7 (168)

ՂԱՏԱԿԱՆ
Իշխանություն

120

ԻՐՏԵԿ

ՀՀ ԳՈՐԾՈՂ ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՉԵՐ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՉՆԵՐՈՒՄ

«ԻՐՏԵԿ» իրավական տեղեկատվական-որոնողական համակարգը Հայաստանի Հանրապետությունում օրենքների և այլ իրավական ակտերի ամենալիարժեք համակարգն է, որում ընդգրկված են ավելի քան 40000 իրավական ակտեր՝

- * ՀՀ Սահմանադրությունը, ՀՀ օրենքները և օրենսգրքերը,
- * ՀՀ նախագահի նորմատիվ հրամանագրերն ու կարգադրությունները,
- * ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները,
- * ՀՀ կառավարության և վարչապետի որոշումները,
- * ՀՀ կենտրոնական բանկի նորմատիվ ակտերը, ՀՀ ֆինանսների և էկոնոմիկայի նախարարության, ՀՀ պետական եկամուտների նախարարության և մյուս

զերատեսչությունների կողմից ընդունված նորմատիվ ակտերը:

Ակտերը տրված են մինչ այսօր նրանցում կատարված փոփոխություններով և լրացումներով: Տրված են նաև ակտերի ժամանակային տարբերակները:

Համակարգում ընդգրկված են ՀՀ օրենսդրության մեջ կիրառվող ավելի քան 9000 հասկացություն պարունակող ՀՀ-ում համակարգչային միակ իրավաբանական ու տնտեսագիտական բացատրական բառարանները:

Իրավական տեղեկատվական կենտրոն, հեռ. 52-79-50 URL: www.IRTEK.am
Երևան, Արվյան 36 ֆաքս. 56-90-85 E-mail: info@IRTEK.am